

udruženje
Roditelji

**PROCEDURE
U RAZVODU
I IZAZOVI
SAMOHRANOG
RODITELJSTVA**

udruženje
Roditelji

**PROCEDURE
U RAZVODU
I IZAZOVI
SAMOHRANOG
RODITELJSTVA**

PSIHOLOŠKI I PRAVNI PRIRUČNIK

CRNA GORA
Ministarstvo rada i socijalnog staranja

VRHOVNI SUD
CRNE GORE

CRNA GORA
Ministarstvo pravde

PROCEDURE U RAZVODU I IZAZOVI SAMOHRANOG RODITELJSTVA

Psihološki i pravni priručnik

DRUGO, DOPUNJENO IZDANJE

Izdavač: Udruženje Roditelji

Uredila: Dejana Ponoš

Lektura/korektura: Kristina Mihailović, Katarina Bijelić

Grafičko oblikovanje: Sladana Bajić Bogranović

Fotografije: Arleen Wiese (Unsplash), Josh Willink (Pexels),
Danielle Macinnes (Unsplash), Gisela Merkuur (Pixabay), pexels.com

Štampa: Golbi Print, Podgorica

Tiraž: 1000

Ovaj vodič je dopunjjen i štampan u okviru projekta „Zaštita djece kroz mirno rješavanje brakorazvornih sporova“ koji je podržalo Ministarstvo pravde Crne Gore. Sadržaj Vodiča predstavlja isključivu odgovornost autora, i ne odražava nužno stavove Ministarstva pravde Crne Gore.

Copyright © Udruženje Roditelji, 2019.

Nijedan dio ovog izdanja ne smije se reproducirati, prenijeti, skenirati, fotokopirati ili koristiti na bilo koji drugi način bez prethodne pismene saglasnosti izdavača.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-646-03-5
COBISS.CG-ID 39831568

“Vaš bivši partner nije bivši i djeci,
jednako ga vole kao i prije razvoda.
Ne činite da se osjećaju loše zbog toga”

(DK Simoneau)

1	UVOD	8
	ŠTA SU BRAK, RAZVOD I PORODICA?	9
	Kada potražiti pomoć savjetnika, psihoterapeuta?	9
	POSTUPAK MIRENJA.	10
2	PRAVNA STRANA RAZVODA	11
	ŠTO JE VAŽNO ZNATI PRIJE RAZVODA?	11
	Vršenje roditeljskog prava	11
	Koliko košta razvod braka?	12
	Odabir advokata	12
	Ko ima pravo na besplatnu pravnu pomoć?	13
	RAZVOD: FORMALNO-PRAVNE OPCIJE	
	Opcija 1. - Predlog za sporazumno razvod braka	14
	Opcija 2. - Tužba za razvod braka	14
	Izdržavanje bračnog/vanbračnog druga.	16
	Podjela imovine i ko ostaje da živi u zajedničkom stanu.	17
	Vraćanje poklona bračnih drugova.	17
	Razvod ako niste zakonski supružnici	17
	CENTAR ZA POSREDOVANJE	18
	Posredovanje/medijacija u porodičnim sporovima	18
	OBAVEZE SUDA I PRINCIPI PO KOJIMA ODLUČUJU	19
	Privremena mjera	19
	Praksa i preporuke prvostepenih sudova u porodičnim stvarima	19
	Specifični slučajevi - davanje mišljenja ili pokretanje postupka	22
	Vještačenje	22
	Utvrđivanje očinstva	23
	SPOROVI SA MEĐUNARODNIM ELEMENTOM	24
	Lice za podršku djetetu u postupcima u vezi sa porodičnim odnosima	24
	IZVRŠENJE I SPROVOĐENJE IZVRŠENJA SUDSKIH ODLUKA (RJEŠENJA O PRIVREMENOJ MJERI I PRESUDE) RADI PREDAJE I ODUZIMANJA DJETETA	29
	OBAVEZE CENTARA ZA SOCIJALNI RAD I ROKOVI	30
	Zbog čega se roditelji najčešće obraćaju centru za socijalni rad?	31
	Zloupotreba roditeljskog prava (lažno prijavljivanje)	38
	Promjena prezimena i dokumenata nakon razvoda	39
	Alimentacija	39
	Kada se može izgubiti starateljstvo	40

SADRŽAJ

3

PSIHOLOŠKA STRANA RAZVODA 42

ODLUKA O RAZVODU	42
Odluka o vršenju roditeljskog prava	43
Kako djeca različitih uzrasta mogu reagovati na razvod	43
Savjeti za razgovar sa djecom o razvodu	44
Posljedice razvoda na djecu	46
Jednoroditeljska porodica - prednosti i izazovi	47
PLAN RODITELJSTVA I DOGOVORI	49
Predlog godišnjeg plana vezanog za bitne datume	51
KAKO DA POMOGNETE DJECI I SEBI?	52
SOCIJALIZACIJA RODITELJA	54
Poslijerazvodni procesi	54
SMRT RODITELJA	56

4

OSTALO 61

GDJE POTRAŽITI POMOĆ?	61
PRIMJER TUŽBE - PREDLOG ZA SPORAZUMNI RAZVOD BRAKA	63
PRIMJER TUŽBE - TUŽBA ZA RAZVOD BRAKA SA PRIVREMENOM MJEROM	65
PRIMJER TUŽBE - TUŽBA ZA IZMJENU STARATELJSTVA	69
PREDLOG ZA IZVRŠENJE PRIVREMENE MJERE I PRESUDE	72
PRIMJER TUŽBE - KRIVIČNA PRIJAVA ZA ALIMENTACIJU	73

5

PREPORUKE ZA RODITELJE 74

Izvori	76
------------------	----

Dragi roditelji

Svi smo postali svjesni činjenice da je institucija braka zapala u krizu, ali potreba za ovim priručnikom nam je postala jasna tek kada smo shvatili koliko veliki broj roditelja se nakon razvoda obraća Grupi za podršku jednoroditeljskim porodicama, osnovanoj u okviru udruženja Roditelji, u martu 2016.

To je grupa mama i tata koji su, i pored lavine osjećanja, koju je pokrenuo proces razvoda braka, bili spremni na borbu, kao i da kroz svoja iskustva pomognu drugima, tražeći nabolja moguća rješenja prvenstveno za svoju djecu.

Zajedno su razmjenjivali iskustva, osjećali strah, ljutnju, bijes, strijepnju, inat, i naučili kako da izađu iz tog začaranog kruga, jer su imali nešto zajedničko - željeli su najbolje za svoju djecu kako bi ona odrastala uz ljubav oba roditelja.

Toga se uvijek drže. Trude se da ne zauzimaju strane, da budu objektivni, realni, bogatiji za mnogo više znanja. Naučili su mnogo o konfliktima, stresu, pravima i obavezama roditelja koji više nisu bračni supružnici.

Na osnovu toga, odlučili su da urede ovakav priručnik i njime, koliko je to moguće, olakšaju proces razvoda u dijelu formalnih, pravnih i administrativnih procedura koje prate ovaj događaj, dovoljno težak sam po sebi.

Ovaj priručnik želi da pošalje i jednu važnu poruku: Dajte sve od sebe da brak sačuvate! Neka vam to bude prvi cilj.

Tek kada ste sve pokušali i uvjerite se da zajednički život više nije moguć, dobar i funkcionalan, onda bar energiju usmjerite na uspostavljanje i zaključenje Sporazuma o razvodu braka, s obzirom na to da je jednostavniji, jeftiniji i u krajnjem, efikasniji način da se prebrodi razvod braka kao jedna životna kriza i nešto što svakako nije lako preživljavati.

Ukoliko se već razvedete, znajte da sa prestankom bračne zajednice ne prestaje i roditeljska dužnost, zato budite spremni na kompromise kako bi vaša djeca izrasla u zdrave osobe.

IZAZOVI RAZVODA

Bračnu i vanbračnu, intimnu vezu roditelja, koja je uključivala mnoga nepisana i neizgovorena očekivanja, neformalne susrete, mnogo emocionalne uključenosti, nakon razvoda, zamjenjuju "poslovne" veze, fokusiranost na djecu, dogovorena očekivanja, često i zapisana, veze u kojima su susreti formalni i određeni agendama, u kojima je malo lične uključenosti i dijeljenja, osim u rijetkim trenucima. Tu novonastalu vezu, prate brojni izazovi, kojima je potrebno doskočiti.

Neki od tih izazova, koje su roditelji u obavezi da riješe u interesu djece, su:

- Razvoj novih roditeljskih dogovora.
- Redefinisanje uloga.
- Pomoći djeci u pozitivnom prilagođavanju.
- Pomoći djeci u iskazivanju vlastitih emocija.
- Prepoznavanje sopstvenih emocija.
- Donošenje odluka za optimalan odgoj i vaspitanje djece.
- Donošenje najboljih pravnih odluka za dijete.

Broj jednoroditeljskih porodica raste iz godine u godinu, a obaveza je društva i svakog njegovog pojedinca da prihvate svačiju odluku da se razvede i da smanje predrasude prema novim i drugačijim porodičnim strukturama.

Podrška roditeljima i djeci iz jednoroditeljskih porodica, njihovo prihvatanje i neosuđivanje, često su od presudnog značaja za njihov normalan život.

Prvo je važno da definišemo pojmove samohrani roditelj, kao i jednoroditeljska porodica.

Definicija ***samohranog roditelja*** prije svega zavisi od toga šta se podrazumijeva pod pojmom „samohran“. To može značiti sam, samostalan, usamljen, prepušten sebi, nevjenčan ili izvan stalne veze. Kako još nema tačno utvrđenog pojma, možda je primjerenoje nazvati ih „roditelji samci“, a ne „samohrani roditelji“ (Z. Raboteg, N. Pečnik, V. Josipović, 2003:34-35).

Izraz samohrani roditelj i jednoroditeljska porodica nisu sinonimi.

U Porodičnom zakonu Crne Gore ne prepoznaće se termin jednoroditeljske porodice koja se najčešće pominje u svakodnevnoj upotrebi, kao najšira opisna formulacija samostalnog vršenja roditeljskog prava, tako da je trenutno na snazi terminološka zbrka.

Izraz jednoroditeljska porodica se po našem shvatanju koristi u slučaju kada govorimo o porodici u kojoj dijete živi sa jednim od roditelja, uz ostvarivanje kontakta sa drugim roditeljem.

U Porodičnom zakonu za ova dva izraza se koristi samo jedan – u smislu da je staratelj djeteta tj roditelj koji samostalno ili zajednički vrši roditeljsko pravo, u stvari samohrani roditelj.

Samohrani roditelji u pravom smislu su definisani u prvom stavu člana Porodičnog zakona
Jedan roditelj sam vrši roditeljsko pravo kada je drugi roditelj nepoznat, ili je umro, ili je potpuno lišen roditeljskog prava, odnosno poslovne sposobnosti.

Za samohrane roditelje postale razvodom, gdje je drugi roditelj uključen u život djeteta, u većoj ili manjoj mjeri, trebalo bi upotrebiti i pronaći drugi izraz.

ŠTA SU BRAK, RAZVOD I PORODICA?

Pripremila: Dijana Popović-Gavranović, socijalna radnica i porodična psihoterapeutkinja

Različite osobe iz različitih razloga ulaze, ostaju i/ili izlaze iz braka. Neki razlozi su socijalno podržani, a neki nisu i to često utiče na mogućnosti za traženje i dobijanje podrške i pomoći.

Razvod se smatra jednim od najvećih životnih stresora u svim kulturama. U našoj kulturi brak se izjednačava sa porodicom. Zbog toga se visoko vrjednuje brak i njegovo povezivanje sa rađanjem i odgajanjem djece. Na razvod se i dalje gleda kao na nepoželjnu pojavu, a na takozvanu razvedenu porodicu kao na porodicu koja odstupa od uobičajene strukture, poželjnih normi i vrijednosti.

Pridružujem se onima koji vjeruju da treba da budemo osjetljivi i otvoreni za mnoge potrebe različitih porodica takvih kakve jesu i da odolimo svojim očekivanjima da različite porodice budu onakve kakve mi mislimo da treba da budu. Smatram da je za dobrobit njenih članova mnogo važnija atmosfera i odnosi koji vladaju u porodici od njene strukture i forme. Značaj porodice je upravo u odnosu između njenih odraslih članova i između odraslih i djece. Te veze su od životne važnosti za razvoj pojedinca i njegovo zdravlje. Vjerujem da će porodice-bračne zajednice, porodice-vanbračne zajednice, proširene, višegeneracijske porodice, jednoroditeljske porodice, porodice sa djecom, hraniteljske porodice, usvojiteljske porodice, porodice bez djece i sve druge koje sebe tako doživljavaju, uvijek biti najpogodnija sredina za pravilan razvoj djeteta i svih njenih članova. Pri tome je manje važno na koji način je porodica zasnovana, a veoma važno kakav je kvalitet partnerskih i roditeljskih odnosa i veza između članova porodice, jer to utiče i na sposobnost porodice da održi zajedništvo, pripadanje, povezanost, sigurnost. Vjerujem da svaka od navedenih porodica ima jednak kapacitet da bude funkcionalna emocionalno, socijalno i ekonomski, u zavisnosti od porodičnih odnosa, načina života, vrijednosti, uticaja društvenih promjena, prilagođavanja promjenama unutar same porodične zajednice i promjenama u lokalnoj i globalnoj zajednici. Takođe, i od toga kako društvo i globalna zajednica prate i prilagođavaju se promjenama koje porodica doživljava.

KADA POTRAŽITI POMOĆ SAVJETNIKA, PSIHOTERAPEUTA?

Može se reći da je pomoć savjetnika ili porodičnog psihoterapeuta korisna kada partneri imaju različit doživljaj partnerskog odnosa, nezadovoljstva kvalitetom partnerskog odnosa, različita uvjerenja kako se živi u paru, o partnerskoj relaciji (što je dobro i važno za njih kao par), doživljaj gubitka podrške, saosjećanja, ljubavi, povjerenja, razumijevanja, emocionalne udaljenosti. Ili kada imaju probleme u seksualnom funkcionisanju, uspostavljanju balansa između individualnosti (imam/nemam pravo na privatnost, da nešto radim sam/sama) i zajedništva (zajednički provedeno vrijeme/aktivnosti); u poštovanju različitosti (u ponašanju, vjerovanjima, odnosima); dijeljenju obaveza; sa izvanbračnom vezom. Ili kada ne čuju jedno drugo, kada ne mogu zajednički da rješavaju probleme ni da postignu kompromise, kada su fiksirani za temu konflikta, kada komunikaciju koriste za pojačavanje tenzije i sukoba.

Nekad je partnerski odnos isprepletan sa roditeljskim odnosom i dovodi do roditeljske manipulacije djecom, a djeca tuguju zbog roditeljskih svađa, imaju emocionalne probleme ili probleme u ponašanju. Stavljanje djece u centar partnerskog konflikta, iskazivanje ljutnje prema djetetu koje iskazuje podjednaku privrženost prema oba roditelja, neprijateljski komentari o bivšem partneru, delegiranje odgovornosti za prekid braka drugom partneru i/ili neadekvatno ponašanje drugog partnera i više godina nakon razvoda, ukazuje da bivši partneri produžavaju period štetne dinamike partnerskih odnosa, da ih vodi osjećanje povrijeđenosti i revanšizma, čime prave štetu i djetetu i sebi. Tada im je prijeko potrebna psihoterapijska podrška koja će ih vratiti na važnost ličnog rada (na razumijevanje svojih osjećanja, stavova, uvjerenja, predrasuda, ranjivosti, očekivanja i kako to utiče na razumijevanje drugih, na odnose sa drugima) i na potrebe djece za zaštitom, na koju bivši partneri moraju da odgovore u svakoj situaciji pa i kada su lično povrijeđeni, kada je nadležna institucija u brakorazvodnom postupku odlučila drugačije od onoga kako su očekivali.

PREDRASUDA

*Ako posjećujete porodičnog psihoterapeuta,
ludi ste*

Psihoedukacija i psihoterapija partnerima u razvodu pomaže i kada tugovanje zbog razvoda drugo traje, u razumijevanju emocionalnih procesa i ispunjavanju roditeljskih zadataka za vrijeme i nakon razvoda, u postavljanju novih ciljeva za budućnost, što je korisno i za partnere I ZA NJIHOVU DJECU.

Svako ko želi da poboljša sopstveni život može imati koristi od savjetovanja i partnerske psihoterapije, prije

i/ili kada nastanu problemi, krize. Iskustva pokazuju da partnerska psihoterapija daje veoma dobre rezultate kroz pomoć u prilagođavanju na promjene koje se dešavaju u različitim fazama životnog ciklusa svake porodice, koje mogu dovesti do partnerske krize; rješavanju partnerskih sukoba, suočavanju sa sukobom i njegovom rješavanju. Pomaže u izlasku iz začaranog kruga i pronalaženju drugačijih načina komunikacije i strategija za rješavanje problema. Može pomoći i u rješavanju problema kada je partnerski odnos izvor nasilja ili traumatskog iskusta, u donošenju odluke o nastavku partnerskog odnosa ili o razvodu. Kod razvoda, pomaže u izlaženju na kraj sa emocionalnim gubitkom partnera, u razdvajanju partnerske i roditeljske uloge, redefinisanju ličnog i porodičnog života.

POSTUPAK MIRENJA

Mirenje i nastavak partnerskog odnosa zavisi od spremnosti partnera na otvoreni razgovor, sagledavanje uzroka i načina rješavanja problema. Nakon preispitivanja kvaliteta partnerskih odnosa, različitih mogućnosti za razrješenje problema i nastavak zajednice, partneri donose odluku o mirenju ili razvodu.

Mogućnosti za mirenje postoje ako partneri: razmišljaju o odlaganju razvoda; ne insistiraju na krivici partnera; uviđaju kvalitete partnera; spremni su za saradnju, za promjene u odnosu; imaju prijatne emocije jedno prema drugome. Takođe, kada su spremni za obraćanje pomagačkim službama, da ulože vrijeme i trud u rad na razriješavanju partnerskog konflikta, postizaju promjene i dogovora.

Kontraidnikacije za mirenje mogu da budu: prevelike razlike u psihofizičkim karakteristikama i vrijednosnim stavovima partnera; stalno vraćanje na sukobe iz prošlosti i izazivanje neprijatnih emocija; prevladavanje neprijatnih emocija među partnerima; otpor prema isprobavanju drugačijih mogućnosti za međusobno prilagođavanje; prekid komunikacije među partnerima; napuštanje partnerske zajednice; uspostavljanje izvanbračne veze, paralelne partnerske zajednice, rada djece u izvanbračnoj vezi; pretjerani uticaj porodice; porijeklo partnera; bolesti zavisnosti, duševne bolesti i odbijanje liječenja; kontinuirano partnersko nasilje, uključujući i nasilje nad djecom; nepoštovanje termina zakazanih susreta u savjetovanju ili psihoterapiji; sumnja u rad savjetnika, psihoterapeuta i drugi otpori.

Pripremila: Ivana Jončić, advokatica

Kada su odnosi između bračnih drugova ozbiljno poremećeni, i kada je izvjesno da njihova bračna zajednica ne ostvaruje više svrhu, da u njoj ne postoje odnosi uzajamnog uvažavanja, povjerenja, ljubavi i razumijevanja bračni drugovi se odlučuju na raskid zajednice. Ta odluka nije jednostavna, ali kada je donešena i donijela su je oba bračna druga ili jedan, veoma je važno da se napravi izbor tj. pronađe put na koji će dotadašnji supružnici izaći iz nefunkcionalnog braka.

Za bračne partnere koji su prilikom zaključenja braka zaključili bračni ugovor stvari su mnogo jednostavnije.

Zaključenje bračnog ugovora otvara mogućnost da budući partneri i prije zasnivanja zajednice života ili tokom njenog trajanja, urede svoje imovinske odnose i prilagode ih svojim stvarnim potrebama i interesima, u vrijeme dok su odnosi među njima još skladni.

ŠTO JE VAŽNO ZNATI PRIJE RAZVODA?

Prije svega, treba imati u vidu dvije stvari :

- **roditelj je Zakonom obavezujući zakonski zastupnik djeteta, izuzev kad je lišen roditeljskog prava;**
- **samo ako su roditelji u dobrim odnosima, mogu donositi odluke zajednički i zajedno se starati o djetetu, tačnije tražiti zajedničko vršenje roditeljskog prava.**

odlučuje zajednički i sporazumno s drugim roditeljem. To se naročito odnosi na obrazovanje djeteta, veće medicinske intervencije, promjenu prebivališta i raspolažanje imovinom djeteta koja je veće vrijednosti.

Roditelj koji samostalno i neposredno vrši roditeljsko pravo ima samostalnu odgovornost za staranje o djetetu. Na taj način jednom od roditelja dodjeljuje se uloga „drugog roditelja“ jer ne vrši roditeljsko pravo neposredno.

Zajedničko vršenje roditeljskog prava

Zajedničko vršenje roditeljskog prava proizilazi iz uvjerenja da roditeljsko pravo pripada majci i ocu zajedno, da su roditelji ravnopravni u vršenju roditeljskog prava i da se o svim pitanjima iz okvira roditeljskog prava, po pravilu, dogovaraju, slažu i zajednički odlučuju. Na taj način i razvedeni roditelji dobijaju mogućnost da zajedno brinu i odlučuju o djetetu: čuvanje i podizanje djeteta, vaspitanje, obrazovanje, zastupanje, izdržavanje djeteta, upravljanje i raspolažanje imovinom djeteta, kao i dijeljenje informacija o djetetu. Kod zajedničkog vršenja roditeljskog prava ni jedan roditelj nema samostalnu odgovornost za djete, već razvedeni roditelji nastavljaju **da se dogovaraju i zajednički odlučuju** o svim pitanjima iz djelokruga roditeljskog prava.

VRŠENJE RODITELJSKOG PRAVA

Izvor posredovanje.me

Roditelji se mogu sporazumjeti da roditeljsko pravo vrše zajednički ili samostalno ili o tome odluku donosi sud, cijeneći najbolji interes djeteta.

Samostalno vršenje roditeljskog prava

Sporazum o samostalnom vršenju roditeljskog prava podrazumijeva dogovor roditelja o povjeravanju briže o zajedničkom djetetu jednom roditelju, o visini učešća u izdržavanju djeteta koje obezbjeđuje drugi roditelj i o načinu održavanja ličnih odnosa djeteta (viđanja) s roditeljem s kojim ne živi. Shodno ovom sporazumu, roditelj koji ne živi s djetetom ima pravo da o bitnim pitanjima koja se tiču djetetovog života

Zajedničko vršenje roditeljskog prava podrazumijeva i da su se roditelji dogovorili koji od njih neposredno čuva i odgaja dijete, odnosno kod kojeg roditelja dijete ima prebivalište. Zajedničko vršenje roditeljskog prava omogućava i dogovor roditelja da dijete povremeno i/ili ravnomjerno raspoređeno živi i kod roditelja kod kojega nema prebivalište. To može značiti da dijete živi u dva doma, u dvije porodice, što takođe može biti u skladu sa djitetovim najboljim interesom: dijete boravi i kod jednog i kod drugog roditelja ako na taj način može nesmetano da funkcioniše i ako to za njega ne predstavlja velike zahtjeve i promjene.

Sporazum o zajedničkom vršenju roditeljskog prava prepostavlja želju i sposobnost roditelja da o svemu zajednički odlučuju i da je takav sporazum u skladu sa najboljim interesom djeteta.

KOLIKO KOŠTA RAZVOD BRAKA?

Razvod braka osim što dovodi do značajnih promjena u životima partnera i djece, iziskuje određene troškove.

Samostalno zastupanje: Obaveza plaćanja na ime troškova kada supružnici odluče da ne angažuju advokata je plaćanje sudske takse u iznosu od 30,00 eur pri samom podnošenju sporazuma ili tužbe, ukoliko je roditelj podnosi samostalno, i sudske takse na presudu, takođe u iznosu od 30,00 eur.

Što se tiče samih troškova postupka sud u ovim slučajevima donosi odluku da svaka strana snosi svoje troškove.

Advokat: Ukoliko su supružnici riješili da za sastav predloga za sporazumno razvod angažuju advokata imajuće obavezu plaćanja troškova tj. nadoknade za rad advokatu, i to za sastav sporazuma/tužbe i zastupanje na svakom od ročišta, kao i za druge preduzete radnje u postupku, poput sastava podnesaka, osim ukoliko se klijent i advokat drugačije ne dogovore. Potrebno je napomenuti da supružnici ne mogu da budu zastupani od istog, zajedničkog advokata, iako se radi o predlogu za sporazumno razvod braka.

ODABIR ADVOKATA

Kada među bračnim drugovima postoji spor oko razvoda braka, o povjeravanju maloljetnog djeteta jednom od roditelja, utvrđivanju iznosa alimentacije i podjeli

zajedničke imovine brakorazvodna parnica može da bude veoma komplikovana, pa ukoliko supružnici nemaju profesionalnog punomoćnika mogu propustiti preduzimanje određenih radnji, uslijed nedovoljnog poznavanja prava i pravila postupka, a što dalje može dovesti do nezadovoljavajućih posljedica.

Zato je u ovakvim situacijama najbolje rješenje angažovati **advokata koji ima iskustva u porodičnim sporovima**.

Cijena koja će biti plaćena advokatu na ime njegovih profesionalnih usluga, sastava tužbe i zastupanja na ročištima uglavnom zavisi od broja ročišta, odnosno vremenskog trajanja postupka.

Advokatskom tarifom je predviđena cijena za svaku preduzetu radnju i ona po važećoj tarifi u ovom postupku iznosi 125,00 eur. Međutim, advokatska tarifa ne obavezuje advokata i on ima pravo da ugovorom utvrdi cijenu koja je veća ali i niža od cijene utvrđene tarifom.

U sporovima o razvodu i poništaju braka, o zakonskom izdržavanju, o smještaju maloljetne djece, o osporavanju ili utvrđivanju očinstva i materinstva i srodnim predmetima tarifa je 125 eura.

Tarifira se pojedinačno svako pisanje tužbe, protivtužbe, podneska, svaki izlazak na ročište.

Uvijek je u interesu obje strane da postupak traje što kraće, i da se završi sporazumom čak i onda kada je pokrenut tužbom jednog bračnog druga, kako zbog stresa koji uzrokuje cijeli postupak, tako i zbog finansijske.

Nerijetko se dešava da razvod prati i slabija finansijska sposobnost jednog ili oba supružnika, i da su troškovi vođenja postupka-plaćanje advokata predstavlja izuzetan, opterećujući, i teško podnošljiv trošak. Stoga, ako stranka u postupku ima osnovna pravna znanja, a postupak nije opterećen borbom oko starateljstva nad djecom i raspodjelom zajedničke imovine, **roditelj može sam pisati tužbe i podneske, te voditi spor**.

U ovim slučajevima osnovni i besplatni pravni savjet roditelj može dobiti u Udruženju Roditelji.

Za osobe u stanju socijalne potrebe, kategorisane kao takve, korisnike materijalnog obezbjeđenja porodice (MOP), kao i za žrtve nasilja u porodici, sud obezbjeđuje **besplatnu pravnu pomoć**, koju će toj stranci pružiti kvalifikovani punomoćnik - advokat.

Centar za posredovanje je na usluzi supružnicima kojima će biti ukazano na mogućnost pomirenja, te predloženo zaključenje sporazuma o posljedicama razvoda braka, to jest sporazuma o vršenju roditeljskog prava i izdržvanju djeteta/djece, koji bi, potom, bio predat nadležnom суду. Nakon toga supružnici će se samo pojaviti na sudu i izjaviti da su saglasni predloženom sporazumu.

Napomena: Primjer tužbe i sporazuma naveden je kao Prilog ovog priručnika.

KOIMA PRAVO NA BESPLATNU PRAVNU POMOĆ?

Izvor: Sudovi.me

Besplatna pravna pomoć podrazumijeva potpuno ili djelimično pokrivanje troškova pravnog savjetovanja, sastavljanja pismena, zastupanja u postupku pred sudom, Državnim tužilaštvom i Ustavnim sudom Crne Gore i u postupku za vansudsko rješavanje sporova.

Pravo na besplatnu pravnu pomoć bez procjene imovnog stanja imaju:

- 1) korisnik materijalnog obezbjeđenja porodice (MOP);**
- 2) dijete bez roditeljskog staranja;**
- 3) lice sa posebnim potrebama;**
- 4) žrtva krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici i trgovine ljudima.**

Pravo na besplatnu pravnu pomoć ima lice slabog imovnog stanja, a njegovo imovno stanje se procjenjuje u odnosu na njegovu i imovinu članova njegove porodice.

Licem slabog imovnog stanja smatra se osoba koja nema imovinu, a njegov mjesечni prihod i ukupan mjesecni prihod članova porodice ne prelazi iznos 30% prosječne zarade u Crnoj Gori za jednog člana i po 15% prosječne zarade za svakog narednog člana. Članovima porodice smatraju se supružnici ili vanbračni supružnici i njihova djeca, usvojena djeca i drugi srodnici koji sa njima žive u porodičnoj zajednici, a koje je dužan da izdržava.

Imovinom se ne smatraju:

1. stan u kojem lice živi, a čija površina iznosi 25 m² za jednog člana domaćinstva i 10 m² za svakog narednog člana domaćinstva, najviše do 70 m²;
2. predmeti koji su po propisima o izvršavanju presuda u građanskim predmetima i obezbjeđenju potraživanja izuzeti od izvršenja;
3. lično putničko vozilo vrijednosti dvije prosječne zarade u Crnoj Gori koja se utvrđuje prema procjeni nadležnog poreskog organa;
4. imovina od koje se ostvaruju prihodi koji se, na osnovu ovog zakona, uzimaju u obzir prilikom utvrđivanja imovnog stanja podnosioca zahtjeva za besplatnu pravnu pomoć.

Zahtjevi za odobravanje besplatne pravne pomoći podnose se službi nadležnog suda, a služba je dužna da daje obavještenja i savjete svim zainteresovanim licima o mogućnostima i uslovima za ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć, a može i pružiti pravno savjetovanje kao oblik besplatne pravne pomoći.

RAZVOD: FORMALNO-PRAVNE OPCIJE

OPCIJA 1.

Predlog za sporazumno razvod braka

Najjednostavniji, najbrži i finansijski najmanje opterećujući je razvod na osnovu sporazuma bračnih drugova.

Postupak pred sudom se pokreće tako što bračni drugovi dostave суду pisani predlog o sporazumnom razvodu braka. Obavezni sadržaj ovog predloga zavisi od toga da li bračni drugovi imaju zajedničku maloljetnu djecu i da li imaju zajedničku imovinu.

U slučaju kada bračni drugovi imaju zajedničko maloljetno dijete ili djecu i zajedničku tj. imovinu stečenu u toku bračne zajednice tada predlog za sporazumno razvod braka obavezno mora da sadrži:

- sporazum da se brak razvede;
- sporazum o vršenju roditeljskog prava;
- sporazum o diobi zajedničke imovine (ili izjava o njenom nepostojanju).

Dakle, u trenutku podnošenja ove tužbe (jer i predlog za sporazumno razvod je tužba), predlagajući prvi i drugog reda (suprug i supruga koji traže razvod) treba da postignu sporazum o tome ko će vršiti roditeljsko pravo.

Ukoliko se roditelji sporazumiju da jedan roditelj samostalno vrši roditeljsko pravo, ili da zajednički vrše roditeljsko pravo, sastavni dio tog sporazuma treba da bude i sporazum o visini doprinosa za izdržavanje djeteta drugog roditelja (alimentacija). Sastavni dio treba da bude i način, tj. vrijeme u kojem će roditelj koji neće vršiti roditeljsko pravo održavati lične odnose sa djetetom.

Ukoliko su se bračni drugovi saglasili oko ovih pitanja tada je i cijela brakorazvodna parnica mnogo jednostavnija.

Zapravo cijeli postupak se završava na prvom ročiću i ukoliko stranke ostanu u svemu pri pisanom predlogu za sporazumno razvod braka, uz dostavljanje dokaza koji su potrebni sudu, sud će donijeti presudu o razvodu u skladu sa predlogom. Naravno, onda kada sud utvrdi da je predlog u najboljem interesu maloljetnog djeteta odnosno djece.

Ukoliko su supružnici riješili da za sastav predloga za sporazumno razvod angažuju advokata imaće obavezu plaćanja troškova tj. nadoknade za rad advokatu, i to za sastav predloga i zastupanje na jednom ročiću. Supružnicima se pruža mogućnost korišćenja usluga Centra za posredovanje, koji posreduju u pronalaženju najboljeg interesa djeteta i sastavljaju tekst sporazuma.

Alimentacija kod zajedničkog starateljstva ne mora biti određena ako se roditelji sporazumiju da će zajedno dijeliti troškove izdržavanja djeteta, tačnije da će svako pokrivati troškove kada dijete boravi sa njima, ukoliko je boravak ravnopravan.

OPCIJA 2.

Tužba za razvod braka

Veoma često supružnici nijesu spremi na sporazumno razvod braka. Ovo se dešava upravo zbog poremećenih odnosa između supružnika i činjenice da je teško objektivno sagledati situaciju u kojoj su se našli, da je komunikacija između bračnih drugova loša ili da je uopšte nema, kao i nepostojanje saglasnosti da brak treba razvesti. Pri ovakvom stanju supružniku koji želi razvod braka stoji na raspolaganju tužba za razvod koja se podnosi osnovnom судu nadležnom za odlučivanje u konkretnoj pravnoj stvari.

Navedite tačne i precizne adrese da bi tužba bila dostavljena bez problema.

Po prijemu tužbe za razvod braka, суд će zakazati ročište. Na prvom ročiću суд će pitati stranke da li ostaju pri tužbenom zahtjevu, da li postoji mogućnost pomirenja, ili da li je moguće da se saglase oko spornih pitanja.

Ukoliko se bračni drugovi sporazumiju oko spornih pitanja smatraće se da su podnijeli predlog za sporazumno razvod i postupak će biti okončan na prvom ročiću, ukoliko суд nađe da je sporazum u najboljem interesu djeteta, onda kada stranke imaju zajedničko dijete.

No, ukoliko i dalje nema saglasnosti sud je obvezan da uputi stranke na postupak posredovanja, medijacije kod Centra za posredovanje, koji stranke mogu i da odbiju.

Zavisno od toga da li imaju zajedničku maloljetnu dječu i zajedničku imovinu u postupku posredovanja, koji je nezavisan od sudskog, stranke razgovaraju sa medijatorom koji ima zadatak da pokuša pomiriti bračne drugove a, ukoliko to ne bude moguće, da im pomogne da vansudski riješe pitanja vršenja roditeljskog prava i podjele zajedničke imovine.

Ukoliko postupak medijacije bude neuspješan, zato što se jedna, ili obje strane, nije odazvala pozivu ili nijesu postigli sporazum, postupak za razvod nastavlja se pred sudom.

U toku cijelog postupka za razvod braka sud je dužan da sarađuje sa organom starateljstva (Centrom za socijalni rad), a naročito kada bračni drugovi imaju zajedničku maloljetnu djecu.

Uloga centra za socijalni rad najčešće se iscrpljuje u njihovom postupanju u skladu sa čl.361 Porodičnog zakona tj. sačinjanja nalaza i mišljenja voditelja slučaja. Takođe, centar za socijalni rad kao organ starateljstva sarađivaće u toku postupka sa sudom u slučaju da sud ocijeni potrebu za njegovim učešćem.

Prema Porodičnom zakonu, čl. 62 stav 4, dijete koje je navršilo 15 godina života i koje je sposobno za rasuđivanje može odlučiti sa kojim će roditeljem živjeti, dok član 63a stav 1 glasi: Dijete koje je navršilo 15 godina života i koje je sposobno za rasuđivanje može odlučiti o održavanju ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi.
Prema Čl. 67 stav 1: Dijete ima pravo da izrazi svoje mišljenje o svim pitanjima koja ga se tiču.

Centar za socijalni rad kao organ starateljstva može podnijeti tužbu u sporovima za zaštitu prava djeteta. Centar može podnijeti i tužbu za vršenja roditeljskog prava. Na ovaj način centar postupa nakon obaveštenja dječjih, zdravstvenih, obrazovnih institucija, nevladinih udruženja, obaveštenja građana. Praksa kaže da centar tužbu podnosi ukoliko roditelj nije sposoban da to samostalno učini.

Bračni sporovi u kojima se odlučuje o čuvanju i vaspitanju i izdržavanju djece su hitni. Sud je dužan u ovim postupcima postupati hitno tj. dužan je zakazati ročište u roku od osam ili petnaest dana od kada je primljena tužba. **U praksi ovi rokovi mogu biti prekoračeni iz razloga velikog broja priliva predmeta i opterećenosti sudija.**

Nakon sprovedenog dokaznog postupka, a u slučaju kada bračni drugovi imaju maloljetnu djecu, sud će donijeti presudu kojom:

- se razvodi brak između tužioca i tuženog;
- se odlučuje kojem roditelju se maloljetno dijete povjerava na brigu, čuvanje i vaspitanje;
- kolika je obaveza roditelja koji ne vrši roditeljsko pravo da svakomjesečno doprinosi izdržavanju maloljetnog djeteta (alimentacija);
- se utvrđuje način održavanja kontakta djeteta i roditelja koji neće vršiti roditeljsko pravo, preporučeno sa tačnim datumima, vremenom i mjestom preuzimanja.

U slučaju da su bračni drugovi tužbom tražili da se izvrši podjela bračne **imovine**, sud će presudom odlučiti i o ovom tužbenom zahtjevu. **Sudija samostalno odlučuje da li će ovaj postupak voditi zajedno ili odvojeno.**

PREPORUKA

U slučaju da se bračni spor, odnosno spor u vezi ostvarivanja roditeljskog prava odugovlači i traje nerazumno dugo, a uslijed spriječenosti suda zbog različitih okolnosti, stranka u postupku treba da uputi Kontrolni zahtjev predsjedniku suda u kome ga obavještava o tome.

IZDRŽAVANJE BRAČNOG/VANBRAČNOG DRUGA

U slučaju da bračni drug nema dovoljno sredstava za izdržavanje, nesposoban je za rad ili se ne može zaposliti, ima pravo na izdržavanje od svog bračnog supružnika, srazmjerno njegovim materijalnim mogućnostima. Sud može odrediti izdržavanje bračnog druga, što je definisano članovima 262-267 Porodičnog zakona, odnosno vanbračnog druga, što je propisano

čl. 268-270 Porodičnog zakona. Izdržavanje bračnog, odnosno vanbračnog druga može da bude određeno na određen ili neodređen period, u zavisnosti od godina starosti, godina braka, kao i sposobnosti za rad.

Pod uslovima iz člana 262 Porodičnog zakona, neobezbjedeni bračni drug ima pravo da zahtjeva da mu se presudom kojom se brak razvodi dosudi izdržavanje na teret drugog bračnog druga, srazmjerno njegovim materijalnim mogućnostima.

Izuzetno, bračni drug, koji u brakorazvodnoj parnici nije tražio da mu se dosudi izdržavanje na teret drugog bračnog druga, može, iz opravdanih razloga, takav zahtjev postaviti u odvojenoj parnici, u roku od godine dana poslije razvoda braka, ali samo ako su pretpostavke za izdržavanje nastale prije razvoda braka i trajale neprekidno do zaključenja glavne rasprave u parnici za izdržavanje, ili ako je u ovom roku nastupila nesposobnost za rad kao posledica tjelesne povrede ili narušenog zdravlja iz vremena prije razvoda braka,

U slučaju kad je brak kratko trajao, sud može, cijeneći sve okolnosti, odlučiti da obaveza izdržavanja traje određeno vrijeme, ili zahtjev za izdržavanje u cjelini odbiti, nezavisno od mogućnosti tražioca izdržavanja da u dogledno vrijeme na drugi način obezbijedi sredstva za izdržavanje, ukoliko tražilac izdržavanja ne podiže zajedničko maloljetno dijete. Bračni drug čije je pravo na izdržavanje jednom prestalo ne može ponovo ostvariti pravo na izdržavanje od istog bračnog druga.

Isti je slučaj kada je u pitanju izdržavanje **vanbračnog druga**, ako je zajednica života trajala duže vremena, Sud može odbiti zahtjev za izdržavanje, *ako izdržavanje traži vanbračni drug koji se bez ozbiljnog povoda od strane drugog vanbračnog druga grubo ili nedolično ponašao u vanbračnoj zajednici, ako je zlonamjerno ili bez opravdanog razloga napustio zajednicu života ili ako bi njegov zahtjev predstavljaо očiglednu nepravdu za drugog vanbračnog druga.*

IZDRŽAVANJE MAJKE DJETETA

Nezavisno od činjenice da li je između roditelja djeteta koje je rođeno van braka postojala zajednica života, otac je dužan da, pod uslovima iz člana 262 stav 1 Porodičnog zakona, *srazmjerno svojim mogućnostima, učestvuje u izdržavanju majke djeteta tri mjeseca prije porođaja i godinu dana poslije porođaja.*

Odredba o izdržavanju majke djeteta primjenjuje se i u slučaju ako je dijete mrtvo rođeno ili umre poslije porođaja, za vrijeme nesposobnosti za rad izazvane porođajem, ali najduže do godinu dana od dana rođenja djeteta.

Sud može odbiti zahtjev majke za izdržavanje, ako bi prihvatanje njenog zahtjeva predstavljalo očiglednu nepravdu za oca.

PODJELA IMOVINE I KO OSTAJE DA ŽIVI U ZAJEDNIČKOM STANU

Porodični zakon polazi od pretpostavke da se zajednička imovina bračnih drugova koji se razvode, a pitanje podjele imovine nijesu riješili sporazumno, dijeli na jednakе djelove.

Ovo u slučaju kada bračni drugovi prije ili u toku trajanja bračne zajednice nijesu zaključili bračni ugovor i promjenili imovinski režim u odnosu na zakonom utvrđen. Veoma je teško finansijski izraziti doprinos svakog supružnika u braku, jer se u braku do mnogih stvari ne dolazi samo i isključivo sticanjem već i značajnim i trajnim odricanjem bračnih drugova. Zato je zakon utvrdio pretpostavku o podjeli imovine na jednakе djelove. Supružnik koji nije zadovoljan podjelom imovine na jednakе djelove može tražiti da se utvrdi da njemu pripada pravo na veći dio imovine prilikom podjele, što mora dokazati.

PRAKSA

U slučajevima zajedničke kupovine stana na kredit, jedan od bračnih partnera može da nastavi da živi u zajedničkom stanu, obično sa djecom i preuzima vraćanje rate kredita na sebe, uz obavezu vraćanja polovine do tad uloženog drugom bračnom partneru.

Porodični zakon član 309 definiše da dijete i roditelj koji vrši roditeljsko pravo imaju pravo stanovanja u stanu čiji je vlasnik drugi roditelj djeteta, ako dijete i roditelj koji vrši roditeljsko pravo nemaju pravo svojine na useljivom stanu.

Pravo stanovanja traje do punoljetstva djeteta. Nemaju pravo stanovanja dijete i roditelj ako bi prihvatanje njihovog zahtjeva za pravo stanovanja predstavljalo očiglednu nepravdu za drugog roditelja.

VRAĆANJE POKLONA BRAČNIH DRUGOVA

U članu 304 Porodičnog zakona piše da ako brak prestane razvodom ili poništenjem, pokloni koje su bračni drugovi učinili jedan drugom, prije sklapanja ili u toku braka, ne vraćaju se.

Pokloni iz posebne imovine bračnog druga koji su nesrazmerno velike vrijednosti u odnosu na vrijednost njegove cjelokupne imovine u vrijeme postavljanja zahtjeva za vraćanje poklona poklonodavcu vraćaju se u slučaju razvoda ili poništenja braka.

Takov poklon nije dužan da vrati bračni drug ako bi to značilo očiglednu nepravdu za njega ili ako bi ga to dovelo u teške materijalne prilike.

Umjesto poklona koji su otuđeni vraćaju se novčane vrijednosti ili za njih primljene stvari. (član 305).

Vrijednost u novcu utvrđuje se, prema izboru poklonodavca, u visini za koju je otuđena poklonjena stvar ili u vrijednosti koju je imala poklonjena stvar u vrijeme otuđenja.

Ako je poklonjena stvar otuđena ili uništena u zloj namjeri, poklonoprimec je dužan da poklonodavcu naknadi vrijednost stvari po tržišnoj cijeni u vrijeme kada je stvar trebalo vratiti. Odredbe člana 304 Porodičnog zakona, kao i st. 1 do 3 ovog člana, primjenjuju se i u slučaju utvrđenja daje postoja osnov za poništenje odnosno razvod braka.

RAZVOD AKO NISTE ZAKONSKI SUPRUŽNICI

Vanbračna zajednica tj. zajednica muškarca i žene koja traje najmanje tri godine, ili kraće ukoliko je u njoj rođeno dijete, izjednačena je sa bračnom zajednicom u pogledu prava na međusobno izdržavanje i drugih imovinsko pravnih odnosa. Međutim da bi uživala pravnu zaštitu Porodičnog zakona Crne Gore neophodno je da zajednica ispunjava zakonom utvrđene uslove.

Prije svega potrebno je da prilikom njenog sklapanja nijesu postojale bračne smetnje, tj. da vanbračni partneri nijesu imali zakonske zabrane da formalno zaključe brak, da su sposobni za rasuđivanje, da nijesu u zakonom nedozvoljenom srodstvu, da se ne radi o licima koja su u odnosu starateljstva, da ni jedno od vanbračnih drugova nije maloljetno i da ne postoje mane volje da se živi u vanbračnoj zajednici.

Takođe, potrebno je da se radi o licima različitog pola, da ni jedan ni drugi vanbračni partner nijesu bili u bračnoj zajednici za vrijeme zaključenja i trajanja vanbračne zajednice, da je postojala zajednica života vanbračnih partnera tj. zajedničko stanovanje, zajednička briga o djeci tj. faktičko stanje zajedničkog života.

Tek nakon što prethodno bude utvrđeno da se radi o vanbračnoj zajednici koja ispunjava zakonom postavljene uslove da bude izjednačena sa bračnom zajednicom imovinski odnosi vanbračnih partnera regulisće se kroz sudski postupak na jednak način kao i u slučaju prestanka bračne zajednice.

Vanbračna zajednica prestaje prirodnim putem tj. smrću jednog vanbračnog druga ili raskidom vanbračnih drugova koji može biti sporazuman ili jednostran.

Nakon prestanka vanbračne zajednice potrebno je riješiti gotovo ista pitanja kao i nakon razvoda braka.

Rješavaju se imovinska pitanja tj. dijeli zajednička imovina stečena u toku vanbračne zajednice, izdržavanje između vanbračnih drugova, a ukoliko su imali zajedničku djecu i pitanje vršenja roditeljskog prava.

CENTAR ZA POSREDOVANJE

Izvor posredovanje.me

POSREDOVANJE/MEDIJACIJA U PORODIČNIM SPOROVIMA

Posredovanje je primjereno i preporučen način rješavanja porodičnih sporova, uz pomoć trećeg, neutralnog, obučenog lica (Preporuka Savjeta Europe iz 1998. godine br. R 98), pri čemu se posebno vodi računa o interesu djeteta.

Roditelji mogu da odluče da porodične sporove (razvod, vršenje roditeljskog prava, održavanje ličnih odnosa između djece i roditelja i drugih djetetovih srodnika, izdržavanje, podjela imovine) rješavaju postupkom posredovanja - mirnim dogовором о свим пitanjima која су за њих и њихово dijete važna. Postupak posredovanja za postizanje sporazuma о послјedicama razvoda braka regulisan je Porodičnim zakonom Crne Gore.

NAČELA POSTUPKA POSREDOVANJA:

Da bi se otpočeo proces posredovanja, potrebno je potpisati saglasnosti o učešću u postupku (prihvatanje posredovanja, posrednika, načela, pravila komunikacije). Postupak posredovanja je moguće započeti jedino u slučaju da postoji saglasnost strana u sporu. **Povjerljivost** znači da se ono što je rečeno, ili napisano u postupku posredovanja ne može koristiti u kasnijem, eventualnom sudskom postupku. **U** postupku posredovanja važi načelo zakonitosti, što znači da su obje strane u sporu i posrednik obavezni da ispoštuju kogentne propise, koji su materijalno-pravni propisi. **Neposrednost i nepristrasnost** se odnose na postupanje posrednika. On se mora pridržavati svih načela posredovanja i voditi računa samo o proceduralnim pitanjima postupka, ne upuštajući se u davanje komentara i vrijednosnih sudova, davanje savjeta, ili predlaganje rješenja.

Postupak posredovanja, iako nije vezan krutim procesnim pravilima, upravo radi ostvarivanja cilja posredovanja, predviđa da svaka od strana u sporu ima jednaka prava.

Kompetentnost ukazuje da su posrednici stručne, ugledne osobe, obučene za ovaj posao, njihov rad se supervizira (nadzire radi unaprijeđenja stručnosti i kvaliteta rada)

Faze postupka posredovanja u porodičnim sporovima

- **Uvodni zajednički sastanak**
- **Odvojeni sastanak**
- **Rad na sporazumu kroz zajedničke/ odvojene sastanke**
- **Završni zajednički sastanak**

Postignuti sporazum se formalno zapisuje i dostavlja sudu od strane Centra za posredovanje: kao postignuti dogovor kojim se razriješava spor, koji se zatim unosi u sudsku odluku koja je obavezujuća ili kao odustajanje od posredovanja, a spor se dalje rješava na sudu. Odluka je uvijek na partnerima, a posrednik, kao neutralno lice, samo pomaže da se problem objektivnije sagleda i razriješi tako da obje strane budu podjednako zadovoljne.

Odluka o direktnom uključivanju djeteta u postupak posredovanja se donosi na osnovu saglasnosti oba roditelja i djeteta, a nakon procjene njihovih odnosa, sposobnosti i sigurnosti djeteta i pripreme i roditelja i djeteta za direktno učešće u postupku posredovanja.

OBAVEZE SUDA I PRINCIPI PO KOJIMA ODLUČUJU

Bračni sporovi u kojima se odlučuje o čuvanju i vaspitanju i izdržavanju djece su hitni. Sud je dužan u ovim postupcima postupati hitno tj. dužan je zakazati ročište u roku od osam dana od kada je primljena tužba.

U praksi ovi rokovi mogu biti prekoračeni iz razloga velikog broja priliva predmeta i opterećenosti sudija.

Tužilac na prvom ročištu može od sudije tražiti donošenje **privremene mjere** kojom se određuje izdržavanje bračnog druga ukoliko nije u radnom odnosu kao i izdržavanje maloljetne djece, kao i modele viđanja, a do okončanja postupka tužbe tj brakorazvodne parnice, koja u slučajevima kada je povezana sa podjelom imovine može potrajati veoma dugo, više mjeseci pa i godina.

URGENCIJA

Preporučujemo da se sudu, kada nađete da postupak neopravданo dugo traje, a da nemate povratnu informaciju, obraćate urgencijama, radi ostvarivanja prava i zaštite istih u razumnom roku.

PRIVREMENA MJERA

Stranke mogu tražiti da sud doneće rješenje kojim se određuje privremena mjera (skraćeno: privremenu mjeru), a radi uređenja održavanja ličnih odnosa djeteta i roditelja sa kojim ne živi, te radi definisanja obaveze doprinosa izdržavanju (alimentacije), eventualno i u vezi drugih pitanja, što ima važiti sve do pravosnažnog okončanja postupka.

Predlaganje privremene mjere se uvijek preporučuje kada roditelji ne mogu da postignu dogovor, kada je komunikacija vrlo loša ili ne postoji, a sve kako bi se zaštitili interesi djeteta.

Nakon sprovedenog dokaznog postupka, a u slučaju kada bračni drugovi imaju maloljetnu djecu, sud će donijeti presudu kojom :

- se razvodi brak između tužioca i tužiteljke; se odlučuje kojem roditelju se maloljetno dijete povjerava na brigu, čuvanje i vaspitanje;
- kolika je obaveza roditelja koji ne vrši roditeljsko

pravo da svakomjesečno doprinosi izdržavanju maloljetnog djeteta (alimentacija);

- se utvrđuje način održavanja kontakta djeteta i roditelja koji neće vršiti roditeljsko pravo, prepričeno sa tačnim datumima, vremenom i mjestom preuzimanja.

U slučaju da su bračni drugovi tužbom tražili da se izvrši podjela bračne **imovine**, sud će presudom odlučiti i o ovom tužbenom zahtjevu.

PRAKSA I PREPORUKE PRVOSTEPENIH SUDOVA U PORODIČNIM STVARIMA

Odgovori Osnovnih sudova u Crnoj Gori

- Da bi **odredio najbolji interes djeteta** u svakoj konkretnoj porodičnoj stvari sud se rukovodi mjerilima jasno propisanim članom 5b Porodičnog zakona koji između ostalog uključuje: mišljenje i želje djeteta, uzrast, njegovu bezbjednost, prethodno iskustvo i okolnosti u kojima dijete živi, kvalitet odnosa djeteta sa roditeljima i uticaj odvajanja od roditelja, braće ili sestara.

Različitost faktora uslovjava i različitost metoda kojima se dolazi do saznanja o činjenicama relevantnim za svaki pojedinačno. Sud određuje koji su to u konkretnom slučaju relevantni faktori od kojih zavisi odluka suda, odnosno šta je najbolji interes djeteta, a što podrazumijeva prethodna znanja suda o porodičnim prilikama i porodičnim odnosima, emocionalnim vezama i drugim relevantnim činiocima, a sud ih nema, ili ih nema dovoljno. Nakon prijema inicijalnog akta (tužba za razvod braka, predlog za sporazumno razvod braka, predlog za oduzimanje roditeljskog prava i td.) u kojima najčešće nema dovoljno informacija, sud povjerava stručnim organima, prije svega organu starateljstva, odnosno od organa starateljstva zahtijeva nalaz i stručno mišljenje i zahtijeva od tima stručnih lica da utvrde sve relevantne činjenice za svaki od faktora bitnih za utvrđivanje najboljeg interesa djeteta, odnosno da izvrše procjenu stanja primjenom naučnih saznanja i iskustava. Nakon toga, ako procijeni izvodi i druge dokaze, među kojima je najčešće saslušanje stranaka.

- Da bi se spriječilo predugo trajanje postupaka u porodičnim stvarima, roditelji kao stranke u postupku trebalo bi da se više rukovode interesima zajedničke maloljetne djece i pokušaju mirnog rješenja spora, pokušaju popravljanja urušenih međusobnih odnosa i prevazilaženju problema. U tom smislu, neformalna edukacija roditelja prilikom razvoda braka u pravcu posljedica razvoda braka na djecu i njihove kako pojedinačne, tako i zajedničke uloge nakon razvoda braka je vrlo poželjna. Dodatna i kontinuirana edukacija sudija, predstavnika organa starateljstva i vještaka koji se angažuju u postupcima svakako bi doprinijela skraćenju sudskih postupaka. Od značaja bi bilo i edukovati advokate koji zastupaju stranke u brakorazvodnim parnicama i postupcima u kojima se odlučuje o pravu djeteta ili ih na drugi način obavezati da postupaju sa većim stepenom etičnosti i obzirnosti prema posljedicama razvoda po malodobnu djecu, da rade na smanjenju tenzija i da se rukovode najboljim interesom djeteta.

Pitanje oko kojeg se supružnici često razilaze i koje u praksi bude kamen spoticanja i izvor konflikata je kako roditeljska prava i obaveze u novim oknostima, a nakon razvoda braka regulisati. Naime, u tim situacijama treba da se odluči o povjeravanju djece, njihovom izdržavanju od drugog roditelja, odnosno o visini doprinosa izdržavanja drugog roditelja, kao i o načinu uređenja ličnih odnosa djece i drugog roditelja. Zato treba raditi na promociji medijacije kao najefikasnijeg i najbržeg rješavanja ovih postupaka. Prije svega na ovaj način se sporazumno rješi porodični spor i urede se međusobna prava i obaveze roditelja, što je uslov za dobru saradnju razvedenih roditelja, a koja je bitna za pravilan rast i razvoj njihove djece, što je svakako najbolji interes djece.

S druge strane, u postupcima razvoda braka bez djece gotovo da nema problema u vezi trajanja postupka. U većini slučajeva kada jedan bračni supružnik podnese tužbu za razvod braka, drugi na ročištu za određivanje posrednika izričito izjavlja da ne osporava osnovanost tužbenog zahtjeva, pa se smatra da su supružnici podnijeli predlog za sporazumni razvod braka, i postupak se brzo okonča.

- Kako bi se riješili najčešći problemi sa kojima se susreću sudije u brakorazvodnim parnicama, predlaže se kontinuirana edukaciju na poljima primjene

zakona o međunarodnom privatnom pravu, blagovremenog i adekvatnog postupanja organa starateljstva, usklađenosti između postupajućih organa, načina saslušanja djeteta i načina utvrđivanja najboljeg interesa djeteta. Takođe je u pojedinim sudovima potrebno obezbijediti adekvatne prostorije za djecu.

- **U postupcima za ograničavanje i lišavanje roditeljskog prava** se sudije često susreću sa problemom objektivne nemogućnosti bržeg postupanja, imajući u vidu da se u takvim vrstama postupaka moraju utvrditi brojne okolnosti, radnje ili stanja, a u pitanju su složene i teže dokazive činjenice (na primjer, lišavanje roditeljskog prava iziskuje, u smislu čl. 87 st. 2 Porodičnog zakona, nesumnjiv zaključak suda da roditelj zloupotrebljava roditeljska prava, što roditelj čini ako fizički, seksualno ili emocionalno zlostavlja dijete; ako izrabljuje dijete prisiljavajući ga na pretjerani rad, ili na onaj rad koji ugrožava moral, ili zdravlje ili obrazovanje djeteta, odnosno na rad koji je zabranjen zakonom, ukoliko podstiče dijete na vršenje krivičnih djela, razvija loše navike i sklonosti). Izloženi problem se prevazilazi vještinom sudije da u najkraćem roku pribavi i izvede samo one dokaze koji su dovoljni i potrebni za donošenje odluke, ne gubeći vrijeme na ona sredstva i radnje koje ne uživaju dokazni značaj.
- **Vjestačenje stalnih sudskih vještaka** se određuje u situaciji kada treba utvrditi roditeljske kapacitete jednog ili oba roditelja, a stručno mišljenje organa starateljstva za zaključak o tome ne pruža dovoljno osnova, kao i u drugim slučajevima kada stručno mišljenje organa starateljstva nije dovoljno, te uvijek kada je to potrebno zarad najboljih interesa djeteta. Određuje se i u postupcima povjeravanja djece, kada roditelji borave na teritoriji dvije opštine, a kada su mišljenja dva organa starateljstva (prema prebivalištu/boravištu tužioca i prema prebivalištu/boravištu tuženog) različita. Takođe se predlažu sudska vjestačenja u postupcima vraćanja roditeljskog prava.
- **Dijete je u postupku potrebno saslušati**, bez obzira na uzrast, uvijek kada je to moguće, s obzirom na psihofizički razvoj djeteta, koji procjenjuje vještak odgovarajuće struke.

- **Problemi u sporovima sa međunarodnim elementom** se često ogledaju u činjenici da roditelji djece ili parnične stranke duži period žive u različitim državama, pa je neophodno pribavljati dokaze iz druge države, što podrazumijeva relativno veliki protek vremena, te se negativno odražava na efikasnost postupanja. Osim toga, obično se postavlja i pitanje nadležnosti domaćeg suda i mjerodavnog prava, što dodatno prolongira postupak. Takođe je i spora dostava pismenih zbog čega se postupci produžavaju prepoznata kao jedan od problema u radu suda u ovim sporovima. Jedan od prepoznatih problema je i činjenica da je u sporovima sa međunarodnim elementom pravosnažna presuda teško izvršiva.
- **Iznos izdržavanja/alimentacije djeteta/djece** se utvrđuje na osnovu potrebe povjerioca i mogućnosti dužnika izdržavanja, pri čemu se mora voditi računa i o minimalnoj sumi izdržavanja. Izdržavanje se određuje u novcu, a kad se izdržavanje traži za dijete uzima se u obzir i uzrast djeteta i potrebe za njegovo školovanje. Potrebe povjerioca zavise od njegovih godina, zdravlja, obrazovanja, imovine, prihoda i drugih okolnosti od značaja za određivanje izdržavanja, dok mogućnosti dužnika zavise od njihovih prihoda, mogućnosti za zapošljenje i sticanje zarade, imovine i ličnih potreba, obaveze da izdržava druga lica i drugih okolnosti. Dakle, potrebno je utvrditi da li je dužnik zaposlen, odnosno ima li redovnih mjesecnih primanja, da li ima dodatnih prihoda, kolika su mu mjesecna primanja, posjeduje li imovinu. Ako nije zaposlen, da li je sposoban da radi i privređuje, a takođe je potrebno utvrditi da li dužnik ima obavezu da izdržava druga lica.
- **Na izdržavanje nakon razvoda bivši supružnik** ima pravo u slučajevima kada nema dovoljno sredstava za izdržavanje, kada je nesposoban za rad ili kada se ne može zaposliti iz objektivnih razloga. Iznos se utvrđuje srazmjerno mogućnostima dužnika, odnosno bivšeg supružnika, a u granicama potreba tražioca izdržavanja. Iznos sredstava potrebnih za izdržavanje ne može biti manji od iznosa stalne novčane pomoći koja se po propisima o socijalnoj zaštiti daje licu bez ikakvog prihoda u opštini u kojoj izdržavano lice ima prebivalište.
- Neki od sudova su imali iskustva sa **Licima za podrsku djetetu**. Izkustva su uglavnom pozitivna jer olakšavaju rad suda.
- Sudovi određuju **privremene mjere kao preporučene i neophodne u najboljem interesu djeteta**. Ove mjere su prepoznate kao nužne i cjelishodne, naročito one koje se tiču određivanja izdržavanja i omogućavanja roditelju kod koga nije dijete da provodi vrijeme s njim dok traje spor tj. do pravosnažnog okončanja spora.
- **Izvršenja pravosnznih sudskih odluka u pogledu predaje djeteta drugom roditelju** mogu se unaprijediti stalnim usavršavanjem i sticanjem novih znanja kroz stručne obuke sudija, predstavnika drugih državnih organa i javnih ustanova koji učestvuju u postupku, kao i promocijom saradnje među roditeljima, budući da efikasno i uspješno sprovođenje takvih izvršenja prepostavlja usklađen i maksimalno stručan rad. Osim toga, rješenju problema moglo bi se doprinijeti i imenovanjem specijalnih posrednika koji bi pratili sprovođenje sudske odluke radi zaštite djece i njihovog interesa i koji bi, u saradnji sa sudom, nadzirali primjenu sudskih odluka. Pooštravanje kaznene politike je takođe prepoznato kao nešto što bi moglo doprinijeti rješenju problema s obzirom da su se novčane kazne pokazale nedjelotvornim.
- **Institut kolizionog staratelja** nije često korišten u praksi, a iskustva sudija koja su ovaj institut koristila uglavnom su pozitivna. Djetetu/djeci je određivan privremeni zastupnik u slučajevima kada je sud procijenio da u sporu za zaštitu prava djeteta ili u sporu za vršenje roditeljskog prava dijete kao stranka nije pravno zastupano na odgovarajući način ili ukoliko je jedan od roditelja nedostupan u toku postupka.

Preporuke za roditelje u predmetima za vršenje roditeljskog prava:

- da sarađuju u cilju najboljeg interesa djeteta;
- da prepoznaju intenzitet uticaja međusobnog konflikta na dijete;
- da pokušaju da u postupku posredovanja postignu sporazum o vršenju roditeljskog prava, jer jedino na taj način smanjuju međusobne sukobe zbog kojih je došlo do postupka razvoda braka, odnosno dolazi do miroljubivih dogovora kojima se osigurava kvalitetatan život nakon razvoda braka, kako njihov, a što je još bitnije i život njihove djece;
- da ne prepostavljaju svoje lične odnose i potrebe interesima i pravima njihove djece, budući da se u praksi zapaža odsustvo svijesti pojedinih roditelja da je najbolji interes djeteta ispred njihovog ličnog, te da se isti često ne podudaraju;
- da zajednički vrše roditeljsko pravo kad god je to moguće;
- da se roditeljski kapaciteti jačaju konstantnim radom na sebi u smislu edukacija, radionica, savjetovanja, međusobne podrške, kako bi se izbjeglo da institucije odrede šta je najbolje za njihovo dijete. (Cilj je da institucije samo potvrde da je način na koji su roditelji uredili svoje odnose najbolji način, odnosno način koji je u najboljem interesu njihovog djeteta/djece);
- da objektivnije sagledaju i sebe i drugog roditelja;
- da se prethodno obrate bračnom savjetovalištu.

SPECIFIČNI SLUČAJEVI - DAVANJE MIŠLJENJA ILI POKRETANJE POSTUPKA

Shodno članu 361 Porodičnog zakona Crne Gore, prije nego što doneše odluku o zaštiti prava djeteta ili o vršenju roditeljskog prava, sud je dužan da zatraži nalaz i stručno mišljenje od organa starateljstva, porodičnog savjetovališta ili druge specijalizovane ustanove.

Kao što je jasno, osnovni sud može tražiti mišljenje i od drugih institucija ali je sudska praksa takva da se nalaz i mišljenje traži od centra za socijalni rad kao organa starateljstva. Međutim, ukoliko procijeni da

je u konkretnom slučaju svrshishodno da mišljenje da druga institucija ili sudska vještaci, organ starateljstva će o tome obavijestiti sud, a sve u najboljem interesu djeteta. Shodno stručnim kriterijumima, primaran zadatak procjene najboljih interesa djeteta u sporovima za vršenje roditeljskog prava je preuzimanje svih raspoloživih mjera da se uspostavi roditeljska saradnja i da roditelji dobiju podršku da zajednički donesu odluke o tome šta je najbolje rješenje za njihovu djecu. Veoma je značajno, što se u praksi i sprovodi, objasniti roditeljima da procjena u centru za socijalni rad ne služi tome da obezbijedi odgovor na pitanje ko je bolji ili kompetentniji roditelj. **U najvećem broju slučajeva ova dva roditelja su kompetentna a njihova nesaradnja i konflikt mogu značajno umanjiti njihove kompetencije.** Roditelji nisu "predmet procjene" već su ravnopravni učesnici u postupku definisanja najboljih interesa svoje djece. U okviru postupka vršenja roditeljskog prava, kao što je već napomenuto, može se tražiti usmjerena procjena roditeljskih kompetencija, ali ukoliko sud u okviru ovog postupka dođe do saznanja da roditelji zanemaruju svoje dužnosti prema djetetu, može ih i u parničnom postupku lišiti roditeljskog prava ili im ograničiti roditeljsko pravo, čak uključiti i hraniteljsku porodicu.

VJEŠTAČENJE

Potreba za usmijerenom procjenom javlja se uvijek kada, na primjer, jedan ili oboje roditelja pokazuju smetnje u oblasti mentalnog i/ili fizičkog zdravlja koji bi ih mogli ometati u brizi o djetetu odnosno vršenju roditeljskog prava. Centar za socijalni rad nema zaposlene psihijatre i stoga bez izuzetka preporučuje procjenu sudske vještice kada stručni radnici imaju sumnju u to da je roditelj korisnik psihoaktivnih supstanci ili da je u prošlosti bolovao ili boluje od neke od bolesti psihijatrijskog tipa. Psihijatar je taj koji radi procjenu zdravstvenog stanja roditelja kao i toga da li je njegov kapacitet za brigu o djeci kompromitovan uslijed bolesti. Međutim, postoje i situacije kada oboje roditelja radno i socijalno funkcionišu ali je potrebna dodatna procjena njihovih roditeljskih kapaciteta. Nザalost, često se dešava da postoji dugotrajan konflikt u porodici uslijed kojeg se roditeljima može dogoditi da zaista zanemare potrebe svoje djece, na čelu sa njihovim emocionalnom kao i potrebom za kvalitetnim i kontinuiranim kontaktom sa drugim roditeljem. Dešava se i da roditelji u postupku visokokonfliktnih razvoda iznose sumnje na nasilje drugog roditelja nad djetetom, uključujući čak i seksualno nasilje. I u ova-

kvim slučajevima centar za socijalni rad će predložiti vještačenje roditeljske podobnosti kako bi se uklonile i najmanje sumnje u postupku utvrđivanja najboljeg interesa djeteta. Vještačenje se često predlaže i u postupcima ograničenja odnosno lišenja roditeljskog prava i/ili kada kod djece postoje posljedice - dugotrajne stresogene ili čak traumatske reakcije na produženi konflikt roditelja ili izloženost nasilju u porodici.

Ukoliko postoje sumnje u roditeljsku podobnost koje je utvrdio centar za socijalni rad, kao i druge potrebe za usmjerenom procjenom, u predmetu se može tražiti mišljenje sudske vještak (najčešće psihijatra i kliničkog psihologa, ali i pedijatara i slično). Sud angažuje sudske vještace i u postupcima utvrđivanja podobnosti roditelja. Tim vještaka čine psihijatar, psiholog i dječiji psiholog ali i predstavnici drugih struka. Recimo, predlaže se vještačenje zdravstvenog stanja djeteta i ako jedan roditelj navodi da dijete ima zdravstvene probleme zbog kojih je potrebno modifikovati kontakt djeteta i drugog roditelja - dijabetes, probleme sa ishranom, poremećaje sna, seperacionu anksioznost i slično.

UTVRĐIVANJE OČINSTVA

Ponekada su odnosi između supružnika, nažalost, u dovoljnoj mjeri poremećeni da jedan od roditelja iznosi sumnju u očinstvo nad djecom. U psihološkom smislu, čak i samo iznošenje sumnje je za djecu i porodicu veliki stres i može imati čak i traumatsko dejstvo, pa je potrebno pokretati ovakve postupke samo ukoliko zaista postoji realna sumnja, a nikako da bi se bivši partneri izložili stresu ili finansijskoj nesigurnosti.

Za stariju djecu ovo može biti baš traumatično iskustvo, koje može ostaviti značajne tragove u budućem životu, zato sudovi rijetko pribjegavaju ovoj mjeri. DNK analiza radi se na iniciranje stranke, ali obje strane moraju biti saglasne da bi nalaz bio sudski validan, i brisevi uzeti od ovlašćene osobe.

Za vještačenje je potrebno je izdvojiti od 200 do 400 eura.

SPOROVI SA MEĐUNARODNIM ELEMENTOM

Članom 49 Zakona o parničnom postupku propisano je da je za suđenje u sporovima radi utvrđivanja postojanja ili nepostojanja braka, poništaja braka ili razvoda braka (bračni sporovi) nadležan, pored suda opšte mjesne nadležnosti (po prebivalištu/boravištu tuženog), i sud na čijem području su bračni drugovi imali **posljednje zajedničko prebivalište**.

Nadalje, članom 29 Zakona o parničnom postupku propisano je da je crnogorski sud nadležan za suđenje kad je njegova nadležnost u sporu s međunarodnim elementom izričito određena zakonom ili međunarodnim ugovorom. Ako u zakonu ili međunarodnom ugovoru nema izričite odredbe o nadležnosti domaćeg suda za određenu vrstu sporova, domaći sud je nadležan za suđenje u toj vrsti sporova i kad njegova nadležnost proizlazi iz odredaba zakona o mjesnoj nadležnosti domaćeg suda (prethodno pojašnjene odredbe Zakona o parničnom postupku).

Zakonom o međunarodnom privatnom pravu propisane su i odredbe kojima se određuje mjerodavno pravo u sporovima sa međunarodnim elementom, kao i postupak i nadležnost u takvim sporovima.

Članovima 130-135 Zakona o međunarodnom privatnom pravu uređuje se nadležnost za porodično-pravne sporove, pa tako:

- **Bračni i sa njima povezani sporovi**

Nadležnost suda Crne Gore postoji u postupcima radi utvrđivanja postojanja ili nepostojanja braka, razvoda ili poništaja braka, ako je:

1. *jedan supružnik crnogorski državljanin ili je bio crnogorski državljanin u vrijeme sklapanja braka;*
2. *uobičajeno boravište oba supružnika u Crnoj Gori;*
3. *jedan supružnik lice bez državljanstva koje ima uobičajeno boravište u Crnoj Gori; ili*
4. *uobičajeno boravište jednog supružnika u Crnoj Gori, osim ako je očigledno da odluka suda Crne Gore ne bi bila priznata po pravu države čije državljanstvo ima jedan ili drugi supružnik.*

Nadležnost suda Crne Gore odnosi se i na slučaj kad se u bračnom sporu odlučuje o izdržavanju između supružnika ili bivših supružnika, roditeljskom staranju ili o izdržavanju djece ili bračnim imovinskim odnosima.

Predmetne odredbe primjenjuju se i na vanbračnu zajednicu.

- **Porodični status djeteta**

U sporovima za utvrđivanje ili osporavanje očinstva ili materinstva nadležnost suda Crne Gore postoji ako je dijete, majka, otac ili lice koje tvrdi da je otac ili majka djeteta:

1. *crnogorski državljanin; ili*
2. *ima uobičajeno boravište u Crnoj Gori.*

- **Roditeljsko staranje**

Za odlučivanje o čuvanju, podizanju i vaspitanju djece koja su pod roditeljskim staranjem nadležnost suda ili drugog organa Crne Gore postoji ako je dijete crnogorski državljanin ili ima uobičajeno boravište u Crnoj Gori. Nadležnost suda ili drugog organa Crne Gore postoji i kad je djetetu potrebna zaštita tog organa.

Značajno je za istaći da sud u sporovima sa međunarodnim elementom može koristiti međunarodnu pravnu pomoć, kao i da se obraća neposredno ambasada ma i konzularnim predstavništvima.

LICE ZA PODRŠKU DJETETU U POSTUPCIMA U VEZI SA PORODIČnim ODNOSIMA

Pripremila: Dijana Popović-Gavranović, dipl. socijalna radnica i porodična psihoterapeutkinja, lice za podršku djetetu u postupcima u vezi sa porodičnim odnosima

INSTITUT LICE ZA PODRŠKU DJETETU

U postupcima koji se vode u vezi porodičnih odnosa dijete je često usamljeno: mama ima svog advokata, tata ima svog advokata, postupajući stručnjaci donose odluke pozivajući se na najbolji interes djeteta, princip najboljeg interesa djeteta u praksi najčešće stoji ispred prava djeteta da traži i dobije informacije, formira i iskaže svoje mišljenje. Institut lice za podršku u postupcima u vezi sa porodičnim odnosima (u daljem tekstu: lice za podršku) proizilazi iz visokih, međunarodnih i regionalnih standarda i treba da zaživi u našem pravnom i društvenom sistemu, da postane naša društvena vrijednost. To je proces.

Savremeni koncept zaštite prava djeteta se zasniva na načelu poštovanja mišljenja djeteta u svim stvarima i postupcima koji se tiču djeteta: u djetetovoj porodičnoj, školskoj i drugoj socijalnoj sredini, pred državnim institucijama. To znači da dijete ima pravo na informacije, slobodno formiranje i izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir. Dijete ne mora da koristi navedena prava, ali je dužnost države da mu to omogući uvijek kada dijete želi i kada je to u najboljem interesu djeteta. O tome po prvi put govori UN Konvencija o pravima djeteta, 1989. godine.

Uvođenje djece u sudske postupke, na neposredan način ili posredstvom lica za podršku, predstavlja napuštanje isključivo zaštitničkog pristupa u zaštiti prava djeteta - da neko stalno brine, radi i odlučuje umjesto djeteta. To, takođe, omogućava djetetu da iskaže svoje želje, potrebe, dileme, mišljenje i aktivno učestvuje u svakoj stvari i postupku koji se njega tiče.

Porodični zakon (Službeni list Republike Crne Gore, br. 001/07 od 09.01.2007 i Službeni list Crne Gore, br. 053/16 od 11.08.2016) daje prostor za izražavanje mišljenja djeteta: definiše statusna prava djeteta kod vršenja roditeljskog prava, u vezi porodičnih odnosa i lična prava djeteta kada je sud dužan da omogući djetetu da izrazi svoje mišljenje, ako dijete to želi.

Statusna prava djeteta kod vršenja roditeljskog prava se odnose na: razvod/prestanak partnerske zajednice roditelja; održavanje kontakata u slučaju razvoda/prestanka partnerske zajednice; održavanje kontakata kod odvojenog života roditelja i djece; održavanje kontakata sa drugim srodnicima i bliskim osobama; vršenje roditeljskog prava; nadzor nad vršenjem roditeljskog prava; ograničenje/lišenje, vraćanje roditeljskog prava; utvrđivanje i osporavanje materinstva i očinstva; usvojenje; starateljstvo/hraniteljstvo; imovinska pitanja, izdržavanje; zaštita od nasilja u porodici; zaštita od zanemarivanja i zlostavljanja; pritužbe djeteta zbog povrede prava ili nepravilnosti u radu sa djecom.

S tim u vezi su i izvršni sudske postupci: radi predaje djeteta roditelju koji vrši roditeljsko pravo; ostvarivanja ličnih odnosa djeteta sa roditeljem/srodnicima; imovine/izdržavanja; kod zajedničkog vršenja roditeljskog prava, kod odluke suda o djetetovom prebivalištu; kod odluke suda o privremenoj mjeri o prebivali-

štu djeteta (s kojim roditeljem ili drugom osobom će dijete stanovati); kod odluke suda o mjerama za zaštitu ličnih prava i dobrobiti djece.

Lična prava djeteta se odnose na: lični i porodični identitet; život sa roditeljima; zdravlje, razvoj, njegu, zaštitu; vaspitanje i obrazovanje; lične odnose sa roditeljima, drugim važnim osobama; određivanje mesta stanovanja; vjersku pripadnost; imovinska prava; neslaganje roditelja o ostvarivanju ličnih prava djeteta; određivanje pravnog zastupnika-zaštita prava i dobrobiti djeteta.

Lice za podršku je relativno novi institut u u porodično pravnoj zaštiti djeteta (Zakon o izmjenama i dopunama Porodičnog zakona, "Službeni list Crne Gore", br. 053/16 od 11.08.2016.; odredbe od 317v do 317nj; primjena instituta lice za podršku od maja 2017.), nedovoljno poznat i stručnoj i široj javnosti te je važno pomoći u razmijevanju prava i obaveza lica za podršku, koja su njegova područja rada, odnosno kako i šta lice za podršku radi.

Član 317v Porodičnog zakona propisuje da u postupcima u vezi sa porodičnim odnosima, sud može, ako ocjeni da to zahtijeva intenzitet konflikta između djeteta i roditelja ili između roditelja, postaviti djetetu lice za podršku, i to djetetu mlađem od 14 godina života bez njegove saglasnosti, a djetetu starijem od 14 godina života uz njegovu saglasnost. Takođe, da se lice za podršku postavlja se sa liste lica za podršku koju utvrđuje organ državne uprave nadležan za poslove pravosuđa (Ministarstvo pravde).

Član 317lj Porodičnog zakona propisuje sljedeće dužnosti lica za podršku: da se brižljivo i savjesno stara o ličnosti i interesima djeteta, da sa djetetom izgradi odnos povjerenja, upozna ga sa njegovim pravima, pruži informacije o predmetu, toku i mogućem ishodu postupka i pruži objašnjenja koja se tiču mogućih posljedica izražavanja mišljenja djeteta; da, uz saglasnost djeteta, sudu prenese njegovo mišljenje, da prisustvuje ročištu na kome se dijete saslušava odnosno neposredno iznosi mišljenje, kao i da djetetu objasni sadržinu odluke i njene posljedice. Takođe, lice za podršku ima pravo uvida u spise predmeta, dostavljaju mu se svi podnesci i ovlašćeno je da prisustvuje svim ročištima, njegova prava i obaveze prestaju donošenjem pravosnažne sudske odluke.

Rad lica za podršku obuhvata: uvid u spise, podneske; konsultacije sa sudijom; kontakte sa drugim institucijama; kontakte sa roditeljima (zakazivanje sastanaka, potvrđivanje dolaska i odlaska djeteta, odgovaranje na tekuća pitanja roditelja); sastanak sa roditeljem/roditeljima; sastanak sa djetetom u prisustvu roditelja; sastanke sa djetetom (pružanje individualne podrške, pojedinačni sastanci sa svakim djetetom iz porodice); kontakti sa djetetom na inicijativu djeteta (odgovaranje na potrebe djeteta); prisustvovanje ročištima; pisanje izvještaja o procesu rada; slanje izvještaja sudu; prenošenje mišljenja djeteta sudu/podrška kod direktnog izražavanja mišljenja djeteta. Takođe, dijete u kontinuitetu podržava lice za podršku i nakon iskazivanja mišljenja, kada je važno pitati djete o djetetovom doživljaju posljedica iskazanog mišljenja), informisati dijete o daljem toku postupka, o odluci suda (sadržaju i posljedicama), o žalbenom postupku.

Član 67 Porodičnog zakona Crne Gore propisuje da dijete ima pravo da izradi svoje mišljenje o svim pitanjima koja ga se tiču. To znači dijete ima pravo da učestvuje i iskaže svoje mišljenje u svim postupcima u kojima se procjenjuju i određuju mjere kojima se obezbjeđuju i/ili štite njegova prava i dobrobit. Takođe, kada se kaže u svim postupcima, to se ne odnosi samo na postupke u vezi sa porodičnim odnosima niti samo roditelje, nego na sva lica, sve institucije i sva mesta na kojima se dijete nalazi.

Pravo djeteta da izradi svoje mišljenje o svim pitanjima koja se njega tiču i uključivanje djece u postupke koji su u vezi sa porodičnim odnosima zahtjeva promjene stavova u društvenoj i u porodičnoj zajednici, da djeca imaju visoku poziciju na hijerarhiji važnosti u društvu i u porodici. Preduslov uključivanja djece je veće prihvatanje i razumijevanje suštinskog i normativnog koncepta prava djeteta, što treba da prevenira stereotipne, rigidne stavove i odnose u kojima roditelji i drugi odrasli uvijek najbolje znaju šta je dobro za dijete i da to znaju i bez da konsultuju dijete. Sljedeći važan preduslov je da se djeca tretiraju kao djeca i da im se ukazuje jednak poštovanje, uvažavanje i povjerenje kao i odraslima, odnosno nepristrasnost, ravnopravnost, sigurnost i poštovanje u postupku u kojem se dijete nalazi i, neposredno ili posredstvom lica za podršku, iskazuje svoje mišljenje. Lice za podršku je dodatna vrijednost u sistemu obezbjeđivanja zaštite prava djeteta i čini dostižnim pravo djeteta da upravlja svojim pravima.

Takođe, država obezbjeđuje nadzor nad radom institucija čija je djelatnost usmjerena na djecu i zaštitu prava djeteta. U dijelu instituta lice za podršku, to znači obezbjeđivanje izdavanja licence za rad, kontinuirane obuke, supervizijske podrške, kontrole i vođenje računa da dijete ostvaruje pravo na slobodno formiranje i iskazivanje mišljenja i da se prilikom ostvarivanja prava na kazivanje mišljenja dijete ni na koji način ne prisiljava da svoje mišljenje iskaže.

KOLIKI JE ZNAČAJ INSTITUTA LICA ZA PODRŠKU IZ UGLA MOJE PRAKSE

Višedecenijsko iskustvo u socijalnom, savjetodavnom i psihoterapijskom radu koje imam sa djecom i porodicama, kao i jednogodišnje iskustvo rada u ulozi lica za podršku, pokazje da djetetovo mišljenje, želje i odluke nisu uvijek u skladu sa željama roditelja i drugih odraslih i da se ne dopadaju uvijek roditeljima ni drugim odraslima. Iako je interes djeteta prioritet (UN Konvencija o pravima djeteta), nekada se dešava: da roditelji sami osjećaju da ne zastupaju najbolji interes djeteta; da je roditeljima i drugim odraslima teško da uvaže mišljenje djeteta, omoguće realizaciju iskazanog djetetovog mišljenja; da roditeljska prava stoje iznad prava djeteta; da institucije sistema više misle o tome šta treba da urade da se roditelji ne bi žalili na rad institucije, nego o dobrobiti djeteta; da se radi u korist politike, umjesto u korist djeteta.

Djeci treba jasno da se kaže da je važno da dobiju informacije, priliku da kažu svoje mišljenje ili da odluče da ne iskažu svoje mišljenje. Odrasli treba jasno da pokažu djeci da donose odluke štiteći djetetovu dobrobit: da konsultuju dijete na način na koji ono želi da se njegovo mišljenje čuje; da uzmu u razmatranje sve činjenice, dokaze i okolnosti predmeta, djetetovo mišljenje; da procijene moguće uticaje odluke na dijete, da omoguće djetetu pravo na žalbu.

Lice za podršku u porodičnim sporovima je uz dijete, poštuje, štiti integritet, dostojanstvo, privatnost i individualnost djeteta. Sastaje se sa djetetom dovoljno dugo, sve dok dijete iskazuje potrebu za podrškom i/ ili dok se ne iskaže autentično mišljenje djeteta, koje se zatim prezentuje u sudskom postupku u kojem se odlučuje o djetetu, što je svrha ovog instituta. Obezbeđuje da dijete dobije relevantne informacije, da se se bezbjedno iznese, čuje, uvaži, prihvati djetetovo

mišljenje, iskazano direktno ili preko lica za podršku, čime pomaže djetetu u rješavanju problema i ostvarivanju prava. Kada lice za podršku prenosi djetetovo mišljenje, predstavlja glas djeteta, a prenosi samo ono što dijete želi da bude prenijeto. Lice za podršku ne odlučuje umjesto djeteta, nego ostavlja djetetu slobodu da odluči da li će svoje mišljenje iskazati ili zadržati za sebe. Dijete nekada iskaže svoje mišljenje, ali zahtijeva da to ostane povjerljivo i to se poštuje. Lice za podršku omogućava djetetu razumijevanje posljedica odluke koju je dijete donijelo.

Dijete je važan izvor informacija o onome što se u porodici dešava, ali ne smije biti zloupotrijebljeno. Zbog toga, način rada lica za podršku može biti suprotan očekivanjima roditelja i drugih stručnjaka, pogotovo ako roditelji i drugi stručnjaci ne praktikuju konsultovanje djece.

Od djece ne treba da se zahtijeva iznošenje mišljenja niti prenošenje njihovog mišljenja sudu ako nisu voljna da to učine ili ako se može unaprijed zaključiti da bi dovođenje djeteta u takvu situaciju za njega bilo ugrožavajuće-ne bi bilo u njegovom najboljem interesu. Dijete nikada ne treba da se dovede u situaciju da ima doživljaj da nosi teret odluke ni da se optereti odgovornošću za donošenje odluke o svojoj budućnosti, budućnosti porodice, a nikako da bira roditelja.

Najveći dobitak kroz inistitut lica za podršku je omogućavanje djetetu da dobije kontinuiranu podršku, odgovarajuće informacije, da bezbjedno i samostalno formira i izrazi svoje mišljenje, da učestvuje u postupcima odlučivanja i da samo utiče na odluke koje se donose, a tiču se djeteta. Takođe, i da roditelji čuju i prihvate djetetovu istinu, nakon čega lice za podršku i roditelji počinju zajedno da predstavljaju najbolji interes djeteta pred sudom. To pokazuje da može doći do saradnje i učešća u podjeli odgovornosti između lica za podršku, drugih profesionalaca, djeteta, djetetove porodice, institucija.

Kao lice za podršku djetetu, mogu da doprinesem da dijete ostvari pravo na dodatnu podršku i zaštitu u postupcima koji se vode u vezi porodičnih odnosa. Na taj način dijete dobija šansu da, bez pritisaka i neprimjerenih uticaja, dobije informacije, iznese svoje mišljenje, osjećanja, želje i potrebe i da ga čuju oni sa kojima živi i oni koji donose odluku o svemu što je važno, a tiče se djeteta.

Mogu da pomognem da se uvide i bolni emocionalni procesi razvoda kroz koje partneri moraju da prođu, koji mogu da ometaju vršenje roditeljskog prava i ugroze dobrobit djeteta, koji nekada traju godinama, sve dok se roditelji ne razvedu, ne samo zakonski, nego i emocionalno. To nekada znači i sticanje uvida je razvod koji traje godinama, ne samo komplikovan, nego i konfliktan i nasilan, a time i visokorizičan za dobrobit djece te da je najbolji način da se pomogne djeci pužanje stručne pomoći njihovim roditeljima.

Mogu da pomognem djetetu da sagleda da sud i razvod nisu zastrašujuća ni etiketirajuća mjesta, da je razvod jedna od životnih faza njegove porodice, na koju svi članovi porodice treba da se adaptiraju i da se na sudu donosi odluka o tome kako će se dalje odvijati život razvedene porodice vodeći računa o dobrobiti djece.

Dijete koje dobije odgovarajuću pomoć u zastupanju i odbrani svojih prava, slobodu, jasne, bezbjedne i dostupne načine da traži, dobije i dijeli informacije, kao i da iskazuje svoje mišljenje radi ostvarivanja svojih prava i interesa, biće slobodno i spremno da se tako ponaša, prema sebi i drugima, u svakom životnom trenutku.

RAZGRANIČENJE ULOGE SUDA, CENTRA ZA SOCIJALNI RAD I LICA ZA PODRŠKU

Važno je da lice za podršku razumije uloge ostalih institucija, a ostale institucije ulogu lica za podršku, posebno odnosa povjerenja sa djetetom.

Član 317nj Porodičnog zakona propisuje da će mišljenje djeteta utvrditi i prenijeti sudu lice za podršku iz člana 317v ovog zakona ili organ starateljstva (centar za socijalni rad), pod uslovom da nije pokrenuo postupak u kome se utvrđuje mišljenje djeteta, ako sud ocijeni da je takav način izražavanja mišljenja u najboljem interesu djeteta, imajući u vidu njegovu zrelost, sposobnost za rasuđivanje, zdravstveno stanje, moguće uticaje na dijete i druge okolnosti.

Sud reguliše sudske postupke i obezbeđuje ostvarivanje subjektivnih materijalnih prava. Priznaje samostalni procesni položaj djeteta u postupcima o vršenju roditeljskog prava, viđanju i odlascima kod roditelja koji ne živi s djetetom i drugim postupcima pred sudom koji se tiču djeteta. Doprinosi ostvarivanju prava djeteta da kao stranka, neposredno ili posredstvom lica za podršku, iskaže svoje mišljenje u svim postup-

cima u kojima se odlučuje o njegovim pravima. Sud donosi konačnu odluku ispitivanjem stranaka u postupku, svjedoka, pribavljanjem mišljenja centra za socijalni rad, vještaka, prvenstveno vodeći računa o najboljem interesu djeteta, pri čemu mišljenje i volja djeteta nije obavezujuća za sud (pravilo iz čl. 5c st. 5 Porodičnog zakona - sud je dužan da obrazloži razloge zbog kojih nije uvažio mišljenje djeteta ako se njegova odluka razlikuje od mišljenja djeteta, kao i činjenice koje dokazuju da je u konkretnom slučaju najbolji interes djeteta imao prvenstven značaj).

Centar za socijalni rad izvještava sud o činjenicama koje su važne za donošenje odluke u sudskom sporu, naglasak je na izvješavanju, što je različita pozicija od lica za podršku djeteta koje prenosi volju djeteta. I centar primarno zastupa najbolji interes djeteta pa čak i onda kada je to u suprotnosti sa djetetovom voljom. Dužnost centra, kao organa starateljstva, je da ispita sve okolnosti slučaja i da o tome dostavi izvještaj суду, čime u postupku dobija položaj svojevrsnog vještaka. Centar može biti pozvan na sud kao svjedok i nema obavezu čuvanja tajne koju je pred njim iskazalo dijete. Takođe, ne može da ispituje svjedočke ni da preduzima procesne radnje u sudskom postupku u kojem se rješavaju statusna pitanja djeteta, štite djetetova ličnost i prava. Centar se rukovodi manje voljom djeteta, a više obavezom da zaštititi djetetov najbolji interes. Kao organ starateljstva, centar štiti dijete na način da pruža podršku sudu u zaštiti najboljeg interesa djeteta. Takođe, dostavlja nalaz i mišljenje o djetetovim ličnim i porodičnim karakteristikama, o vršenju roditeljskog prava i s tim u vezi najboljim interesom djeteta.

Lice za podršku djeluje u ime djeteta, onoliko koliko je dijete sa tim saglasno. Prenosi informacije i mogućnosti djetetu i pomaže mu da shvati šta se dešava u ličnom, porodičnom životu, na судu. Radi samo za dijete, a saraduje sa roditeljima, centrom za socijalni rad, sudom, drugim institucijama. Poštuje dijete i gradi s djetetom odnos povjerenja, obezbjeđuje da se glas djeteta čuje, štiti interes djeteta. U ime djeteta utiče na tok postupka, ali ne odlučuje umjesto djeteta, nego predstavlja/prenosi glas djeteta na način i koliko to samo dijete odredi (volja djeteta je obavezujuća za lice za podršku, osim ako je ugrožen život djeteta). Najznačajnije je što omogućava da oni koji odlučuju o sudbini djeteta čuju glas djeteta, pri čemu lice za podršku dostavlja sudu izvještaj o procesu rada sa djetetom, a ne dostavlja svoj nalaz i mišljenje niti iznosi svoje mišljenje pred sudom, već omogućava djetetu da iskaže svoje mišljenje onoliko koliko želi, na način koji dijete želi.

Zaštita prava djeteta znači brigu o pravima djeteta i njegovom najboljem interesu i to je obavezujuće za sve osobe koje postupaju prema djetetu. Odgovornost institucija i lica koja štite prava djeteta je ogromna jer se odluke donijete u konkretnom postupku zaštite prava djeteta protežu i na budućnost djeteta.

IZVRŠENJE I SPROVOĐENJE IZVRŠENJA SUDSKIH ODLUKA (RJEŠENJA O PRIVREMENOJ MJERI I PRESUDE) RADI PREDAJE I ODUZIMANJA DJETETA

U postupku u kome se odlučuje o povjeravanju djeteta na čuvanje i vaspitanje i o načinu kontakta djeteta sa roditeljem sa kojim ne živi, sud može donijeti rješenje kojim se određuje privremena mjeru, koja ima važiti do pravosnažnog okončanja predmetnog postupka, a potom i presudu kojom se odlučuje o pomenutom, a i o drugim zahtjevima.

Sud je nadležan da odlučuje u postupku izvršenja i sprovodi izvršenje sudskih odluka (rješenja, presude) radi predaje i oduzimanja djeteta (čl. 4 Zakona o izvršenju i obezbjeđenju).

Za odlučivanje o predlogu za izvršenje odluke kojom se naređuje predaja djeteta roditelju ili drugom licu, odnosno ustanovi kojoj je dijete povjereno na čuvanje i vaspitanje nadležan je sud koji je opšte mjesno nadležan za izvršnog povjerioca, kao i sud na čijem se području nalazi dijete.

Za sprovođenje izvršenja mjesno je nadležan sud na čijem se području zatekne dijete.

Prilikom sprovođenja izvršenja sud posebno vodi računa o potrebi da se u najvećoj mjeri zaštiti interes djeteta.

Sud će rješenjem o izvršenju izvršnom dužniku ostaviti rok od tri dana od dana dostavljanja rješenja da predajete roditelju ili drugom licu, odnosno ustanovi kojoj je dijete povjereno na čuvanje i vaspitanje, pod prijetnjom izricanja novčane kazne.

Ako se izvršenje nije moglo sprovesti izricanjem i izvršenjem odluke o novčanoj kazni, izvršenje će se sprovesti oduzimanjem djeteta od lica kod koga se dijete nalazi i predajom djeteta roditelju, odnosno drugom licu ili ustanovi kojoj je ovo dijete povjereno na čuvanje i vaspitanje.

U postupku izvršenja sud će zahtijevati pomoć organa starateljstva.

Sud će, na predlog stranke kojoj je dijete povjereno, nastaviti izvršenje po istom rješenju o izvršenju, ako se dijete u roku od 60 dana od dana predaje djeteta ponovo zatekne kod lica od koga je oduzeto.

Izuzetak od toga, a u slučaju kad utvrdi da je ugrožen život, zdravlje ili psihofizički razvoj djeteta, sud će, bez prethodno ostavljenog roka za predaju i izricanje i izvršenje novčane kazne, sprovesti izvršenje, tako što će oduzeti dijete i predati ga roditelju ili drugom licu, odnosno ustanovi kojoj je dijete povjereno na čuvanje i vaspitanje, a ovakvo izvršenje sprovodi se u saradnji sa organom starateljstva.

OBAVEZE CENTARA ZA SOCIJALNI RAD I ROKOVI

Pripremila **Marica Stijepović**, psihološkinja u Centru za socijalni rad Podgorica

Obaveze centra za socijalni rad kao organa starateljstva definisane su precizno Porodičnim zakonom, kojim se predviđa da država mjerama socijalne, zdravstvene i pravne zaštite, sistemom vaspitanja, obrazovanja i informisanja, politikom zapošljavanja, stambenom i poreskom politikom, kao i razvijanjem svih drugih djelelatnosti u korist porodice i njenih članova obezbjeđuje uslove za slobodno i odgovorno roditeljstvo kao i da država starateljstvom pruža zaštitu djeci koja nijesu pod roditeljskim staranjem i punoljetnim licima koja nijesu sposobna ili koja nijesu u mogućnosti da se sama staraju o sebi, svojim pravima i interesima.

Porodičnim zakonom predviđeno je i da je za pružanje stručne pomoći i zaštite prava i interesa djeteta i ostalih članova porodice, za rješavanje sporova između članova porodice, kao i u svim slučajevima poremećenih porodičnih odnosa nadležan organ starateljstva, sud i lice ovlašćeno za posredovanje.

Članom 80 Porodičnog zakona propisano je da organ starateljstva dužan je da roditeljima pruža odgovarajuće oblike pomoći podrške i preduzima potrebne mjere radi zaštite prava i najboljeg interesa djeteta, a na osnovu neposrednog saznanja ili obavještenja.

Organi pravosuđa, drugi organi, medicinska, obrazovna i druga ustanova, nevladina organizacija i građani dužni su da obavijeste organ starateljstva čim saznaju da roditelj nije u mogućnosti da vrši roditeljsko pravo.

Organ starateljstva dužan je odmah po prijemu obavještenja da ispita slučaj i preduzme mjere za zaštitu prava djeteta. Matičar je dužan da prijavi organu starateljstva rođenje djeteta čiji jedan ili oba roditelja nijesu poznati, radi preuzimanja mjera za njegovu zaštitu.

Pod ovim se podrazumijeva obaveza organa starateljstva da postupa u skladu sa svojim nadležnostima. Pomoć i podršku roditeljima organ starateljstva pruža u

smislu psihosocijalne podrške, savjetovanja, ali i procjene potreba svake konkretne porodice i u saradnji sa porodicom otklanjanja nepovoljnih faktora po rast i razvoj djece. Takođe, roditelji i djeca se upućuju na različite usluge u okviru sistema zaštite i u zajednici radi dobijanja dodatne podrške. Ono što je važno naglasiti, a o čemu se u našoj zajednici sve više govori, je da organ starateljstva postupa na osnovu neposrednog saznanja ili obavještenja. Stručni radnik preduzeće mjere i radnje iz domena svoje nadležnosti kada sazna da interes djeteta može biti ugrožen, a dužnost je svih građana i institucija da prijave situaciju u kojoj djeca mogu biti ugrožena. **Centar za socijalni rad ne može postupati ukoliko ne posjeduje saznanja o slučaju.**

Članom 81 Porodičnog zakona definisano je da ako opravdani interesi djeteta to zahtijevaju, organ starateljstva upozorava roditelje na greške i propuste u vaspitanju i podizanju djeteta i pomaže im da dijete pravilno odgajaju, a može ih uputiti da se sami ili sa djetetom obrate određenom savjetovalištu, zdravstvenoj, socijalnoj, vaspitnoj ili drugoj odgovarajućoj ustanovi. Kada je roditeljima potrebna trajnija pomoći usmjeravanje u vršenju roditeljskih prava i dužnosti ili je neophodno neposredno praćenje stanja i uslova u kojima dijete živi, organ starateljstva odrediće nadzor nad vršenjem roditeljskog prava u pogledu djece ili pojedinog djeteta. Odlukom o nadzoru organ starateljstva utvrdiće program nadzora i odrediti lice koje će pratiti razvoj djeteta, kontrolisati postupke roditelja, podnosići periodične izvještaje organu starateljstva i preuzimati druge mjere u interesu djeteta.

U praksi, centar za socijalni rad donosi rješenje o nadzoru nad vršenjem roditeljskog prava koje se uručuje roditelju. Lice koje vrši nadzor je po pravilu voditelj slučaja, koji sa roditeljem, ali i drugim sistemima zaštite kao što je na primjer obrazovna ustanova koju dijete pohađa, sačinjava plan usluga i plan i program nadzora nad vrše-

njem roditeljskog prava. Nadzor nad vršenjem roditeljskog prava podrazumijeva terenske obilaske, saradnju sa obrazovnim, zdravstvenim sistemom, ali i sačinjanje plana obaveza koje roditelji imaju prema djetetu. Nadzor se određuje shodno karakteristikama svakog pojedinačnog slučaja kao i procjeni voditelja slučaja.

Centar za socijalni rad učestvuje u sudskom postupku shodno čl. 361 Porodičnog zakona. Name, prije nego što doneše odluku o zaštiti prava djeteta ili o vršenju roditeljskog prava, sud je dužan da zatraži nalaz i stručno mišljenje od organa starateljstva, porodičnog savjetovališta ili druge specijalizovane ustanove.

Prepostavka je da sud nema stručnih znanja da sam doneše odluku pa je zato neophodno da zatraži pomoć stručnih lica, koja sudu ne daju decidnu preporuku već procjenu porodične situacije, a sud je taj koji cijeneći sve okolnosti kao i druge dokaze u postupku donosi odluku.

Izvršenje sudskih odluka o viđanju sa djetetom spada u isključivu nadležnost suda.

Prilikom sprovođenja izvršenja sud posebno vodi računa o potrebi da se u najvećoj mjeri zaštiti ličnost djeteta.

Roditelj koji zbog nepoštovanja sudske presude drugog roditelja, ne viđa djecu, ima pravo da se obrati sudu predlogom za izvršenje sudske presude, a ne centru za socijalni rad jer on samo može pozvati drugog roditelja i pružiti savjetodavnu podršku. Sud, pošto ocijeni sve okolnosti slučaja, odlučuje da li će izvršenje sproveсти izricanjem novčanih kazni protiv roditelja kod koga se dijete nalazi ili oduzimanjem djeteta od te osobe.

Sud upućuje sudskog izvršitelja koji vrši medijaciju među stranama, i primopredaja djece se sprovodi uz prisustvo ili posredstvo sudskog izvršitelja, da ne bi došlo do izvršenja naplate novčane kazne (koja po odluci suda iznosi najčešće od 500 eura, kako praksa kaže) ili daljih posljedica. Ukoliko se sudska odluka ispoštuje, sudska izvršitelj obavještava sud i do izvršenja naplate novčane kazne ne dolazi.

Ako se svrha izvršenja ne može postići izricanjem i izvršenjem odluka o novčanim kaznama, izvršenje će se sprovesti oduzimanjem djeteta od osobe kod koje se dijete nalazi i predajom djeteta roditelju, odnosno drugoj osobi ili ustanovi kojoj je ono povjerenio na čuvanje i vaspitanje. U postupku izvršenja sud će zatražiti pomoć organa starateljstva.

ZBOG ČEGA SE RODITELJI NAJČEŠĆE OBRAĆAJU CENTRU ZA SOCIJALNI RAD?

Pripremile **Snežana Dmitrić**, socijalna radnica i **Marica Stijepović**, psihološkinja - Centar za socijalni rad Podgorica

Zakon je formalno uredio razvod, ali kad par krene u proceduru razvoda susretne se sa mnogo događaja i emocija koje nije mogao da predvidi ili ih ,tumačeći zakon i razgovarajući sa advokatima, nije razumio na pravi način. Praksa je uvijek nešto drugo. Cjelovita slika razvoda ne postoji jer veliki broj parova uspije da se dogovori na neki način i oni nisu dio statistike.

Problemi u postupku razvoda zbog kojih se najčešće javljaju oba roditelja, iako su slični, u velikoj mjeri se razlikuju.

PROBLEMI ZBOG KOJIH SE MAJKE OBRAĆAJU ZA POMOĆ SU:

1. **Nedobijanje alimentacije ili neredovno dobijanje u dužem periodu.**

Većina žena ne uspijeva da se izbori sa činjenicom da je otac nezaposlen ili prijavljen na minimalne prihode, a obavlja dodatno honorarne poslove o kojima one imaju saznanje.

Stranke se često obraćaju ovim zahtjevom centru za socijalni rad, premda se utvrđivanje primanja kao i naplata alimentacije, nalaze u isključivoj nadležnosti suda. Radnici centra za socijalni rad mogu da obave savjetodavni razgovor sa drugim roditeljem kako bi u još većoj mjeri, u skladu sa svojim mogućnostima, doprinosio izdržavanju i potrebama djeteta, ali nemaju mogućnost da ga primoraju na plaćanje većeg iznosa. Procedura za krivičnu prijavu za neplaćanje alimentacije opisana je u odjeljku Alimentacija.

2.

Neslaganje sa sudskom odlukom o načinu i vremenu koje je otac dobio da provodi sa djecom.

Majke smatraju da otac prije razvoda nije pokazivao interesovanje za dijete i da to što sada insistira da redovno gleda dijete njegov pokušaj da ih ne „ostavi na miru“ a vjeruju da to za dijete nije dobro. Veoma je važno da majke znaju da centar za socijalni rad ne može izmijeniti ovu odluku, već se izmjena odluke mora obaviti u sudskom postupku. Međutim, važno je i da znaju da se prije donošenja odluke utvrđuje najbolji interes djeteta i da na taj način posmatraju sudsku odluku. Ovo posebno naglašavamo jer je mirenje sa sudskom odlukom važan aspekt mirenja sa procesom razvoda. Sudsku odluku potrebno je mijenjati samo ukoliko se okolnosti zaista toliko promjene da je nužno da ih sudska odluka prati, na primjer ako dijete pređe da živi kod drugog roditelja ili model kontaktiranja ne prati više uzrasne potrebe djeteta. Uvijek imajte na umu da je kontakt sa drugim roditeljem neophodan djetetu, i da će mu u najvećem broju slučajeva mnogo više psihološke štete nanijeti izostanak kontakta nego sam kontakt. Takođe se čuvajte „pripisivanja“ namjera drugom roditelju i takozvanog „čitanja misti“ i traženja motiva zašto roditelj sada pokazuje interesovanje za dijete.

3.

Imaju primjedbe na način na koji otac provodi vrijeme sa djetetom.

Recimo, previše uključuje svoje roditelje ili previše vremena provode u igri, bez obaveza pa se dijete previše isprlja ili razboli. Važno je imati na umu da se neke razlike u načinu provođenja vremena sa djetetom pojavljuju i kada su roditelji u braku, kao i neslaganja oko svakodnevnih stvari. Takođe je važno razdvojiti i u ovom dijelu partnersku od roditeljske uloge. Savjetodavni razgovori u centru za socijalni rad mogu pomoći da se sagleda šira slika, uključujući i sopstvena očekivanja, a mogu rezultirati i izmjenama pojedinih obrazaca u porodici.

4.

Očevo nepridržavanje sudske odluke i npr. dolaženje kod djeteta u vrtić ili školu u vrijeme koje nije određeno modelom viđanja.

Za ovo važi isto kao i kod nepridržavanja odluke o iznosu alimentacije: potrebno je obratiti se Sudu uko-

liko se roditelj ne pridržava sudske odluke, dok zaposleni u centru za socijalni rad mogu savjetodavno raditi sa roditeljima na tome da se odluka poštuje kako bi djeca imala osjećaj kontinuiteta, predvidivosti i konzistentnosti.

5.

Primjedbe na rad centra za socijalni rad i nerazumijevanje uloge te ustanove u postupku razvoda.

Važno je da roditelji dožive zaposlene u centru za socijalni rad kao partnera i pomagače u donošenju **odлуčaka koje su u najboljem interesu djeteta**. Nažalost, to često nije slučaj. Roditelji često doživljavaju radnike centra kao nekoga ko će „presuditi“ s obzirom na to da sudovi često uvažavaju mišljenje centara za socijalni rad, ili kao nekoga ko će „stati na stranu“ jednog roditelja, što nije slučaj. Nekim roditeljima potrebno je stalno razuvjeravanje u ovom smislu i podsticanje na saradnju sa radnicima centra. Jasno je da u periodima emotivne tenzije partneri imaju potrebu da nekoga „utrougle“ u svoj sukob, a radnici centra za socijalni rad su stalno dostupni za komunikaciju, za razliku od postupajućih sudija. Logično je da stranke preispituju svoj odnos sa voditeljima slučaja, ali je neophodno da znaju da je u interesu njih i njihove djece da ovaj odnos bude kvalitetan. Takođe ima stranaka koje od centra za socijalni rad imaju nerealna očekivanja – da testiraju drugog roditelja na psihoaktivne supstance ili HIV, da ga pretresaju pri ulasku u centar, da pokreću postupke protiv drugog roditelja koje voditelj slučaja ne procjenjuje da je potrebno pokrenuti, da obavlja razgovore sa komšijama, „okrivljuju“ radnike centra za donešenu sudsку odluku i slično.

6.

Primjedbe i strah da će otac novcem, ucjenom ili „vezom“ uspjeti da im naškodi.

Zaposleni u centrima za socijalni rad su profesionalci koji se školuju na fakultetima društvenih nauka, prolaze brojne dodatne edukacije i pridržavaju se etičkih načela struke u svakom trenutku. Stoga su obučeni da budu objektivni i da se na njih ne može uticati pomenutim sredstvima. Ukoliko stranaka ima sumnju u voditelja slučaja može tražiti razgovor sa supervizorom ili rukovodiocem, ili ga prijaviti inspekciji za socijalni rad. U slučaju kada postoji primjedba na postupanje voditelja slučaja ili službenika u centru za socijalni rad potrebno je pismeno obratiti se njihovom supervizoru ili direktoru centra. Dopis sa detaljno opisanim proble-

mom, kao i imenima službenika potrebno je predati na Arhivu institucije u dva primjerka, jedan nakon ovjere zadržati za sebe. Nadležni je u obavezi odgovoriti.

Nezadovoljna stranka ukoliko nije zadovoljna dobijenim odgovorom može se obratiti dopisom Upravi za inspekcijske poslove kao i Zaštitniku ljudskih prava.

7.

Manja briga očeva u situacijama kada se radi o djetetu sa posebnim potrebama

Majke koje imaju djecu sa posebnim potrebama često se bave njima u velikoj mjeri samostalno, te samim tim najbolje i poznaju potrebe djeteta, sa kojima je potrebno upoznati i drugog roditelja i članove porodice. Kada su odnosi pogoršani, to je ponekada teško, pa će centar za socijalni rad posredovati savjetodavno u ovim slučajevima, a nerijetko uputiti porodicu i na dalja savjetovanja kod stručnjaka odgovarajućih profila.

8.

Sprječavanje viđanja sa majkom u situacijama kada dijete sudske odlukom ostaje da živi sa ocem

U ovom slučaju potrebno je obratiti se izvršnom odjelenju osnovnog suda, koji je nadležan za izvršenje sudske odluke. Sud ima mogućnost novčanog kažnjanja roditelja ukoliko ne poštuje odluku o viđanju djeteta sa drugim roditeljem kao i druge represivne mjere koje organ starateljstva ne posjeduje.

9.

Otac proširuje samostalno „model viđanja“

U ovim slučajevima centar za socijalni rad može pozvati oca da mu, kao i u ostalim slučajevima, ukaže na važnost poštovanja sudske odluke, a takođe može predočiti majci da nema pravnu obavezu obezbjeđivanja kontakta mimo sudske odluke. Radi se o pitanju koje jeste u nadležnosti suda, ali savjetodavni rad može imati efekta u smislu uspostavljanja uravnotežene porodične komunikacije i odgovarajućih granica u roditeljskim i partnerskim ulogama.

10.

Porodica bivšeg partnera priča djetetu ružno o majci

I u ovom slučaju centar za socijalni rad može savjetodavno posredovati, ukazujući drugom roditelju na to da dijete ne treba da sluša neadekvatne primjedbe ni o jednom roditelju, pa i od šire porodice.

11.

Ne žele viđanje djeteta sa ocem u toku postupka za nasilje u porodici ili neko drugo djelo

Ovo je čest problem zbog koga se stranke obraćaju. Radi se o vrlo osjetljivoj situaciji u kojoj je potrebno uvažiti potrebe žrtve nasilja da bude zaštićena i da joj bude pružena podrška, ali i potrebu djeteta da bude u kontaktu sa drugim roditeljem. Centar za socijalni rad u ovim slučajevima obavezno uključuje i nevladine organizacije koje se bave ženskim pravima, čije zaposlene pružaju majkama psihološku i pravnu podršku. Model kontaktiranja roditelja sa djetetom predlaže se sudu tako da žrtva nasilja i počinilac nemaju međusobnog kontakta, ili, ako ga moraju imati, da on bude na javnom mjestu, ponekada čak i uz prisustvo predstavnika Uprave policije.

12.

Ne uspijevaju da posle razvoda vrate ravnotežu u svoj život i uspostave dobar odnos sa okolinom i djecom

Nažalost, nemamo mnogo ovakvih zahtjeva, a bilo bi dobro da su roditelji na ovaj način svjesni problema i potrebe za podrškom. Roditelji se često obraćaju ne-svjesni svog udjela u problemu, a samim tim i svog udjela u rješenju problema, kriveći bivšeg partnera za probleme koje imaju sa djecom. Međutim, često u ovakvim zahtjevima leži osjećaj bespomoćnosti i identifikacija sa ulogom žrtve. Kada se ovaj osjećaj bespomoćnosti osvijesti i kada se na njemu radi, to je snažan izvor promjene za osobu, ali i za cijelokupanjen porodični sistem.

13.

Sve češći odlazak oca u inostranstvo i uređenje viđanja djeteta preko Skajpa, Vibera i putovanje u vrijeme raspusta

Viber i Skajp su legitimno sredstvo kontakta ako roditelj nije u zemlji, pa čak i u uslovima kada jeste u zemlji ali iz nekog razloga ne može imati neposredan kontakt sa djetetom (bolest...)

PROBLEMI ZBOG KOJIH SE OČEVII OBRAĆAJU ZA POMOĆ SU:

1. Rijetko ili uopšte ne viđaju djecu

Ovdje se uvijek postavlja pitanje da li postoji sudska odluka o viđanju djece, te je ukoliko postoji potrebno obratiti se Izvršnom odjeljenju osnovnog suda. Ukoliko sudska odluka ne postoji, potrebno je obratiti se osnovnom sudu tužbom za vršenje roditeljskog prava, radi donošenja izvršne sudske odluke. U međuvremenu, centar za socijalni rad može savjetodavno posredovati, ali uloga suda je od ključnog značaja.

2. Intenzivno su učestvovali u životu djeteta prije razvoda imali ispunjen odnos sa djecom i sad više kad nemaju mogućnost da odnos neguju svakodnevno i boje se da će potpuno izgubiti

Strah od otuđenja djece. Savjetodavni rad i podrška potrebni su da bi roditelji shvatili da razvod, kao veliki životni stresor, nosi velike organizacione promjene ali ne i u roditeljskim ulogama, te da će uvijek ostati važan dio života svoje djece. Strah od otuđenja djece može biti realan, ali i iracionalan, pa je zato u toku savjetodavnog rada potrebno razdvojiti šta leži u osnovi ovog straha.

3. Česti sukobi sa bivšim partnerom u toku preuzimanja djeteta

Prilika za nove uvrede i poniženja. Uvrede, isto kao i prijetnje, potrebno je prijaviti Upravi policije, kako bi bile sankcionisane. Sa partnerima se može obaviti više savjetodavnih razgovora, u smislu ukazivanja na adekvatnu komunikaciju i sprečavanje izlaganja maloljetne djece strisu. **Ne ulaziti u "igru".**

4. Stalne rasprave oko novca, mimo predviđene alimentacije

Očevima koji plaćaju alimentaciju redovno svakako se ukazuje na to da je njihova pravna obaveza da izdržavaju dijete u smislu redovnog uplaćivanja alimentacije. Ipak, treba da znaju, ukoliko su u mogućnosti da doprinesu dodatno izdržavanju djece to je svakako prednost, makar kroz kupovinu odjeće, školskog pribora, plaćanja vannastavnih aktivnosti

5. Primjedbe na rad centra za socijalni rad i nerazumijevanje uloge centra u postupku razvoda

Važno je da roditelji dožive zaposlene u centru za socijalni rad kao partnere i pomagače u donošenju **odлуčaka koje su u najboljem interesu djeteta**. Nažalost, to često nije slučaj. Roditelji često doživljavaju radnike centra kao nekoga ko će "presuditi" s obzirom na to da sudovi često uvažavaju mišljenje centara za socijalni rad, ili kao nekoga ko će "stati na stranu" jednog roditelja, što nije slučaj. Nekim roditeljima potrebno je stalno razuvjeravanje u ovom smislu i podsticanje na saradnju sa radnicima centra. Jasno je da u periodima emotivne tenzije partneri imaju potrebu da nekoga "utrougle" u svoj sukob, a radnici centra za socijalni rad su stalno dostupni za komunikaciju, za razliku od postupajućih sudija. Logično je da stranke preispituju svoj odnos sa voditeljima slučaja, ali je neophodno da znaju da je u interesu njih i njihove djece da ovaj odnos bude kvalitetan. Takođe ima stranaka koje od centra za socijalni rad imaju nerealna očekivanja – da testiraju drugog roditelja na psihoaktivne supstance ili HIV, da ga pretresaju pri ulasku u centar, da pokreću postupke protiv drugog roditelja koje voditelj slučaja ne procjenjuje da je potrebno pokrenuti, da obavlja razgovore sa komšijama, "okrivljuju" radnike centra za donešenu sudsку odluku i slično.

6. Primjedba da im institucije nisu naklonjene i da su često izloženi predrasudama i da centri unaprijed podržavaju majke

Pri povjeravanju djece jednom ili drugom roditelju u situacijama kada roditelji ne mogu da se dogovore, potrebno je ocijeniti kakvo je okruženje djeteta, kakva je mreža socijalnih odnosa, koliko će razvod braka na ovo uticati. U uobičajenu mrežu odnosa uključeni su braća i sestre, šira porodica, vršnjaci. U interesu djece je da se prilikom restrukturacije porodice kakvu razvod nužno zahtijeva vodi računa o tome da se zadrži dosadašnja mreža socijalnih odnosa i da se promjene uzimaju u obzir samo ukoliko su neizbjježne. Prema načelu kontinuiteta, djeca bi trebalo da ostanu u uslovima u kojima sada žive kako bi se pored stresa adaptacije na razvod braka izbjegla dodatna adaptacija na nove okolnosti života, novu školu, vrtić, vršnjačku grupu... Ako se jedan roditelj skoro isključivo brinuo o potrebama djeteta, on postaje najznačajnija osoba za dijete. Iako se ne može reći da u svakom pojedi-

načnom slučaju postoji prirodni prioritet majke, žene su često te koje razvijaju ovakav odnos sa djetetom prema uobičajenom modelu starateljstva i odgajanja. Najvažnija ili barem podjednako važna osoba može biti i otac ako se tokom života djeteta jednako brinuo za dijete, što je u konkretnom slučaju evidentno a što ne negiraju ni roditelji ni djeca. Na ovo se konzistentno ukazuje očevima.

7.

Da ih stalno upućuju na dogovor s majkom čak i u situacijama kad je očigledno da je sa njom nemoguće postići dogovor i kad ni sami radnici institucija nijesu to u stanju

Dužnost zaposlenih u centrima za socijalni rad jeste da prate najbolji interes djeteta, a uvijek je u najboljem interesu djeteta da roditelji imaju minimum komunikacije, osim u slučajevima teškog nasilja u porodici. Važno je u interesu sopstvenog djeteta učiti se samokontroli i asertivnoj komunikaciji, od čega i roditelji imaju benefite na planu razvoja ličnosti i što im može koristiti i na drugim planovima u životu, na primjer, na poslu, u pronalaženju novog partnera i slično.

8.

I pored toga što žele da se obavežu da neće majci uskraćivati nikakve kontakte sa djecom, šanse da deca žive sa njima su male ili gotovo nikakve

Kao u situaciji opisanoj pod brojem 6. Centar za socijalni rad daje i mišljenje i nalaz gdje se daje preporuka da otac vrši roditeljsko pravo, a da djeca imaju redovan kontakt sa majkom.

9.

Primedba da djeca uvek žive sa majkom sve dok je sudski postupak u toku

Različiti su faktori koji utiču na to sa kim djeca ostanu da žive nakon razlaza roditelja, bilo da je u pitanju dogovor roditelja ili ne. Ponekad jedan roditelj napusti zajednicu, a djeca ostanu sa drugim, dok se zaposleni u centrima nerijetko srijeću čak i sa situacijama da roditelji nastavljaju da žive zajedno, uprkos sudskej odluci o razvodu.

U toku razvoda, već na prvom ročištu roditelj ima pravo da zatraži privremenu mjeru kojom bi se definisao profil viđanja u toku brakorazvodnog postupka, a sve do pravosnažnosti presude, ukoliko je komunikacija među roditeljima otežana.

10.

Porodica bivše partnerke priča djetetu ružno o ocu

I u ovom slučaju centar za socijalni rad može savjetodavno posredovati, ukazujući drugom roditelju na to da dijete ne treba da sluša neadekvatne primjedbe ni o jednom roditelju, pa ni od šire porodice.

11.

Zastarjeli modeli viđanja pogotovu za djecu u uzrastu do tri godine, gdje se uglavnom susreti dešavaju u prisustvu majke i gotovo je nemoguće uspostavljanje bilo kakvog odnosa očeva i djece

Ne postoje standardni ni standardizovani modeli kontaktiranja djece sa roditeljima s obzirom na uzrast već se svakom slučaju prilazi uzimajući u obzir individualne karakteristike djece i roditelja. Ono što jeste preporučljivo u praksi je da se bebe viđaju u prisustvu primarnog staratelja, da su nakon uzrasta od godinu dana moguća kraća odvajanja, a nakon uzrasta od tri godine moguća i duža odvajanja, a kasnije i provedena noć sa drugim roditeljem u poznatom mu okruženju. **Ukoliko je presuda donešena dok je dijete imalo do tri godine, predlaže se nova tužba kako bi se profil viđanja uskladio sa uzrastom.**

12.

Ne uspijevaju da posle razvoda vrate ravnotežu u svoj život i uspostave dobar odnos sa okolinom i djecom

Nažalost, nemamo mnogo ovakvih zahtjeva, a bilo bi dobro da su roditelji na ovaj način svjesni problema i potrebe za podrškom. Roditelji se često obraćaju nesvjesni svog udjela u problemu, a samim tim i svog udjela u rješenju problema, kriveći bivšeg partnera za probleme koje imaju sa djecom. Međutim, često u ovakvim zahtjevima leži osjećaj bespomoćnosti i identifikacija sa ulogom žrtve. Kada se ovaj osjećaj bespomoćnosti osvijesti i kada se na njemu radi, to je snažan izvor promjene za osobu, ali i za cijelokupanjen porodični sistem.

13.

Sve češći odlazak oca u inostranstvo i uređenje viđanja djeteta preko Skajpa, Vibera i putovanje u vrijeme raspusta

Viber i Skajp su legitimno sredstvo kontakta ako roditelj nije u zemlji, pa čak i u uslovima kada jeste u zemlji ali iz nekog razloga ne može imati neposredan kontakt sa djetetom (bolest...)

ULOGA ČLANOVA PORODICE U TOKU I NAKON RAZVODA I UTICAJ NA CJELOKUPNU SITUACIJU

U proces razvoda uključene su i šire porodice pa se javljaju i bake i djedovi sa primedbom da „bivši zet“ ne brine o djeci, ne daje novac i ima novu porodicu. Tu su i primjedbe na „bivšu snahu“ da im ne dozvoljava da viđaju unuke i ne ponaša se u skladu sa porodičnim očekivanjima. Ono što je važno da roditelji urade je da postave „granice“ i prema svojim porodicama porijekla i prema djeci. Najčešći problemi sa porodicama porijekla javljaju se tamo gdje su porodice suviše uključene u živote svoje već odrasle djece, što često podrazumijeva odnos ljubavi, bliskosti i podrške u odgajanju djece, ali s druge strane onemogućava donošenje samostalnih odluka koje se odnose na djecu i bivšeg partnera. Ponekad je i sam razvod braka proizvod nerazriješenih odnosa i nemogućnosti separacije od porodica porijekla, a ponekada je on prilika da se upravo ti odnosi razriješe i redefinišu uloge roditelja, djece, baba i djedova.

U planu roditeljstva treba predvidjeti i bliže srodnike, kao i bitne osobe u životu djeteta, kao i modele viđanja sa njima u budućnosti.

Nošeni emocijama zaboravimo da smo do trenutka prepuštanja da neko drugi uređuje naš razvod, možda i mi sami propustili da nešto učinimo ili ne učinimo. „Nijesam se toga sjetio“, „ko bi tada mislio o tome“, „nisam znala“... su česte konstatacije koje ljudi izgovaraju poslije donijetih odluka, u situacijama kada malo stvari ostavlja mogućnost za promjenu. U razvodu je najčešći strah roditelja kako će deca podneti novonastalu situaciju, ali to rijetko motiviše roditelje da iz tog ugla posmatranja, preispitaju svoje odluke.

Primjer nekoliko niza pitanja za filtriranje odluka koji može poslužiti kao mali vodič.

1. Koji je moj dio odgovornosti za razvod?

Ako mislite da nemate nikakvu odgovornost za dešavanja u razvodu teško je da će vas iko ozbiljno shvatiti i saslušati sa kakvim se problemima susrijećete. Prihvatanjem svog dijela odgovornosti za razvod, vi ne postajete loš roditelj, naprotiv prezentujete sebe kao zrelog, odgovornog i roditelja sa puno ljubavi za svoju djecu, koji će svojom odgovornom ulogom doprinijeti da razvod djeci ne bude toliko dramatičan i stresan.

Od djece se ne razvodimo i trudite se da kroz cijelo proces to djeца jasno znaju.

2.

Ako osjećam strah od onoga što radim ili namjeravam da uradim i kakve će negativne posljedice tog činjenja biti?

Preispitajte svoje emocije. Strah i ljutnja umiju često da blokiraju proces odlučivanja i stvore nejasnu sliku onoga što se zaista dešava. Ukoliko nijeste trenutno spremni da se sami suočite sa strahovima i strepnjama potražiti stručnu pomoć i podršku. Traženje pomoći nije sramota, naprotiv.

3.

Da li bih u slučaju da dijete ostane da živi sa mnom bio/bila dobar roditelj, mogu li sa tim da se nosim psihički i materijalno?

Svi se plašimo novih uloga i situacija, svi se plašimo nepoznatog. Ukoliko imate bilo kakve sumnje u svoje roditeljske kapacitete potražite pomoć. Kada god imate potrebu da se posavjetujete, podijelite neki problem, imate nedumicu... u vezi sa roditeljskom ulogom na raspolaganju su vam i savjetnici Roditeljske SOS linije, koju možete dobiti svakog radnog dana, od 16 do 20 sati, i porazgovarati anonimno i besplatno. Ne iscrpljujte se psihički i materijalno u dokazivanju da ste dobar roditelj. U procesu kakav je razvod vrlo je bitno da realno i racionalno sagledate sve svoje kapacitete i emotivne i materijalne i psihološke i socijalne i da ih na pravi način koristite. Vaše dijete će vam biti zahvalno, a vi sami će te imati povišen nivo samopostovanja i ljubavi prema djeci i sebi.

4.

Da li će moj zahtev naići na podršku institucija?

Strah od institucija postoji, jer su nam to ponekad prvi susreti sa takvom vrstom postupaka, a često se mogu čuti negativna iskustva građana. Vaš zahtev da institucije dobro rade svoj posao je opravdan, ali nemojte u tome biti nekritični prema sebi. Ako ste već sve odluke prepustili njima nerealno je očekivanje da vam se sve dopadnu i sve budu u vašu korist. S druge strane, de-taljno se upoznajte sa svojim pravima i svim što vam je zakonima i propisima obezbijeđeno.

5.

Da li to što želim da uradim koristi meni i mom djetetu?

Ako ste i jednog trenutka pomislili da bi dijete bilo nesrećno zbog toga preispitajte odluku.

Nesporno je da svi u procesu razvoda izgovaraju tu rečenicu „zbog djece“, ali vrlo teško dolaze do dogovora šta je stvarno najbolji interes djece.

ŠTO JE U „NAJBOLJEM INTERESU DJETETA“:

1. **Da se roditelji međusobno dogovaraju.**
2. **Da su djetetu oba roditelja stalno dostupna.**
3. **Komunikacija roditelja bez povišenog tona uz poštovanje i uvažavanje druge strane, njenih želja i potreba i potreba djeteta.**
4. **Djeca ne žele da slušaju priču o „bračnom brodolomu“.**
5. **Djeca ne žele da slušaju priču o tome kakav je drugi roditelj.**
6. **Djeca žele da zadrže sredinu i način života koji su imali prije razvoda roditelja, ako je to moguće.**
7. **Djeca žele da nastave da vole i da viđaju sve one koje su mogli i prije razvoda roditelja, širu porodicu.**
8. **Djeci ne govorite nikad „sad nemaš tatu“, ili „sad nemaš mamu“.**
9. **Djecu ne zanimaju dogовори oko novca.**
10. **Djeca žele da sa oba roditelja dijele važne i svečane trenutke u svojim životima.**

Ono što roditelji često percipiraju kao uskraćenost je, vezivanje problema. Na primjer, davanje alimentacije i viđanje djeteta. Često se i kod jedne i kod druge strane javlja osjećaj da onaj drugi dobija previše, a mi premašimo. Da onom drugom su institucije naklonjene, a nama nisu. Da nešto nije fer i da je nepravda, a da ponekad ni sami ne umijemo tačno da definišemo šta je to. Ono što se često nameće kao zaključak je da **razvod nije taj koji najviše šteti djeci, nego upravo sukob roditelja tokom razvoda**. Razvod u život svih unosi mnogo

promjena sa kojima se nije uvijek lako nositi i zato je uvek dobro u takvima situacijama potražiti pomoći i podršku onih koji se bave time. Pomoći će svim učesnicima u procesu da se prije svega dobri informisanjem, preuzimanjem odgovornosti za sopstveno djelovanje, dobrom brigom o sebi i djeci aktivno uključe u rješavanje svih problema. To će neminovno dovesti do mirnije situacije oko cijelog postupka što će biti povoljno za djecu i sve učesnike u procesu. Dobar razvod je bolji nego loš brak, za sve a posebno za djecu.

SPECIFIČNI SLUČAJEVI - VIĐANJE POD NADZOROM (NASILJE U PORODICI, NARKOMANIJA) - KOLIKO TRAJU I KAD PRESTAJU?

Viđanje pod nadzorom (u kontrolisanim uslovima) nije precizno definisano u zakonu, već kao i drugi predlozi koje centar za socijalni rad upućuje sudu, zavisi od konkretne situacije i procjene najboljeg interesa djeteta. Uopšteno gledano, najbolji interes djeteta je da ostvaruje kontakt sa svojim biološkim roditeljima, a ukoliko se procijeni da bi dijete moglo biti ugroženo samostalnim kontaktom, preporučuje se viđanje pod nadzorom, odnosno u kontrolisanim uslovima. Kontrolisani uslovi u praksi znače da se viđanje sprovodi u prostorijama centra za socijalni rad, uz povremeni ili stalni nadzor stručnih radnika. Ako je roditelj korisnik psihoaktivnih supstanci i dovodi se u pitanje njegov kapacitet da vodi računa o fizičkoj bezbjednosti djeteta, centar za socijalni rad obavezno preporučuje vještačenje roditeljske podobnosti, kao i u slučajevima zloupotrebe alkohola ili sumnji na psihijatrijska oboljenja, jer nema zaposlene psihijatre i potrebna je takozvana usmjerena procjena. Preporuka o viđanju pod nadzorom zavisi od okolnosti konkretnog slučaja. Rijetko se podrazumijeva da je ovo trajni način gledanja roditelja i djeteta, već se očekuje da se otklone nepovoljne okolnosti kako bi se kasnije kontakt mogao odvijati pod manje restriktivnim uslovima. Međutim, postoje i slučajevi kada je dijete bilo žrtva roditelja. Shodno Protokolu o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici obaveza centra za socijalni rad je da omogući kontakt u kontrolisanim uslovima žrtvi sa počiniocem nasilja.

Mogući oblici roditeljskog zlostavljanja djece su fizičko, emocionalno i seksualno, a njihovo razgraničenje je u principu teorijsko jer se u jednoj porodici može sresti više različitih oblika zlostavljanja u odnosu na jedno ili više djece. U postupcima razvoda braka, sud

traži da se definiše način viđanja roditelja sa djecom čak i u ovim okolnostima. Ovo su najosjetljivije i najteže situacije sa kojima se srijeću zaposleni u socijalnoj zaštiti, a u stručnoj literaturi postavlja se pitanje da li je u ovim situacijama uopšte potrebno omogućiti kontakt nasilnom roditelju. **Argumenti za omogućavanje kontakta su obezbjeđivanje da dijete stvori realnu sliku o roditelju koji je nad njim bio nasilan (koja nije ni idealizovana, bezuslovno dobra i/ili bezuslovno loša), takođe ovaj kontakt može imati terapijsko dejstvo u smislu razrešavanja ljutnje, osjećaja krivice.** Neki stručnjaci smatraju da je potrebno djetetu omogućiti da stvori realnu sliku o sopstvenom životu, **u smislu da su problemi dio života i da djecu nije moguće do kraja zaštитiti već ga je neophodno osnažiti za nošenje sa teškim situacijama.** Naravno, postoji i veliki broj argumenata protiv omogućavanja ovog kontakta, jer dio stručnjaka smatra da se njime dijete ponovo postavlja u situaciju zlostavljanja. Kao i u svim ostalim slučajevima, ne može se govoriti uopšteno o potrebi da dijete i roditelj koji je nad njim počinio nasilje održavaju kontakt, već se mora voditi računa o svakoj konkretnoj situaciji. **Roditelji nekada insistiraju na kontaktu u kontrolisanim uslovima iako on nije svrshodan, iz razloga neprijateljstva prema bivšem partneru i nepovjerenja u njegove roditeljske kapacitete.**

Važno je naglasiti da se kontakti u kontrolisanim uslovima sprovode shodno odluci suda te da radnici centra ne mogu samoinicijativno da preinače ovu odluku.

Presudom se precizira da li kontrolisani kontakt podrazumijeva prisustvo stručnog radnika centra i/ili drugog roditelja, ili je kontakt samostalan u prostorijama centra za socijalni rad. U slučajevima poremećene komunikacije roditelja koja rezultira čestim scenama nasilja u porodici prilikom primopredaje djece, sudu se može predložiti da se primopredaja dešava uz prisustvo ili posredstvo stručnog radnika centra za socijalni rad ili treće osobe, kako bi se izbjegli novi konflikti ali i izlaganje djece traumatskim iskustvima. **Dok se odnosi ne normalizuju.**

Kada je roditelj na izdržavanju zatvorske kazne, dijete takođe ima pravo na kontakt sa njim. Ovo je takođe kontakt u kontrolisanim uslovima, kojem može ili ne mora prisustvovati drugi roditelj i/ili član porodice. Važno je djetetu reći ukoliko se drugi roditelj nalazi na izdržavanju kazne, što je takođe veoma teška i izazov-

na situacija, jer će dijete prije ili kasnije saznati istinu, a to se može negativno odraziti na kvalitet odnosa sa roditeljem koji brine o njemu.

ZLOUPOTREBA RODITELJSKOG PRAVA (LAŽNO PRIJAVLJIVANJE)

Lažne optužbe javljaju se u kontekstu borbe za starateljstvo i pravo na kontaktiranje sa djetetom, kod djece koja se "bune" protiv roditelja ili pokušavaju da skrenu pažnju na sebe a ne znaju adekvatnije načine, a u svakom slučaju su odraz poremećene porodične dinamike. Potrebna je pažljiva procjena stručnih radnika ali i brza reakcija pravosudnih organa kako bi se utvrdila osnovanost prijava. Nedokazane optužbe ne moraju biti iz loše namjere, već mogu nastati iz stvarne zabrinutosti roditelja ili tumačenja djetetovih reakcija na razvod – plačljivosti, problema sa snom, higijenom... - kao reakcija na nasilje. Sve veće prisustvo priče o nasilju u porodici u medijima, koje je svakako dobro i služi podizanju svijesti, može dovesti i do preosjetljivosti na opažanje znakova zlostavljanja kod djeteta. Može se dogoditi i da dijete jeste pretrpjelo zlostavljanje, i da roditelj to tačno opaža, ali da ga nije pretrpjelo od strane drugog roditelja već od strane treće osobe, a primarni roditelj je toliko obuzet neprijateljstvom da pripisuje ova djela drugom roditelju. Ovo se dešava u visokokonfliktnim razvodima.

Ukoliko se radi o lažnoj prijavi u čijoj osnovi стоји manipulacija djetetom radi dobijanja starateljstva ili ograničavanja prava na kontaktiranje, ovo u velikoj mjeri dovodi u pitanje kompetencije i kapacitete roditelja koji je podnio prijavu. Drugi roditelj u tom slučaju može podnijeti prijavu za lažno prijavljivanje, ili za ograničenje roditeljskog prava s obzirom na to da se u ovakvim slučajevima radi o zloupotrebi djeteta. **Centar za socijalni rad ne može "odlučivati" niti procjenjivati koje su prijave lažne već se mora upravljati prema odlukama pravosudnih institucija.**

S druge strane, mogu se prepoznati neki znaci da se radi o manipulaciji djetetom, što usmjerava dalji savjetodavni rad sa porodicom. Recimo, kod djece koja su zaista pretrpjela nasilje češće se javlja stid, uzdržanost kada govore o nasilju, neverbalne reakcije poput plača, pokazuju tugu i osjećaj krivice, dok djeca za koju je vjerovatnije da su pod uticajem lažnih optužbi roditelja daju "uvježbane" odgovore, ponavljaju iste fraze, a roditelja koji je optužen u potpunosti odbacuju,

odbacujući i samu mogućnost da je ikada uradio išta dobro i mogućnost da sa njim ikada više stupe u bilo kakav kontakt. Takođe se može desiti da koriste izraze koji nisu odgovarajući za njihov uzrast i čije značenje ne razumiju. Međutim, uvjiek je potrebno da ovo procijene stručnjaci. Pravila ne postoje, ali u ovako osjetljivim situacijama procjene ne smiju biti zasnovane na subjektivnom ili intuitivnom doživljaju.

Ne postoji "idealno" roditeljstvo u kome djeca nikada ne padaju, ne prehlađuju se i ne zaboravljaju domaće zadatke, ni u porodicama koje su intaktne ni u porodicama koje su jednoroditeljske.

Ukoliko roditelj odbija da ostvaruje kontakte sa djetetom shodno sudskej odluci, protiv njega se može podnijeti predlog za lišenje roditeljskog prava. Centar za socijalni rad pokrenuo je ovaj postupak po službenoj dužnosti shodno stručnoj procjeni, odnosno u situacijama kada se procijeni da ni roditelj sa kojim dijete živi nije u mogućnosti da zaštiti interese svoga djeteta, što je po Porodičnom zakonu dužan da čini. **Ako Centar procijeni da roditelj sa kojim dijete živi može samostalno da podnese predlog za ograničavanje ili lišenje roditeljskog prava, neće to uraditi mjesto njega.**

Ovom predlogu se rijetko pribjegava, jer se smatra da nije u djetetovom najboljem interesu.

PROMJENA PREZIMENA I DOKUMENATA NAKON RAZVODA

Supružnik koji je po zaključenju braka promjenio prezime može, nakon pravosnažnosti sudske odluke o razvedenju, **zadržati prezime koje je izabrao prilikom zaključenja braka** ili kod matičara dati izjavu da želi da promjeni prezime, odnosno da uzme prezime koje je imao prije zaključenja braka.

O zahtjevu za promjenu ličnog imena odlučuje rješenjem organa državne uprave nadležan za unutrašnje poslove.

Zahtjev treba podnijeti filijali ili područnoj jedinici za upravne unutrašnje poslove MUP-a, uz dokaz o razvedenju, vjenčani list sa napomenom o razvedenju. Cijena novog pasoša, vozačke dozvole i lične karte određeni su pravilnikom MUP-a.

Za pasoš potrebno je izvojiti 40,00 eura (dokaz o uplati naknade za obrazac 15,00 eura i administrativne takse 25,00 eura). Za ličnu kartu potrebno je uplatiti 5,00 eura, isto važi i za vozačku dozvolu.

ALIMENTACIJA

Krivični zakon ima poseban odjeljak koji se naziva nedavanje izdržavanja (čl. 221), koji propisuje:

- (1) *Ko ne daje izdržavanje za lice koje je po zakonu dužan da izdržava, a ta dužnost je utvrđena izvršnom sudske odlukom ili izvršnim poravnanjem pred sudom ili drugim nadležnim organom, u iznosu i na način kako je to odlukom odnosno poravnanjem utvrđeno, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do dvije godine.*
- (2) *Neće se kazniti učinilac djela iz stava 1 ovog člana, ako iz opravdanih razloga nije davao izdržavanje.*
- (3) *Ako su usled djela iz stava 1 ovog člana nastupile teške posljedice za izdržavano lice, učinilac će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina.*
- (4) *U sudskej odluci sud određuje obavezu učinilca da izmiri dospjele obaveze i da uredno daje izdržavanje.*

Roditelj koji ne vrši roditeljsko pravo **ima pravo i dužnost** da izdržava dijete. Dužnost davanja izdržavanja ostaje i onda kada je roditelju ograničeno roditeljsko pravo ili kada je lišen roditeljskog prava.

Kao kriterijum određivanja izdržavanja zakonodavac previđa potrebe povjerioca izdržavanja (u ovom slučaju djeteta) i mogućnost davaoca izdržavanja (u ovom slučaju roditelja koji ne vrši roditeljsko pravo). Potrebe djeteta utvrđuju se u odnosu na uzrast djeteta, zdravlje djeteta, redovnih obrazovnih potreba i drugih okolnosti za svaki konkretni slučaj. Mogućnost dužnika izdržavanja zavisi od njegovih prihoda, zaposlenja, mogućnosti sticanja zarade, njegove imovine, njegovih ličnih potreba, obaveze da izdržava druga lica.

Visina izdržavanja treba da omogući djetetu najmanje takav standard koji uživa roditelj koji daje izdržavanje. Ukoliko se mjesечно izdržavanje određuje u procenitima u odnosu na mjesecnu zaradu roditelja koji je obavezan da izdržava dijete **taj iznos može biti od 15**

do 50 odsto redovnih mjesecnih novčanih primanja dužnika izdržavanja, a maksimalnih 50 odsto kad je u pitanju više djece. Za slučaj da davalac izdržavanja nema redovnih primanja ili zaposlenje to ga neće osloboditi obaveze da doprinosi izdržavanju djeteta. Zakonodavac je utvrdio da ukupan iznos sredstava potrebnih za izdržavanje ne može biti manji od iznosa stalne novčane pomoći koja se po propisima o socijalnoj zaštiti daje licu bez ikakvog prihoda u opštini u kojoj izdržavano lice ima prebivalište.

Najmanji iznos dodijelenog izdržavanja može biti 63,73 eura za jedno dijete, shodno najnižem iznosu pravo na materijalno obezbjeđenje koje može ostvariti pojedinac.

Izdržavanje se može tražiti samo za buduće vrijeme.

Prije pravosnažnosti presude, pokretanjem tužbe roditelj ima pravo tražiti privremenu mjeru izdržavanja bračnog druga ako nije u radnom odnosu, kao i izdržavanje djece, i to već na prvom ročištu kako bi drugi bračni drug/roditelj učestvovao u izdržavanju kazne za vrijeme trajanja brakorazvodne parnice.

Nakon što je pravnosnažnom sudskom odlukom utvrđena obaveza roditelja koji ne vrši roditeljsko pravo na svakomjesečno izdržavanje (alimentacija) i visina mjesecnog iznosa koje se daje na ime izdržavanja između davaoca i primaoca izdržavanja uspostavljen je obligacioni odnos. Dakle, u slučaju da roditelj ne poštuje odluku suda, ne plaća alimentaciju ili plaća manje nego što je odlukom suda utvrđeno dijete, odnosno njegov pravni zastupnik, tačnije roditelj ima mogućnost da pokrene izvršni postupak u skladu sa Zakonom o izvršenju i obezbjeđenju.

Postupak se pokreće prijedlogom za izvršenje a upućuje javnom izvršitelju. Izvršenje se određuje na osnovu odluke suda kojom je utvrđena obaveza i visina izdržavanja tj. koja ima svojstvo izvršne isprave.

Nedavanje izdržavanja, tj. neplaćanje alimentacije ili plaćanje neredovno i manje nego što je presudom utvrđeno predstavlja krivično djelo.

U slučaju pokretanja krivičnog postupka i uspješnog dokazivanja postojanja krivičnog djela - nedavanje izdržavanja, roditelja koji ne izvršava ovu obavezu čeka po pravilu, novčana kazna, uslovna osuda, ili neka druga krivična sankcija, pri čemu, za povratnike, često kazna zatvora do jedne godine.

Dug alimentacije se u slučaju zatvorske kazne ne poništava.

Za slučaj da su za dijete nastupile teške posljedice zbog nedavanja izdržavanja roditelj koji je dijete uskratio za to pravo biće kažnen kaznom zatvora u trajanju od 3 mjeseca i do tri godine.

Sud će, svakako, obavezati roditelja da izmiri dospjele obaveze i da uredno doprinosi izdržavanju.

U skladu sa članom 391 Zakona o obligacionim odnosima, potraživanje alimentacije ne zastarjeva između roditelja i djece dok traje roditeljsko pravo, tačnije do navršene 18 godine života djeteta, kada počinje da teče rok za zastarjelost.

KADA SE MOŽE IZGUBITI STARATELJSTVO

Roditelj koji zloupotrebljava roditeljska prava ili grubo zanemaruje roditeljske dužnosti, lišava se roditeljskog prava (Porodični zakon Član 87). Zloupotreba prava postoji naročito ako roditelj fizički, seksualno ili emocionalno zlostavlja djetete, izrabljuje ga prisiljavajući ga na pretjerani rad, ili na rad koji ugrožava moral, zdravlje ili obrazovanje djeteta, odnosno na rad koji je zabranjen zakonom, podstiče djetete na vršenje krivičnih djela; razvija loše navike i sklonosti i sl.

Grubo zanemarivanje dužnosti postoji naročito ako roditelj: napusti dijete ili se uopšte ne stara o osnovnim životnim potrebama djeteta sa kojim

živi; izbjegava da izdržava dijete ili da održava lične odnose sa djetetom sa kojim ne živi, odnosno sprečava održavanje ličnih odnosa djeteta i roditelja sa kojim dijete ne živi; ako s namjerom i neopravdano izbjegava da stvori uslove za zajednički život sa djetetom koje se nalazi u ustanovi socijalne i dječije zaštite.

Roditelju se može odlukom suda vratiti roditeljsko pravo kada prestanu razlozi zbog kojih je lišen roditeljskog prava. Predlog za vraćanje roditeljskog prava mogu podnijeti roditelji i organ starateljstva.

Dijete ima pravo da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi.

Pravo djeteta da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi može biti ograničeno samo sudskom odlukom kada je to u najboljem interesu djeteta.

PRELAZAK GRANICE I SAGLASNOSTI

Jedan od problema s kojim se susreću roditelji koji vrše roditeljsko pravo jeste pitanje davanja saglasnosti koje treba da da roditelj kog kojeg dijete ne živi a prilikom prelaska granice sa maloljetnim djetetom, odnosno putovanja u drugu državu.

Ni Zakonom o putnim ispravama ni Porodičnim zakonom ovo pitanje nije jasno, potpuno i dovoljno uređeno, pa je ostavilo prostora za tumačenja i izdavanja mišljenja nadležnih institucija kako bi se problem u praksi prevazišao. Ipak, ono što je vrlo jasno i nedvosmisleno je da je za dobijanje putne isprave odnosno pasoša neophodna saglasnost drugog roditelja.

Naime Zakonom o putnim ispravama, članom 28, precizirano je da u slučaju kada roditelj koji vrši roditeljsko pravo podnese zahtjev za izdavanje putne isprave za prelazak granice uz zahtjev je potrebno da dostavi i pisaniu saglasnost drugog roditelja. Međutim, članom 27. propisano je da maloljetno lice može putovati u drugu državu samo ukoliko ima odobrenje roditelja.

Mišljenje koje daje Ministarstvo unutrašnjih poslova tumači zakon na način što ne predviđa saglasnost drugog roditelja, koji nije vršilac roditeljskog prava, za prelazak granice radi putovanja, ali predviđa kada je namjera promjena prebivališta djeteta. Za prvo se saglasnost ne traži jer se tumači da se radi o pitanju koje po normama Porodičnog prava ne oduzima pravo roditelju koji nije staralac da odlučuje o ovako važnim pitanjima koja se tiču djeteta.

Međutim, iako postoji mišljenje MUP ovo pitanje u praksi predstavlja realan problem i zahtijeva precizno zakonsko regulisanje jer se dešava da na graničnim prelazima i aerodromima i službenici crnogorskog MUP-a traže saglasnost.

S druge strane roditelji koji ne vrše roditeljsko pravo često izbjegavaju da daju saglasnost za dobijanje dokumenta za putovanje - pasoša, iz različitih razloga (npr. straha da će drugi roditelj odvesti dijete za stalno u inostranstvo,...) i niko im to pravo (davanje saglasnosti) ne može uskratiti.

"Neće do 18 napuštati Crnu Goru, od mene nećeš dobiti saglasnost za pasoš"

Ako se saglasnosti odbija dati iz neobjektivnih razloga, loših odnosa, nedostatka komunikacije, "osvete" drugom roditelju, ili ako drugi roditelj nije prisutan u djetetovom životu sopstvenom odlukom, roditelj koji vrši roditeljsko pravo na to može uticati. Prvo je potrebno obratiti centru za socijalni rad kako bi ta ustanova pokušala posredovati u dobijanju saglasnosti, a zatim je moguće podnijeti tužbu za ograničavanje roditeljskog prava samo po pitanju izdavanja ličnih dokumenata.

U slučaju dobijanja pasoša na taj način, i napuštanja zemlje u turističke svrhe, preporučeno je obavijestiti drugog roditelja i upoznati ga sa mjestom boravka, datumima putovanja i povratka.

Promjena prebivališta bez saglasnosti drugog roditelja bila bi okarakterisana kao krivično djelo, i mogla biti smatrana otmicom.

ODLUKA O RAZVODU

Pripremila: **Dijana Popović-Gavranović**, socijalna radnica i porodična psihoterapeutkinja

Kada se izgubi smisao i interes daljeg održavanja braka i više ne postoji izgled da se ponovo uspostavi zajednički život, partneri se odlučuju na razvod, vođeni sopstvenim, ali i najboljim interesom djeteta. Za nekoga je razvod olakšanje, sloboda, za nekoga ima značenje krivice. Za nekoga je razvod šok, izaziva strah, očaj, za nekoga nova šansa. Bez obzira na postojanje ili odsustvo saglasnosti o razvodu, svaki od partnera treba da završi proces žalovanja u odnosu na prethodnu partnersku bliskost i uspostavi distancu u odnosu na partnera od kojeg se razvodi. Tek nakon toga moguće je uspješno uspostaviti novu, zajedničku roditeljsku odgovornost kroz izvršavanje roditeljskih odgovornosti koji proizilaze iz razvoda: dogovor kod koga će dijete živjeti, viđanje djeteta sa roditeljem koji je otišao iz porodične zajednice, izdržavanje djeteta, uključenost oba roditelja u sve segmente djetetovog života. Za to su nekada potrebne godine.

Sve je prihvatljivije viđenje da je razvod samo jedna od razvojnih kriza u životnom ciklusu porodice. Kriza se desila, ali je od toga važnije šta će porodica i njeni članovi uraditi sa svojim bolnim iskustvom nastalom u krizi. Razvod privremeno destabilizuje porodicu, dovodi do promjena, gubitaka i dobitaka, usmjerava porodicu u drugom pravcu, mijenja prodični identitet, inicira nove porodične odnose, međutim ostaju psihološke veze koje su neraskidive i funkcije koje roditelji nastavljaju da vrše iako više ne žive zajedno. Procesu stabilizacije porodice doprinosi preuzimanje odgovornosti za odnose u porodici i savladavanje različitih zadataka koje razvod nameće: emocionalnih, roditeljskih, socijalnih, ekonomskih.

Razvod se često tretira samo kao sudski proces sa pravnim, ekonomskim i organizacijskim posljedicama. Razvod je, prije svega, emocionalni i psihološki proces.

Treba se naviknuti da se brak završio, da se partner neće vratiti, shvatiti da to je donijelo višestruke gubitke i promjene, ali da ujedno predstavlja priliku i mogućnost novih životnih postignuća i razvoja samosvesti i da se može živjeti bez onoga ko je otišao uprkos boli koja je pristuna.

U postupku razvoda svaki partner je povrijeđen na svoj način. Odluka o razvodu je rijetko zajednička pa partneri različito prihvataju kraj braka. Neko je ostavljen, neko ostavlja. Svako ima svoja viđenja zajedničke prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Neko se nuda pomirenju, neko razvodu. Neko je već napravio korake ka odvajanju i samostalnom životu, a neko se nuda nastavku zajedničkog života. U odnosu na nade, snove i planove koje su ugradili u brak, na smisao koji daju porodici prije i poslije razvoda, partneri mogu imati različita emocionalna iskustva kada dođe do razvoda. Kada između partnera postoji dugotrajni, nerazriješeni partnerski odnos i konflikt, to se često iskazuje kroz interes da partneri jedno drugo diskvalifikuju pred institucijama koje su uključene u postupak razvoda i očekivanjem jednog ili oba partnera da institucije riješe pokrenute postupke prihvatajući baš njegove iskaze i baš u njegovom interesu. Sve to se nepovoljno reflektuje na njihov odnos prema djeci, vršenje roditeljskog prava, viđanje djece s roditeljem sa kojem ne žive, djece međusobno, na druge potrebe djece.

Zavađeni partneri nekad zaborave da dijete ima potrebu i pravo da voli i da ga vole oba roditelja, pa i pred svojom djecom diskvalifikuju jedno drugo.

ODLUKA O VRŠENJU RODITELJSKOG PRAVA

U postupku razvoda svaki od partnera želi da ostvari svoje pravo - da nastavi zajednički život sa djetetom i nekada ne uspijevaju da postignu dogovor o vršenju roditeljskog prava. U brakorazvodnim parnicama, sa ili bez primjene procjene roditeljske podobnosti u formi vještačenja komisije vještaka (socijalni radnik, psiholog, psihijatar), najčešće se pokaže da su oba roditelja zdrave ličnosti, sa odgovarajućim intelektualnim sposobnostima, osobinama i ponašanjem. To znači da imaju jednaka prava da vrše roditeljsko pravo. Ako se ne dogovore da o vršenju roditeljskog prava, korisno je napraviti (samo)uvid u potrebe djeteta i odgovore roditelja na potrebe djeteta i vaspitne zadatke u određenoj fazi djetetovog razvoja.

Većinu roditelja plaši odluka o vršenju roditeljskog prava. To što se vršenje roditeljskog prava povjerava jednom roditelju, ne znači da je taj roditelj bolji, već da u trenutku razvoda bolje odgovara na potrebe djeteta. To ne umanjuje značaj roditelja s kojim dijete ne živi. *Oba roditelja su za dijete nezamjenjiva i njihovo prisustvo i stalna dostupnost u djetetovom životu je od životnog značaja, bez obzira na to s kim dijete, trenutno, živi.* Sigurno je da i jedan i drugi roditelj imaju dobre i slabe strane koje utiču na vršenje roditeljskog prava, kao i da se o tome može razgovarati, pregovarati i dogovarati. Roditelji koji tako postupaju pokazuju djetetu da se o svim stvarima može razgovarati i da može uvijek dobiti podršku i pomoći roditelja.

KAKO DJECA RAZLIČITIH UZRASTA MOGU REAGOVATI NA RAZVOD

Uzrast i faza razvoja su značajni faktori koji utiču na način na koji će se dijete prilagoditi razvodu. Sljedeće informacije nude nekoliko smjernica u vezi sa očekivanim prekretnicama i načinom na koji razvod može uticati na djecu različitih starosnih grupa i koje su potrebe djeteta.

BEBE

Glavni razvojni zadatak za bebe je da se vežu za svoje roditelje i steknu osjećaj sigurnosti u svijetu koji ih okružuje. Ovo se događa kroz konstantan kontakt (na primjer, roditelji zadovoljavaju potrebe djece svakodnevnim aktivnostima kao što su mijenjanje pelena, hranjenje, nošenje i kontakt).

Kada roditelji ne žive zajedno, zadovoljavanje ovih potreba postaje teže. Roditelji moraju nalaziti načine da podijele vrijeme provedeno sa svojim djetetom. Nije preporučljivo da se bilo koji od roditelja na duže vrijeme odvaja od bebe.

DJECA UZRASTA JEDNE DO TRI GODINE

Kako djeca odrastaju, počinju da posmatraju sebe kao individue u odnosu na roditelje. Dok istražuju novootkrivenu nezavisnost, mala djeca će početi da osjećaju čitav spektar emocija ali neće biti sposobni da razumiju i pravilno kontrolišu svoje emocije.

Treba da znate da će vaše dijete svoja osjećanja uglavnom izražavati kroz akcije, pogotovo kada je ljuto, frustrirano ili uznemireno. U ovim situacijama djetetu nije samo potrebno da ih volite, već i da postavite određene granice i uspostavite disciplinu kada se poнаšaju neprikladno.

DJECA OD TRI DO PET GODINA

U predškolskom periodu djeca razvijaju ideju o svom identitetu. Najvažniji uticaj u otkrivanju identiteta djeteta imaju roditelji. Takođe, odnos sa roditeljima je osnova za buduće razvijanje djetetovih sposobnosti vezanih za socijalizaciju. Manja djeca često odaberu određene karakterne osobine svojih roditelja kao način da definišu sebe. Zbog ovoga je važno da zadržite pozitivan stav o svom bivšem partneru pred djecom. Djeca u predškolskom uzrastu još imaju veoma uzak pogled na svijet i vjeruju da je sve što se dešava oko njih vezano za ono što oni misle, osjećaju, kažu ili urade. Zbog toga često osjećaju da su oni krivi za ono što se dešava među roditeljima.

DJECA OD ŠEST DO DEVET GODINA

Kada djeca počinju da uspostavljaju predstavu o svom identitetu, njihov fokus se prebacuje na građenje samopouzdanja. Razvijanje konkretnih sposobnosti ili talenta može biti jedan od načina da se dijete dobro osjeća u svojoj koži. Imajte na umu da je odnos vašeg djeteta sa drugim roditeljem i dalje ključni faktor za to kako posmatra sebe. Govorite pozitivno o drugom roditelju i dopustite da se vaše dijete osjeća dobro u vezi sa vašim odnosom sa bivšim partnerom.

S obzirom na fazu razvoja, djeca u školskom uzrastu drugačije doživljavaju razvod nego mlađa djeca i veća je vjerovatnoća da će razvod više da ih pogodi. Iako su više sposobna da spoznaju svoja osjećanja i pričaju o njima, možda će se suzdržavati da se otvore jer će misliti da time pogoršavaju situaciju ili uznemiruju roditelja.

DJECA OD DESET DO DVANAEST GODINA

U periodu prije adolescencije, djeca sve posmatraju u kontekstu crno-bijelo, sve ili ništa, ispravno ili pogrešno. Nisu dovoljno emocionalno zreli da shvate da su možda oba roditelja odgovorna za to što brak ili odnos nije bio uspješan. Iz ovog razloga, može se desiti da djeca osuđuju jednog roditelja za njegove postupke – pogotovo ako smatraju da je taj roditelj odgovoran za razvod ili rastavu.

Iako će to možda poželjeti, roditelji ne treba da poste-ve svoju djecu u položaj sudije. Umjesto toga, treba da podrže svoju djecu da posmatraju situaciju iz više tački gledišta. Imajte na umu da, iako vaše dijete u ovoj dobi može da izrazi osjećanja, potrebna mu je pomoći da shvati kako da ih kontroliše.

Budite svjesni da, iako su vašoj djeci vršnjaci i prijatelji postali bitniji, njima je ipak potrebno da bude uključeni u njihov život. Neka vam prioritet bude redovan kontakt sa djecom kada niste sa njima tako što ćete ih zvati telefonom, slati im e-mailove, poruke i učestvo-vati u za njih važnim aktivnostima.

DJECA OD 13 DO 18 GODINA

Adolescencija je period u kome djeca počinju da se odvajaju od porodice i postaju nezavisni mlađi ljudi. S obzirom na to da su sada prijatelji i društveni život u fokusu tinejdžera, moraćete da budete više fleksi-bilni u vezi sa vremenom koje vaša djeca provode u oba doma.

S obzirom na fazu razvoja, tinejdžeri su često cinični u pogledu na svijet i kada se roditelji razvode, ova osjećanja se mogu pojačati. Često će reagovati impul-sivno ili se upuštajući emotivne veze ili izbjegavajući bliskost.

Umjesto da djecu udaljavate od ovih osjećanja, treba da im pokažete koliko je važno da nauče iz vašeg iskustva i da donose odluke o kojima su prethodno dobro razmislili.

Pošto su tinejdžeri zapravo mlađi odrasli ljudi, često su više izloženi informacijama iz svijeta odraslih. Ne-mojte svoju djecu posmatrati kao osobe od povjere-nja koje ćete preopteretiti detaljima razvoda. Iako su sada stariji, ipak ne žele da se nađu u centru vašeg problema.

SAVJETI ZA RAZGOVAR SA DJECOM O RAZVODU

Ukoliko je moguće, oba roditelja treba da budu prisutna kada se djetetu saopštava da će se razvesti

Nakon što ste vi i vaš partner definitivno odlučili da se razvedete, treba da isplanirate kako ćete to saopštiti svojoj djeci. Da, znamo da zvuči kao utopija, ali to što je nešto teško, ne znači da je i nemoguće. Neki stručnjaci savjetuju da oba roditelja budu prisutna kada se djeci saopštava da će se razvesti. Za mnogu djecu ta vijest nije "grom iz vedra neba"; vjerovatno su ranije čula ili naslutila da se roditelji ne slažu. Često je nemoguće kontrolisati svoja osjećanja ili biti djeci na raspolaganju da ih utješite u prisustvu bivšeg partnera, ili se partneri nalaze u različitim fazama emocionalnog procesa – ili jedan partner želi razvod, a drugi se još sa time nije pomirio. U takvim slučajevima, u redu je i da sa djecom razgovarate otvoreno. Ne postoje univerzalna pravila – vi najbolje poznajete sebe i svoju djecu. Ne postoji ni lak način da djeci saopštite, niti način da ona to prihvate odmah kao najbolju opciju za vašu porodicu. Većina djece ipak ne želi da im se roditelji razvedu. Budite otvoreni za pitanja djece, pokažite im da je u redu da osjećaju i da pokazuju osjećanja.

Ponekad ćete, zbog sopstvenog bola i povrijeđenosti osjetiti da vaša djeca treba da znaju "istinu". Radi se o situacijama u kojima jedan partner ne želi razvod, ili je drugi našao partnera ili odlučio da se preseli zbog posla, zbog čega se drugi partner osjeća emocionalno ugroženijim i spremnijim da "okrivi" drugoga za razvod. **Imajte na umu, međutim, da "krivica" kao način percipiranja situacije neće biti od koristi ni vama ni vašoj djeci.** Možda će donijeti trenutno olakšanje, ispuniti vašu potrebu da stvari budu "fer" i da djeca znaju "kako stoje stvari", ali istina zapravo nikada nije jednostavna. Čak i vanbračna veza rijetko je "uzrok" razvoda, stručnjaci navode da je ona često pokazatelj da je odnos već bio u krizi. Bez obzira na to ko je pokrenuo razvod, pokušajte da posmatrate situaciju iz perspektive svog djeteta.

Djeca imaju pravo da vole oba roditelja, i imaju pravo da se ne opterećuju stvarima koje sa razvojnog stanovišta ne mogu ni da razumiju.

Nažalost, kontrola emocija se nigdje ne uči, niti odgovor na vanredne životne krize kao što je razvod. Kako ćete reagovati, zavisi od vas kao osobe – kao i to, kako se nosite sa bijesom, tugom, iznevjerenim očekivanjima, te koji vid pomoći i podrške ćete potražiti. Međutim, imajte na umu da ste vi svojoj djeci neposredni uzor ponašanja. Postoji roditeljsko geslo u anglosaksonske literaturi – *show, don't tell (kao i naš vrjedonosno-običajni kontekst da "kruška pada ispod kruške" što će reći da djeca uče od svojih najranijih uzoara.)* što podrazumijeva da djeca uče iz onoga što vide i posmatraju, a ne onoga što im govorite. Da li želite da se vaša djeca, gledajući vas, uče konstruktivnom rješavanju čak i najtežih problema u životu, ili želite da budu preplavljeni osjećajem bespomoćnosti gledajući vas kako se prepustate neprijateljstvu, srdžbi ili tuzi? Razmislite stoga o svojim problemima i načinima na koji ćete se pred svojom djecom izboriti sa njima, tj. kako su vam životni izazovi i problem prilika da počnete najbolji dio sebe. Na taj način svojoj djeci ćete pružiti primjer kako se zrelo, odgovorno i mudro svaka životna situacija može preobraziti u korist i dobrobit, a sebi i djeci osigurati osjećaj snage, samopouzdanja i moći.

Obavijestite i razgovarajte sa djecom kako će se život promijeniti, jer imaju pravo da znaju šta se dešava u porodici i kako će se ubuduće porodični život odvijati.

OBAVIJESTITE DJECU KAKO ĆE SE ŽIVOT PROMIJEНИТИ

Pokušajte da riješite glavne probleme djece, kao što su: kada i kako će viđati roditelje, gdje će živjeti i ići u školu, kako će provoditi vrijeme sa bliskim članovima porodice, šta će se promijeniti u njihovim životima. Postoji više faktora koji utiču na to kako će djeca reagovati na razvod ili rastavu. Neka djeca će biti vrlo uznemirena, dok će se druga osjećati izuzetno ljuto i povrijeđeno. Neka će osjetiti duboku tugu, a neka neće uopšte pokazati nikakvu reakciju. U porodicama u kojima su svađe između roditelja bile česte, djeca mogu osjetiti olakšanje. Takođe je čest slučaj da braća i sestre dožive potpuno različita osjećanja i iskustva. Najvažnije je da stavite djeci do znanja da su ova

osjećanja prirodna. Pobrinite se da im obezbijedite podršku i prostor da na bezbjedan način izraze svoja osjećanja.

PRVO OBAVJEŠTENJE I KASNIJI RAZGOVORI

Kada su u pitanju prvi razgovori u kojima obavještavate svoju djecu o razvodu, važno je da ih ne opterećujete informacijama. Pokušajte da jasno i sažeto objasnite situaciju, prikladno njihovim godinama. Naglasite činjenicu da se bračni partneri razvode, a da roditelji ostaju za cijeli život i objasnite kako će se život promijeniti. Najvjerojatnije će vaša djeca imati dodatna pitanja nakon vašeg prvog razgovora i biće im potrebni dodatni razgovori. Ti dodatni razgovori ne moraju da budu formalni ni isplanirani. Možda će vaša djeca imati potrebu da razgovaraju u periodima kao što su vrijeme za spavanje, u toku obroka ili u toku određenih aktivnosti. Najdragocjeniji su spontani razgovori sa djecom i to iskoristite kao priliku da na što bezboljniji način djeci pojasnите njihove strahove, nedoumice, strepnje i zbunjenosti u vezi novih porodičnih okolnosti.

NEKE OD MOGUĆIH PORUKA KOJE MOŽETE REĆI SVOJOJ DJECI:

- Iako su se osjećanja među nama promijenila, uvijek ćemo te voljeti.
- Znamo da će ovo biti težak period za tebe i zao nam je.
- Uvijek ćeš moći da voliš oba roditelja.
- Iako mi nismo srećni zajedno, to ne mora da znači da ti moraš biti uznemiren.
- Ti nisi kriv za ovo što se dešava – nisi ti uzrok situacije.
- Razvod je problem odraslih i ti to ne možeš primijeniti.
- Mi ćemo uvijek biti tvoji roditelji.
- Uvijek ćeš imati porodicu. Umjesto porodice sa jednim domom, sada imaš porodicu u dva doma.
- Oboje ćemo nastaviti da budemo dio tvog života.

Na strani 40 ovog priručnika, predstavljen je Plan roditeljstva, gdje ćete zajedno odgovoriti na ova pitanja, i preporučeno je da ga jednom polugodišnje dopunjavate, ili kada se okolnosti mijenjaju.

Nažalost, većina roditelja koji se obraćaju centru za socijalni rad nemaju odgovore na ova pitanja duže vremena, već rasprave o čak i svakodnevnim aspektima porodičnog života traju ponekad i godinama. Stoga je možda dobro potražiti pomoć stručnjaka, u smislu savjetovanja prije razvoda, bilo u Centru za posredovanje, Centru za socijalni rad, savjetovalištu, ili kroz neformalnu podršku porodice i prijatelja.

POSLJEDICE RAZVODA NA DJECU

Pripremila **Dijana Popović Gavranović**, socijalna radnica i porodični psihoterapeut

Zadatak bivših partnera je da pomognu djeci da prihvate realnost gubitaka uzrokovanih razvodom, nove porodične aranžmane i olakšaju im poslijerazvodne procese.

Dešava se da partneri koji se razvode projektuju svoje emocije na dijete, uvlače dijete u partnerski sukob, traže koaliciju sa djetetom. Oni objašnjavaju djetetu tatinu/maminu stvarnost u vezi: proteklog braka, razloga za razvod, sa svim detaljima partnerskog sukoba i razloga koji su, prema tatinoj/maminoj stvarnosti, doveli do razvoda. Pritom oni potkrijepljuju svoje to o čemu govore primjerima krivice „drugog“ roditelja i predstavljaju to kao utvrđene istine i/ili razvijaju strah kod djeteta od mogućih posljedica razvoda. Dešava se da jedan ili oba roditelja kažu ili na druge, indirektne načine pokazuju djetetu da je poželjno da se dječije viđenje uklopi u tatinu/maminu stvarnost, čime svaki od roditelja želi da zadovolji svoje emocionalne potrebe, ali i da odvoji dijete od drugog roditelja. A ako dijete ne prihvati tatinu/maminu stvarnost, tata/mama pokazuju doživljaj razočarenja u dijete i/ili izdaje od strane djeteta.

Takvo ponašanje roditelja pravi emocionalni pritisak na dijete i doprinosi da sukob partnera koji se razvode postane dio unutrašnje borbe kod djeteta. **Pod takvim pritiskom, dijete počinje da vodi računa o osjećanjima i zaštiti roditelja, umjesto da roditelji brinu o osjećanjima i zaštiti djeteta!!! Ne dozvolite to.** Nemogućnost da ispunite suprostavljena roditeljska očekivanja uvodi

dijete u **konflikt lojalnosti**, koji razvija kod djeteta doživljaj krivice. Jedan ili oba roditelja tako narušavaju djetetovu sliku o roditelju/ima, što dovodi do gubljenja važne/ih osobe/a za identifikaciju i do narušavanja djetetove slike o sebi. Što je dijete mlađe, teže je razumijevanje životne situacije i spoznaja da treba da zatraži pomoć izvan roditeljske porodice pa dijete razvija nesvesne obrambene mehanizme, psihosomaticke simptome, probleme u ponašanju i odnosima. Posljedice emocionalnog povređivanja djeteta mogu biti razarajuće. **Zato se manipulacija djetetovim osjećanjima u razvodu smatra oblikom emocionalnog zlostavljanja djeteta.** Roditeljima koji se na ovakav način ponašaju potrebna je stručna pomoć da razumiju: sebe i razvod, uticaj životnih stresova i razvodnog stresa, samokontrolu, poslijerazvodne procese, roditeljske dužnosti i roditeljske vještine, u kontekstu zaštite prava djeteta.

Dijete ispoljava svoju tugu za odsutnim roditeljem na različite načine. Nekada je to: povlačenje, neposlušno ili agresivno ponašanje, laganje, lutanje, odbijanje učenja, slabljenje školskog uspjeha, odbijanje hrane, teškoće spavanja, odbijanje da se odvoji od roditelja s kojim živi, odbijanje da boravi kod drugog roditelja ili da se vrati kod roditelja kod kojeg živi, somatske teškoće (bolovi u stomaku, glavi)... Iza toga se krije djetetova tuga i strah da je napušteno, odbačeno i nevoljeno od roditelja s kojim ne živi ili da ga, zato što je u kontaktu sa drugim roditeljem, roditelj s kojim živi više neće voljeti. Omogućavanje viđanja je djetetu znak da roditelj s kojim živi ne isključuje i ne osuđuje drugog roditelja i da odobrava djetetove susrete s njim. To obezbjeđuje djetetu da odvajanje od drugog roditelja uslijed razvoda ne doživi kao trajni gubitak i da se ne otuđi od njega.

Dešava se da je dogovor o održavanju ličnih odnosa nekad postupak, jednog ili oba, roditelja kojim zaobilazno dolazi/dolaze do postizanja nekog svog prikrivenog interesa, ne vodeći pri tom računa o posljedicama po dijete, nakon čega se postignuti dogovor obično krši ili obustavlja. To su roditelji koji predstavljaju da dijete nije spremno za kontakt i viđanje sa drugim roditeljem, da nije sposobno da se odvoji od roditelja kod kojeg živi pa odlažu ili ne dozvoljavaju odlazak djeteta kod drugog roditelja. To su roditelji koji često koriste izgovore i pronalaze nove razloge da do kontakta ne dođe. Njihovo dijete: treba još malo da poraste; nije se naviklo na drugog roditelja, sa kojim je do

skoro živjelo; ne može da ostane kod drugog roditelja duže od dva sata ili da prenoći, a u vrtiću svakodnevno boravi osam sati; često je bolesno u terminima predviđenim za kontakte sa drugim roditeljem; mora da uči; ima planirane/neplanirane vanškolske aktivnosti; ne odgovara ni jedno mjesto ni vrijeme za viđanje ni način dolaska/odlaska djeteta... U tu svrhu se koristi i negativno podsticanje djeteta prema drugom roditelju pa se djetetu objašnjava: da drugi roditelj ne treba da ga odvodi na godišnji odmor dok dijete još malo ne poraste; da se dijete razboli svaki put kad ode kod drugog roditelja; da drugi roditelj ne brine dobro o njemu; da je dijete bezbjedno jedino s roditeljem kod kojeg živi; da ne treba da ide kod drugih srodnika; isključuje se prisustvo očuha/mačehe... Ili roditelj traži: da prisustvuje viđanju; da često telefonom poziva dijete za vrijeme boravka kod drugog roditelja; da ima uvid gdje i s kim će dijete da boravi; kakve obroke ima kod drugog roditelja, kad ide na spavanje, da li i koliko uči; ne dozvoljava djetetu primanje poklona; kritizerski ispituje dijete o boravku kod drugog roditelja... Dešava se i da roditelj sa kojim dijete održava lične odnose predstavlja da dijete ne želi da se vrati roditelju kod kojeg živi, navodeći slične izgovore.

Kada roditelj s kojim dijete živi podstiče dijete na kontakte s drugim roditeljem i kada dijete nema utisak da je roditelj s kojim živi ljut ili tužan zbog djetetovih odlazaka, da se ne slaže sa djetetovim odlascima kod drugog roditelja, kao i da to što drugi roditelj više ne živi s djetetom ne znači da ga voli manje, dijete je rasterećeno i ima kontinuitet porodičnog života i roditeljske brige.

To što dijete ima potrebu da bude u čestom kontaktu s drugim roditeljem ne ugrožava ljubav djeteta prema roditelju s kojim živi.

Kada roditelji to shvate, spremni su da daju otvorenu, iskrenu dozvolu djetetu za redovne kontakte i boravke kod drugog roditelja.

"Neki partneri koji se razvode u stanju su da zadrže dobar roditeljski savez i da prijateljski razgovaraju. Nekima je to teško, ali uspijevaju da održe umjerenu komunikaciju, uz distanciran odnos. Neki uspijevaju da zajednički razgovaraju sa djecom, vodeći računa

o promjenama kod djeteta i o njegovim osjećanjima. Roditelji koji zajednički razgovaraju sa djetetom pomazu djetetu da što lakše preboli razvod i pokazuju djetetu da će mu, iako razvedeni, uvijek biti roditelji."

Ako to izostane, kod djeteta se može javiti nepovjerenje, strah, razočarenje, tuga, ljutnja, bijes, što sve može imati nesagledive posljedice. Rijetka su djeca koja ne pokazuju nikakve simptome kao reakciju na razvod roditelja jer svako dijete na svoj način pati u razvodu i za roditeljem od kojeg je odvojeno. Svako dijete ima specifične emotivne reakcije koje su vezane i za novi način života. Djeci treba omogućiti da slobodno izraze žalost za roditeljem koji je otišao, ali i razočarenje, povrijeđenost, ljutnju, bijes, strah u vezi razvoda. A tada treba imati na umu da djeca jednako vole oba roditelja i da žele da budu i sa jednim i sa drugim roditeljem, bez obzira na ono što djeca trenutno iskazuju. Djeca čiji roditelji odmah shvate njihovu potrebu da ostanu u vezi sa oba roditelja i sačuvaju odnose sa njima, preboljeće razvod sa manje posljedica. Takvim razvodom djeca ne gube roditelja/e ni porodični život.

Zato je važno da bivši partneri ostanu roditeljski par i nakon razvoda. Ako u tome uspiju, razvedeni partneri su svojoj djeci pružili dobre mogućnosti za zdrav psihički razvoj, a porodicu šansu za dalji razvoj.

JEDNORODITELJSKA PORODICA - PREDNOSTI I IZAZOVI

"I da, postaje mnogo lakše nakon 4-5 godina, djeca su veća, a vi jači..."

Iako se jednoroditeljske porodice suočavaju sa brojnim izazovima, one takođe nose i mnoge prednosti. Kako smo dosada predočili izazove, u ovom poglavlju fokusiraćemo se na prednosti.

PREDNOSTI ZA RODITELJA

Uprkos dodatnom poslu i posebnom stresu koji nosi status samohoranog roditelja, mnogi od njih uživaju u svojim samostalnim ulogama. Pošto izgleda da ni jedna naučna studija o zadovoljstvu i prednostima jednoroditeljskih porodica nije urađena, o ovoj temi postoje empirijski podaci.

Prema riječima mnogih razvedenih samohranih roditelja, okončanje braka može da znači **slobodu, ali i dodatnu odgovornost**. Kao jedini roditelj u domaćin-

stvu, tačno znaš šta i kako treba da se uradi. Kad nemaš supružnika sa kojim bi prevazilazio ili se prepirao oko svakodnevnih poslova i troškova, stvari se završavaju brže i efikasnije.

Samohrani roditelji često kao jednu od prednosti ističu i to što **imaju više vremena za zbližavanje s djecom**. Pošto nemaju supružnika da im oduzima vrijeme svojim potrebama i zahtjevima, samohrani roditelji imaju više vremena – i energije – za djecu. Samohrani roditelji takođe mogu da organizuju vrijeme koje provode s porodicom bez konsultacija sa drugim roditeljem i vođenja računa o njegovim/njenim planovima. Iz ovog razloga su samohrani roditelji često opušteniji s djecom. Pojedini samohrani roditelji, naročito razvedene žene, ističu da im je lakše da budu same „bez još jednog djeteta o kojem treba brinuti“. (Mada sigurno postoje slučajevi da je i neki novopečeni samohrani otac rekao istu stvar!)

Ono što jeste činjenica, druga strana medalje, jeste da uslijed finansijskih poteškoća, roditelj koji vrši roditeljsko pravo nerijetko mora da radi više poslova, i na taj način rješava neophodna egzistencijalna pitanja.

Vrijeme provedeno sa djecom je tada kraće, i kako je roditelj pod konstantnim stresom, na početku može biti veoma teško. Ali veoma je važno provoditi kvalitetno vrijeme sa djecom, i u zavisnosti od uzrasta, razgovarati sa njima. Jer oni će razmjeti da je mami ili tati potreбно vrijeme za odmor i da oni moraju preuzeti dio obaveza i odgovornosti.

Odsustvo svakodnevnih svađa među roditeljima je još jedna prednost jednoroditeljskih porodica. Kada je veza napeta, svađe između roditelja postaju češće, što negativno utiče na cijelu porodicu. U nekim slučajevima potreban je period prilagođavanja prije nego što mirnija kuća postane svakodnevica; u drugim slučajevima, gdje su odnosi između članova porodice bili naročito loši, pozitivni efekti se mogu momentalno osjetiti. **Sukobi će postojati i nakon razvoda, ali ne treba nasjedati na igru bivšeg partnera ako postoji i ulaziti u nove konflikte.**

Osim ovoga, samohrani roditelji imaju jedinstvenu priliku da budu svojoj djeci **uzor za snažno i moralno ponašanje**. Razgovorom o svakodnevnim izazovima, izlaženjem na kraj sa hitnim situacijama i pružanjem svakodnevne podrške djetetu, samohrani roditelj po-

kazuje djetetu da je moguće samostalno živjeti i na-predovati.

U nekim slučajevima kada dijete ostaje za vikend kod roditelja sa kojim ne živi, roditelji-staratelji priznaju da je **vrijeme koje mogu da posvete sebi** još jedna prednost toga što su samohrani roditelji. Možda izgleda da je to sebično da se kaže, ali uzmimo u obzir sljedeću stvar: Svakog drugog vikenda (što je primjer standarnog dogovora među roditeljima), djeca posjećuju oca ili majku, a samohrani roditelj ima gotovo cijela dva dana za sebe. Iskreno, koliko roditelja koji su u braku može da računa na „mini odmor“ svake dvije nedelje? Naravno, to se vrijeme ne provede svaki put u opuštanju, ali to što u kući nema djece omogućava samohranom roditelju da obavi kućne poslove ili da dovrši ono što u svakodnevnoj jurnjavi nije stigao. (Šansa da se naspavaju takođe je pri vrhu liste stvari koje samohrani roditelji rade tokom tih mini-odmora.)

Svi samohrani roditelji bez izuzetka kao najveću prednost navode to što se **o pitanjima roditeljstva više ne mora diskutovati kod kuće**. Ono što kaže samohrani roditelj se važi i nema nikoga ko bi mu protivurječio. Time se eliminisu roditeljske svađe i prepiske oko dobrobiti djeteta (kao i sve druge sitnice oko kojih se parovi raspravljaju). Ne samo da se tako smanjuje stres, nego se štedi i vrijeme.

Iako može zvučati sebično, činjenica da **ne morate da dijelite ništa sa supružnikom ili partnerom** može takođe biti oslobođajuća. To što ne morate svakodnevno da dijelite vrijeme, novac, djecu ili informacije koje ne želite da se saznaju dovodi do manje stresa i može da znači životnu promjenu ukoliko je vaš partner volio da vas kontroliše. Jedna samohrana majka čiji je bivši muž, alkoholičar, veoma škrt s novcem i često se tokom braka lјutio zbog novca – naročito kada ona „potroši previše“ na rođendansku žurku djeteta (u suštini, kad potroši išta) – izjavila je da je jedan od najsrećnijih dana u njenom životu nakon razvoda bio kad je mogla da svom djetetu priredi rođendansku žurku kakvu je željela, a da poslije toga ne trpi posljedice. „Mislim da sam toga dana bila srećnija i od mog sina,“ kazala je.

Uprkos donekle zastrašujućem izgledu da ostaneš sam i sam obavљaš roditeljske dužnosti, biti samohrani roditelj može biti divno, ohrabrujuće iskustvo koje čini čovjeka snažnijim. Prevazilaziti prepreke, nalaziti rješenja za svakodnevne katastrofe i sukobe i gledati

svoje dijete kako postaje jako i samouvjereni samo su neke od satisfakcija koje dobijaju samohrani roditelji. I dodatni bonus – što više postigneš, bolje se i sigurnije

osjećaš povodom sebe i svojih sposobnosti – i želiš da postigneš još više. A kada vas dijete posmatra kako odrastate, to i njemu pomaže da odraste.

PLAN RODITELJSTVA I DOGOVORI

DA I NE - ŠTO TREBA, A ŠTO NE TREBA DJECA DA ČUJU

Stručni radnici centra za socijalni rad često su primorani da objašnjavaju roditeljima da djeca ne treba da budu izložena razvojno neprimjerenim sadržajima čije potpuno značenje nemaju kapaciteta da razumiju, na primjer pitanja alimentacije i međusobnih odnosa roditelja, a roditelji s druge strane ne razumiju ove preporuke pa čak doživljavaju radnike centra za socijalni rad kao nezainteresovane, neprofesionalne ili nestrucne. Čest je odgovor: "sve on/ona (dijete) zna, i treba da zna" ili "jedva čekam da poraste pa da mu/joj ispričam šta je drugi roditelj radio/la". Teško je mijenjati ovakvu percepciju uloge djece i roditelja u razvodu. Roditelji često "utrogljuju" djecu u sukobe ne razumijući psihološku štetu koja može nastati od izlaganja djeteta neprimjerenim sadržajima o drugom roditelju. Ne zaboravite – drugi roditelj je takođe roditelj, i većina djece voli drugog roditelja. Djeca moraju znati da ste razvedeni, gdje će živjeti, kako će viđati drugog roditelja, ili ako se planiraju još neke bitne promjene koje će na njih bitnije uticati; treba da im odgovarate na pitanja koja postavljaju kako biste im ulili sigurnost da će se odrasli oko njih postarat za njihovu bezbjednost i zadovoljiti njihove bazične potrebe. S druge strane, iznos alimentacije, vaš stav prema novom partneru drugog roditelja, detalje vaše komunikacije – djeca nemaju potrebu da znaju niti da se uključuju u rešavanje ovih problema. Štavše, razmišljanje i fokusiranje na ova pitanja oduzeće im dragocjeno vrijeme za razvoj, za igru, za vršnjačke odnose, učenje, vanškolske aktivnosti.

DNEVNE OBAVEZE I DOGOVORI - MJESTO STANOVANJA, MJESTO SUSRETA, OTKAZIVANJE SUSRETA I OBAVJEŠTAVANJE

Poželjno je da među roditeljima postoji minimum komunikacije, barem sms porukama, kako bi se nepred-

viđene situacije mogle blagovremeno preduprijediti. Ovo je važno zbog tehničkih detalja vezanih za pri-mopredaju djeteta, eventualno otkazivanje susreta, ali i zato da djeca ne bi zloupotrebjavala nedostatak međuosobne komunikacije roditelja. *Potrebno je da dijete ima jasnu svijest o tome gdje živi i odakle ide u školu, kao i kojim danima viđa drugog roditelja.* Kada su adolescenti u pitanju, potrebno je nešto fleksibilnije strukturisanje njihovog vremena u skladu sa njihovim željama i potrebama, ali je i na ovom uzrastu potrebna jasna i predvidiva struktura kako bi se djeca posvetila školskim i vanškolskim obavezama i druženju sa vršnjacima.

Vrtić ili škola - obavještavanje i organizacija (Pismo roditelja)

Ponekada je sudskom odlukom o kontaktiranju predviđeno da roditelj uzima dijete iz škole ili vrtića, o čemu treba blagovremeno obavijestiti zaposlene u školi odnosno vrtiću, a poželjno je dostaviti i kopiju sudske odluke, kako bi vaspitačice/učiteljica znale kojim danima predaju dijete kojem roditelju.

TELEFONSKI POZIVI I PORUKE, AKO DIJETE NEMA/IMA SOPSTVENI TELEFON

Dijete ima pravo na kvalitetan i kontinuiran kontakt sa roditeljem sa kojim ne živi, što podrazumijeva i telefonski kontakt sa njim. Poželjno je postići dogovor da se dijete sa roditeljem čuje jednom, eventualno dva puta dnevno, u vrijeme kada je kod kuće i nema vanškolske obaveze ili obaveze oko domaćeg.

DA LI ĆE I KO JOŠ ČUVATI DIJETE, PUTOVANJE I ODSUSTVA

Porodice u kojima se desio razvod imaju iste potrebe i probleme kao i intaktne porodice. Dakle, nemis-

novno će jedan od roditelja imati poslovne obaveze dok je dijete kod njega, možda će morati da oputuje na dan ili dva, i to se ne smatra zanemarivanjem niti ostavljanjem djeteta sve dok se za dijete obezbijedi bezbjednost, nadzor i zadovoljavanje potreba. Roditelj sa kojim dijete živi moraće da obezbijedi stalnu brigu o djetetu u periodu kada nije tu – prouženi boravak, vrtić, bebsiterku... s druge strane, ukoliko su roditelji u dobrom odnosima može zamoliti za pomoć i drugog roditelja.

POSTAVLJANJE PRAVILA - DOMAĆI RAD, SPAVANJE, PRANJE ZUBA, LJUBIMAC

Dva roditelja koja su u lošim odnosima teško da mogu imati usaglašene stavove o svemu; i u potpunim porodicama postoje neslaganja oko nekih pravila ponašanja. Na primjer, jednom roditelju može biti važno da se domaći radi u petak popodne dok drugi smatra opuštenim da se radi u ponедjeljak ujutru. Djeci je potrebno objasniti ove razlike, tako da bi znala šta mogu da očekuju u kojoj kući; oko nekih osnovnih pravila, koja se tiču djetetove bezbjednosti, kao i zdravlja, roditelji se moraju dogоворити и usaglašeno djelovati: oko vremena odlaska na spavanje, oko zdrave ishrane, higijene.

RAZDVAJANJE DJECE

Odnosi sa braćom i sestrama veoma su važni za svako dijete. U smislu socijalizacije, oni predstavljaju meha-

nizam za učenje odnosa sa jednakima, nasuprot odnosa sa roditeljima koji su u poziciji autoriteta. Takođe, naročito u teškim životnim situacijama kakva je razvod roditelja, djeca pružaju podršku jedni drugima. Stoga se razdvajanje braće i sestara preporučuje samo u izuzetnim situacijama. Međutim, u praksi se često dešava da djeca koja imaju dovoljno godina da se po Porodičnom zakonu izjasne o tome sa kojim roditeljem žele da žive opredijele za život sa drugim roditeljem. Nekada se radi o takozvanim normalnim razvojnim preferencijama, kada, na primjer, tinejdžer želi da živi sa roditeljem istog pola. U svakom slučaju, ukoliko se desi da se djeca razdvoje u smislu povjeravanja drugom roditelju, potrebno je kontaktiranje urediti tako da se maksimalno poveća zajednički provedeno vrijeme, na primjer, tako što će djeca zajednički provoditi vikende naizmjenično kod jednog i kod drugog roditelja, isto tako raspuste, državne i vjerske praznike kao i rođendane. *Takođe, treba izbjegavati takozvane "međugeneracijske koalicije", kada je jedno dijete "udruženo" sa jednim roditeljem protiv drugog roditelja i drugog djeteta.* Tada se može desiti da djeca odbijaju i kontakt sa drugim roditeljem ali i bratom ili sestrom koji izražavaju lojalnost baš tom roditelju. Ovakva situacija predstavlja težak poremećaj porodične dinamike kada je najčešće potrebna terapija i/ili savjetovanje kako bi se porodični odnosi regulisali i kako bi se ponovo uspostavili odnosi koji su sa razvojnog stanovišta najznačajniji za djecu.

PREDLOG GODIŠnjEG PLANA VEZANOG ZA BITNE DATUME

M- mama, T- tata

PRAZNIK	PARNE GODINE	NEPARNE GODINE
Nova godina (30.12.- 04.01.)	M	T
Zimski praznici - sa Božićem (05.01.- 14.01.)	T	M
Zimski praznici (15.01.- 21.01.)	M	T
Uskršnji praznici	T	M
Prvomajski praznici	M	T
Državni praznik 21. 05. i 22.05.	T	M
Ljetni raspust (14.06.-02.09.)	M-POLA RASPUSTA T-POLA RASPUSTA	T- POLA RASPUSTA M- POLA RASPUSTA
Rođendan djeteta	M	T
Mamin rođendan	M	M
Tatin rođendan	T	T
Mamina slava	M	M
Tatina slava	T	T
Drugi važan datum ili vjerski praznik		

KAKO DA POMOGNETE DJECI I SEBI?

U ranim fazama, pokušajte da vaš život i život vaše djece bude predvidiv i stabilan. Pokušajte da izbjegnete krupne promjene i zadržite svoje rutine i regularne aktivnosti što više možete. Pobrinite se da vi i vaša djeca imate dosta vremena za odmor. Savjeti poput "redovno se hranite, vježbajte" mogu zvučati kao da vam se neko ruga, ali neće vam pomoći ako zaboravite na bazične potrebe svog organizma. Rejčel Adams navodi primjer pada kiseonskog pritiska u avionu kada se savjetuje da masku namjestite prvo djetetu pa onda sebi. Zdraviji i odmorniji bićete od veće pomoći i svojoj djeci. Takođe, budite u kontaktu sa članovima porodice i prijateljima koji Vas podržavaju.

Ljutnja je normalna i razumljiva reakcija na razvod ili rastavu i za djecu i za roditelje. Možda nećete umjeti da se nosite sa ovom emocijom, ali je od izuzetne važnosti za vas i vaše dijete kako ćete se izboriti sa ovim osjećanjem. Ključni faktori za prevazilaženje ove faze su: prepoznati i definisati osjećanja i naći zdrav, prikladan način da se izborite s njima.

Kada ste ljuti, može se desiti da donosite iracionalne odluke vezane za roditeljstvo. Uopšte, većina odluka koje donosimo u ljutnji ili pod dejstvom bilo koje jake emocije, bilo da je pozitivna ili negativna, se mogu smatrati iracionalnim. Takve su i naše reakcije donešene pod dejstvom emocija, zbog čega često okolini djeluju neobjašnjivo. Neke od tih reakcija i odluka su da roditelji, pod uticajem ljutnje, odluče da govore ružne stvari djeci o drugom roditelju i da ne podržavaju odnos djeteta sa drugim roditeljem.

Ukoliko primjetite da ste preplavljeni emocijama, nađite način da ne reagujete odmah. Odvojite vrijeme i dajte oduška svojim osjećanjima kroz razgovor sa prijateljima, definišite osjećanja i smirite se. Nakon što definišete osjećanja, možete da pristupite situaciji. Ukoliko problem uključuje drugog roditelja, umjesto da ga lično napadate, ostanite fokusirani na sami problem.

Takođe, preporučljivo je da budete oprezni kada primejte savjete od drugih. Bijes nas često čini veoma ranjivim. Iako porodica, prijatelji ili kolege imaju dobre namjere, imajte na umu da mogu biti pristrasni ili govoriti iz ličnog iskustva.

Postoje situacije u kojima savjeti koje dobijate nisu dobri za vas i vašu djecu. Stoga, pažljivo birajte osobe koje vas podržavaju. Okrenite se onima koji su sposobni da slušaju i pomognu vam nečim korisnim, a ne onima koji „dolivaju ulje na vatru“.

KAKO DA POMOGNETE SVOJOJ DJECI?

Kada su djeca ljuta, važno je da im se pruži ljubav i razumijevanje, ali i da se uspostavi disciplina.

UKOLIKO VAŠA DJECA NE USPIJEVAJU DA SE DOBRO NOSE SA SVOJIM BIJESOM, POKUŠAJTE SLJEDEĆE:

1. **Odvojite vrijeme da razgovarate sa svojom djecom o situaciji.**
2. **Stavite im do znanja da razumijete da je ovo težak period za njih i pružite im prostor da vam iskažu kako se osjećaju.**
3. **Kažite im da je u redu da budu ljuti, ali da način na koji izražavaju bijes nije prihvatljiv.**
4. **Jasno definišite kakvo ponašanje nije prihvatljivo (na primjer udaranje, nepoštovanje, lomljenje stvari).**
5. **Napišite zajedno sa svojom djecom najmanje tri ili pet zdravih, prikladnih načina na koje mogu da izraze svoj bijes. Dobri primjeri su vježbanje, udaranje ili vrištanje u jastuk, vođenje dnevnika, crtanje kao način izražavanja osjećanja, udaljavanje od situacije, brojanje dok se ne smire, šetnja ili razgovor sa osobom od povjerenja.**
6. **Stavite svoju djecu do znanja šta će se desiti ukoliko izaberu da se ponašaju neprikladno da bi kanaliskali bijes. Pobrinite se da posljedice budu prikladne njihovim godinama i primjenljive. Na primjer, mlađem djetetu možete kazati: „Ukoliko budeš pričao sa nepoštovanjem, ići ćeš u čošak da malo razmisliš i ići ćeš ranije u krevet.“ Što se tiče tinejdžera, možete razmotriti oduzimanje privilegija kao što su mobilni telefon, gledanje televizije ili igranje kompjuterskih igrica.**

Iako je veoma teško da gledate svoju djecu uznemirenu ili povrijeđenu, važno je da im date prostora da se osjećaju tužno. Pokušajte da ne umanjujete, mijenjate ili zataškate njihova osjećanja govoreći stvari poput „Nije toliko loše“ ili „Biće sve u redu“.

Neki roditelji prave grešku uključujući djecu u aktivnosti da bi im skrenuli pažnju sa tuge. Ovo je u većini slučajeva kratkotrajno rješenje. Umjesto toga, stavite svojoj djeci do znanja da imaju pravo da se osjećaju tužno u vezi sa onim što se dešava u porodici. Baš kao i sa bijesom, bitno je da za svoju djecu nađete zdrav i prihvatljiv način da kanališu svoju tugu.

Načini da se izrazi i "savlada" tuga veoma zavise od toga kakvi ste kao ličnost i šta vam prija. Nekome pomaže vođenje dnevnika i pisanje o osjećanjima, nekome crtanje ili neki drugi vid umjetnosti. Potrebno vam je, u svakom slučaju, prostor i vrijeme da prihvate gubitak, da dozvolite sebi da budete tužni i da na način koji je vama blizak izrazite emocije. Od pomoći je, naravno, i plakanje, jer se na taj način iz organizma "izbacuju" hormoni stresa; suze imaju katarzično dejstvo. Međutim, jako puno ljudi osjeća da ne mogu da plaču baš onda kada im je to najpotrebnije, jer se reakcije na razvod "zalede" u pokušajima da budu što funkcionalniji zbog sebe i djece. Ako ne možete da plačete, ne brinite; sa prihvatanjem gubitka, često dolaze i suze. Takođe, pomažu i razgovori sa bliskim osobama, porodicom, prijateljima, terapeutom. Neki terapeuti savjetuju tehniku "prazne stolice" ili pisanja pisama (koja, naravno, nikada nećete poslati) bivšem partneru. Zašto je ovo od pomoći? Gledanje filmova ili čitanje knjiga o ljudima u sličnoj situaciji kao što je vaša do-prinosi takozvanoj "normalizaciji", osjećanju da i drugi ljudi prolaze kroz slične krize i da ih mogu prevazići. Intersantni filmovi su, na prvom mjestu, *Kramer protiv Kramer, it's complicated, Squid and the whale, Pingvini mogu tate, What Maisie knew, Definitely maybe*.

Uvijek imajte na umu da ako je komunikacija "zatvorena", veći je rizik po vaše zdravlje i zdravlje vaše djece, kao i funkcionalnost cjelokupnog porodičnog sistema. Komunicirajte!

BIRANJE STRANA - ZAJEDNIČKI PRIJATELJI

U procesu razvoda i nakon njega zajednički prijatelji kao i rodbina često su primorani da staju pred test lojalnosti i time granice mogu biti narušene. Oni koji su par posmatrali kao jedno i oboje podjednako doživljivali kao prijatelje mogu se osjećati kao da trebaju izabrati stranu. Može se desiti da se osjetite povrijeđeno ili iznervjereno jer primjećujete da prijatelji koji su vam bili važni 'prelaze na drugu stranu'. Nije da oni ne misle na vas - misle, ali i na vašeg bivšeg partnera. Vjerovatno su uznemireni i rastrzani. Zato pokušajte ostati pozitivni i pokušajte razumijeti položaj u kom se vaši prijatelji nalaze.

OVI SAVJETI MOGU POMOĆI:

Neutralnost nije opcija.

Nemojte se zavaravati i misliti da vaši prijatelji i porodica mogu stajati sa strane. Čak i kada to urade takav neutralan stav se često protumači kao nezainteresovanost ili izdaja.

Ne pitaju i ne govore.

Neki prijatelji se mogu potpuno povući, umjesto da rizikuju zauzimanje strana. Možda ćete otkriti da ne samo da ne žele čuti o razvodu, već bi mogli djelovati kao da se to čak i ne događa. Nemojte to interpretirati kao ambivalentnost prema vama lično. Vjerovatno je u pitanju njihova potreba da izbjegnu sukob

Naglašavanje mana.

Drugi u vašem okruženju mogu odmah odustati od vašeg uskoro bivšeg supružnika. U nastojanju da vam pomognu, podržavaće vatru podjele. U početku se možete dobro osjećati, ali pokušajte ograničiti ogovaranje ukoliko možete. Naposljetku, to vas može zaglaviti u gorkom ciklusu i onemogućiti da krenete naprijed

Preblisko za utjehu.

Na kraju, neki prijatelji bi teško podnijeti vaš razvod jer su i njihovi brakovi uzdrmani. A vaša odluka čini da se osjećaju ugroženo. Ti ljudi mogu prosto pobjeći iz situacije. Ni vi, ni vaš bivši partner, nećete imati prilike da ih često srijećete jer izbjegavajući vas oni izbjegavaju pomisao na sopstvene probleme.

SOCIJALIZACIJA RODITELJA

POSLIJERAZVODNI PROCESI

Pripremila: **Dijana Popović-Gavranović**, socijalna radnica i porodična psihoterapeutkinja

Roditelj koji nakon razvoda nastavlja život sam može se osjećati izolovan od djece i biti veoma zabrinut da se djeca ne distanciraju od njega, da ne „izgubi“ djecu. Takođe, život bez djece može pojačati doživljaj povrijeđenosti, tuge, krivice zbog gubitka doma.

Prije upuštanja u novi brak potrebno je odgovarajuće vrijeme da se prožive emocionalni gubici, da se tuguje, razmišlja o braku, partnerskom odnosu, ličnim promjenama, načinu upuštanja u novu vezu. Novi brak je nakada promišljeni izbor, proizvod prorađenih emocionalnih procesa razvoda i stečenih novih sposobnosti razumijevanja sopstvenog emocionalnog života i upravljanja samim sobom, a nekada zadovoljava potrebu da se što prije nađe zamjena. Tako se dolazi do ideje o novoj porodici koja treba da omogući funkcioniranje novih, složenih uloga i odnosa.

Kada očuh/mačeha, njihova djeca i njihovi rođaci uđu u život djeteta, to može predstavljati kumulativni stres za sve članove „nove“ i „stare“ porodice. Formiranjem nove porodice djeca gube nadu da će se razvedeni roditelji ponovo spojiti. Stvaraju se novi oblici vezivanja, što je veoma je zahtjevno za prilagođavanje, naročito djeci. Očuh/mačeha moraju da pronađu sebe u ulozi roditelja svojoj djeci, djeci svog partnera, kao i u ulozi prema roditelju sa kojim dijete održava lične odnose nakon razvoda. To zahtijeva fleksibilnost svih članova porodice i može biti veoma komplikованo za djecu. **Život u dva doma, koji mogu biti veoma različiti, usložnjava se uz nove odrasle članove porodice, očuha/mačehu, sa kojima djetetovi roditelji dijele roditeljsku ulogu.** Dijete je izloženo različitim roditeljskim stilovima, različitim odnosima sa drugim članovima proširenih porodica. **Nove partnere svojih roditelja djeca mogu doživjeti kao rivale za roditeljsku ljubav, ali i kao dobit za sebe, posebno kada očuh/mačeha pokazuju toleranciju i ljubazno ponašanje prema svojim pastorcima i kada poklanjanju podjednaku pažnju sopstvenoj djeci, pastorcima i novoj, zajedničkoj djeci.** Može biti poteškoća u prilagođavanju u novim

porodicama u kojima je veći broj djece, koje se ispoljavaju kroz javljanje sukoba, netrpeljivosti, ljubomore i rivalstva između djece. Treba uskladiti komunikaciju i viđanje djeteta sa roditeljem sa kojim ne živi, sa brojnim očekivanjima i porodičnim aktivnostima. Takođe, razvedeni roditelji, očuh/mačeha mogu da brinu oko održavanja kontakta između „drugog“ roditelja i djeteta, posebno kada „drugi“ roditelj i dalje otežano komunicira sa bivšim partnerom ili kada se neki članovi porodice isključuju, što ukazuje da emotivna separacija nakon razvoda nije završena. Mogu se javiti i brige oko toga kako se njihov partner odnosi prema „svojoj“, „njihovoj“ i „zajedničkoj“ djeci, koliko učestvuje u njihovom odgajanju, kako se razvijaju roditeljske, emotivne i partnerske veze.

Kada je novi par dobro emocionalno povezan i funkcioniše, uz definisanje uloga i pravila, kada se uspostavi dobra komunikacija u novim porodicama, komunikacija i granice između „novih“ i „starih“ porodica, balans između starih i novih porodičnih rituala i djeca uspostave odnose sa članovima nove porodice, uspostavljen je identitet „nove“ porodice. Zadatak novih porodica je da daju djeci priliku da shvate smisao svog iskustva u vezi sa procesom razvoda, stresnih situacija, višestrukih promjena u životu, koje su nastale sklapanjem novih partnerstava ili braka. Zadatak bioloških roditelja i očuha/mačeha je da zajedno sa djecom razviju nove životne priče, načine na koje žele da budu zajedno i sa drugima, kao i da daju smisao svojoj novoj porodičnoj realnosti. Time pokazuju da se dobro prilagođavaju na novi brak, da njeguju veze između djece i bioloških roditelja, da uključuju nove članove porodice i da imaju sposobnost da sarađuju i dogovaraju se, da uvažavaju potrebe i izvore članova porodice. Takođe, kada se nova, proširena porodica prihvata od strane svih članova, kada članovi imaju snažan osjećaj pripadnosti novoj, proširenoj porodici, kada mogu da razgovaraju o svojim potrebama i osjećanjima i kada postoji spremnost za rješavanje svih problema koji bi mogli nastati, djeca se osjećaju sigurno u oba doma.

NOVA PORODICA - NOVI PARTNER I DJECA

U današnje vreme, nije neobično da u drugom braku postoje „moja, tvoja i naša djeca“. Kod nekih parova,

ovo sasvim lijepo može da funkcioniše gdje se svi slaju, a djeca nemaju nikakvih problema da se uklope. Ali ima situacija kada nije sve tako lako i jednostavno, jer možda djeca neće prihvati novog partnera u svom životu. Zbog toga roditelj možda razmišlja o odlaganju zasnivanje novog braka, ali prvo pokušati objasnite djetetu da odrastanje uz mamu i očuha, ili uz tatu i njegovu novu ženu, i život sa polusestrama ili polubraćom koji su se rodili iz ovih drugih brakova, nije ništa loše ni negativno. Prije nego što počne roditelj da živi zajedno sa novim partnerom treba se postaratiti da djeca i djeca novog partnera, ukoliko ih ima provode što više vremena zajedno, a to se postiže na zajedničkim ručkovima ili organizovanjem izleta tokom vikenda.

Kako bi se djetetu olakšalo prilagođavanje na novu situaciju važno je postepeno uvoditi novu odraslu osobu u njegov život vodeći računa o tome koliko djetetu odgovara da provodi vrijeme s svojim roditeljem i njegovim novim partnerom na uštrb provođenja vremena samo s roditeljem.

Ako roditelj ima usputne afere, poželjno je da se prolazni partneri ne upoznaju s djetetom. Osim potencijalnog konflikta između roditelja i djeteta, seksualna aktivnost roditelja s prolaznim partnerima, može uticati na djetetovu percepciju seksualnosti na način da to doživjava kao normalno ponašanje i da samo ima izraženije seksualno ponašanje u kasnijoj dobi.

Djeca mlađa od 13 godina imaju različite percepcije o tome što podrazumijeva romantična veza. Većina ne želi vidjeti mamu s nikim drugim osim s tatom i obratno. Osim toga, djeca tog uzrasta imaju ograničene modalitete ispoljavanja i prevladavanja frustracija. Tek kada uđu u period adolescencije, mogu se odvojiti od onog što se događa u roditeljskom domu. No istraživanja pokazuju da se mlađi i u ranim 20-ima još uvek mogu itekako boriti s činjenicom da roditelj ili oba roditelja imaju nove partnere nakon prekida ili razvoda.

Prihvatanje novog očevog ili majčinog partnera djetetu može biti otežano iz nekoliko razloga:

- Zbog odanosti prema svom drugom roditelju koji nema novog partnera, dijete se može opirati u prihvatanju nove osobe čak i ako mu se on/a sviđa;
- Ukoliko drugi roditelj koji nema novog partnera ispituje dijete o novim vezama bivšeg bračnog partnera čime se dijete dodatno zbumjuje i na (in)

direktan način daje na znanje da ne bi trebalo privatiti tu novu osobu;

- Ako se djetetove potrebe za roditeljskom pažnjom i naklonosti pojačaju u prisutnosti novog partnera, a roditelj to ne primjećuje i ne zadovoljava ih;
- Zbog djetetovog maštanja o pomirenju roditelja.

Mnogi koji se razvedu se ponovno ožene. Kada su djeца u pitanju, poželjno je ne oženiti se prebrzo nakon razvoda kako bi dijete završilo proces tugovanja zbog odvajanja od drugog roditelja, ali nije dobro niti da se čeka predugo jer je kasnije teško mijenjati navike. **Zato je najbolje sklopiti novi brak između dvije i četiri godine nakon razvoda.**

Kako poočim ili pomajka počnu živjeti zajedno s djetetom i njegovim roditeljem, jako je važno imati nekoliko stvari na umu. Kao prvo, proces zblžavanja i razvoj privrženosti između djeteta i njegovog očuha ili mačehe može trajati i do dvije godine. Stoga, kako djetetu tako i mačehi/očuhi treba dati vremena da se usklade i potencijalno razviju emocionalnu privrženost.

Poželjno je da se biološki roditelj djeteta u njihov odnos što manje miješa. Roditelj treba voditi računa da sačuva dobar odnos s djetetom i s novim partnerom što će lakše učiniti ukoliko osvijesti da nije odgovoran za kvalitet odnosa između njegovog djeteta i novog partnera. Novonastalu situaciju će olakšati i ako roditelj razgovara s novim partnerom kako on vidi svoju ulogu u novoj porodici te na koji način želi postupati. Postizanjem jasnog dogovora ko će preuzeti osnovne aktivnosti u novom domaćinstvu te ne uključivanjem očuha/mačehe prebrzo u aktivnosti vezane uz dijete (poput vožnje u školu ili sl.) kao i u odgoju, može sprječiti potencijalne konflikte unutar porodice. Nerealna očekivanja mačehi/očuha da nova porodica mora odmah biti srećna, da će se brzo uspostaviti odnosi i sl., mogu otežati sam razvoj odnosa s djetetom.

Uz to, treba osigurati djetetu vrijeme koje će roditelj provoditi samo s njim, kao i vrijeme kada će dijete moći provesti u miru ukoliko ima potrebu za tim, bez prisutnosti novog partnera. Vrlo je važno približiti se djetetu kroz aktivnosti koje su u skladu s njegovim uzrastom. Ako je dijete manje, onda je dobar put igrati se s njim, pokazati interes za njegove hobije, aktivnosti. Ako je dijete tinejdžerske dobi, važno je poštovati promjene koje i inače nastaju u tom periodu a to je npr.

potreba djeteta da sačuva svoju privatnost, razvijanje veće pripadnosti vršnjačkoj grupi, veće izražavanje potrebe za vlastitom autonomijom, i sl.

Kada se novi partnerski odnos razvije do braka i zasnivanja nove porodice koja podrazumijeva još djece, važno je otvoreno o tome govoriti s djetetom i dozvoliti mu da koliko može, učestvuje u tim pripremama, a prije svega ga o tome pravovremeno obavijestiti. Način će značajno zavisiti od djetetovog uzrasta. Treba imati strpljenja za sva pitanja koja mogu proizaći iz novih okolnosti. Djetetu jako pomaže ako partneru koji zasniva novu porodicu pomaže i drugi partner koji to možda nije učinio, te podrži novosti sa dobromjerenošću i prihvatanjem i bude uzor djetetu. Ako roditelj to ne učini time će težim učiniti prihvatanje i djetetu. Kada majka i novi partner ili otac i nova partnerka odluče imati zajedničko dijete, ako je dijete manje treba mu se dozvoliti da se približi stomaku majke ili

partnerke koja nosi dijete, da se uključi u pregovore o imenu budućeg djeteta. Važno je djetetu objasniti pojam polubrata ili polusestre, kao i naglasiti da će postati bogatiji za jednu osobu u svom životu.

Zasnivanjem nove bračne zajednice prestajete biti samohrani roditelj.

Porodični zakon, član 258.

Očuh i mačeha su dužni da izdržavaju svoje maloljetne pastorke, ako nemaju srodnike koji su po ovom zakonu dužni da ih izdržavaju ili srodnici nemaju mogućnosti za to.

SMRT RODITELJA

Dijete koje tuguje treba odraslu osobu – Budite uz njega!

Djeci je potrebna pomoć da se nose s tugom kada im roditelj umre. Preživjeli roditelj je obično glavna osoba koja mora pružiti potrebnu pomoć djetetu kako bi se ono suočilo sa smrću drugog roditelja. Međutim, često je roditelj preplavljen, pa čak i onesposobljen sopstvenom tugom što dokazuje koliko je u ovim situacijama podrška prijatelja i porodice bitna. Važno je da su svi oni koji su blizu ožalošćenog djeteta u mogućnosti da razgovaraju sa njim o tome kako se osjeća. Djeci je potrebna potvrda za njihova osjećanja kao i iznošenje činjenica. Zbog toga je takođe važno slušati ono što imaju reći. Vjerojatno ćete morati slušati i razgovarati o istim stvarima iznova i iznova.

Provjerite što djeca misle, ispravite i potvrdite činjenice, pomognite im da prihvate svoja osjećaja. Prije svega dajte im vremena - dječja tuga se može odraziti na njihov život mnoga godina kasnije.

Nema striktnih pravila kada je u pitanju bol i izražavanje gubitka, ali je iskrenost prema djeci bitna kako

bi se izbjegla njihova zbumjenost poluistinama i strahovima. Djeca različitih uzrasta tuguju na različite načine, tako da je potrebno pristup prilagoditi uzrastu i osobama djeteta.

Recite istinu. Ako roditelj ili voljeni rođaci umiru od teških bolesti onda će djeca obično biti svjesna bolesti neko vrijeme. U većini slučajeva će biti vremena za razgovor s djecom o bolesti i smrti. U tim situacijama ne pokušavajte ih zaštитiti obeshrabrujući posjete članu porodice koji umire. Djeca često dobro prihvataju takva saopštenja i prizemnija su od odraslih. Ako djeca nisu prisutna kad roditelj umre recite im to što je prije moguće, po mogućnosti tiho kod kuće. U idealnom slučaju, roditelj bi trebao reći djeci da zajedno mogu početi proces žalovanja. Dozvoliti djeci da vide premnulog roditelja može pomoći u prihvatanju stvarnosti da se roditelj neće vratiti.

Pažljivo slušajte što djeca govore. Ponekad njihova tuga nije očigledna. Ako su djeca vrlo mala, nećete shvatiti da oni, takođe, pate zbog gubitka ali na drugačiji način. Pokušajte podstaknuti djecu da izraze

svoju tugu. To može biti crtajući preminulog roditelja ili možda razgovorom o smrti. Pazite da djeca shvate da se svaka bolest ne završava smrću. Treba riješiti strahove i fantazije.

Recite im da ste i vi tužni i da razumijete kako se osjećaju. Ali, nemojte očekivati da će djeca nositi vaš teret ili postati zamjena za partnera kojeg ste izgubili. Djeca će postavljati neka osnovna pitanja - poput:

Je li mama / tata umrla/o zbog nečega što sam učinio? Hoću li umrijeti kao ona / on? Ko će sada paziti na mene? Hoće li i tata / mama umrijeti?

SAHRANA

Dobro je da djeca bilo kog uzrasta budu prisutna na sahrani, osim ako ne kažu da ne žele prisustvovati. Možete maloj djeci objasniti nešto o sahrani i šta to znači, na način koji je razumljiv za njihov uzrast. Možete ponuditi djeci da se mogu ukoliko žele oproste na poseban način stavljajući uspomenu u kovčeg - crtež, pismo ili cvijet. Nakon sahrane, djeca mogu, u igri, rekreirati sahranu i / ili se pretvarati da su bolesni ili umiru. Ovo igranje bolesti i sahrane je sasvim normalno.

REAKCIJE U ODREĐENOM UZRASTU

Do dvije godine

Dijete ne razumije pojам smrti. Međutim, dijete će primjetiti odsutnost roditelja i emocionalne promjene kod onih koji brinu o njemu. Čak i malo dijete može postati razdražljivo, plakati više. Navike povezane sa ishranom ili snom mogu se promijeniti.

Dvije do tri godine

Oko dvije godine, djeca znaju da ako su ljudi izvan videra mogu se zvati ili tražiti. Traženje roditelja koji je umro tipičan je izraz tuge na ovom uzrastu. Možda će trebati vremena prije nego što dijete, čak i od 18 mjeseci, shvati da se roditelj ne vraća. Ovoj djeci je potreba sigurna, stabilna okolinA. Pokušajte se držati normalne rutine ishrane i spavanja.

Tri do pet godina

Djetetovo razumijevanje smrti u ovom uzrastu još je ograničeno. Dijete je naviklo biti daleko od roditelja

dok pohađaju vrtić, školu ili igraonice. Međutim, oni su sigurni da će se ti roditelji vratiti. Kao i kod mlađe djece, obrasci ponašanja mogu se promijeniti. Iako je period tugovanja uglavnom kratak, može doći do problema sa bolovima u stomaku, glavoboljama, osipima, napadima bijesa, vraćanju dječijim navikama (sisanje palca, vezanost za omiljeno čebe itd.). Odjednom se mogu bojati mraka, imati nalete tuge, ljutnje i plača. Djeca na ovom uzrastu moraju znati da smrt nije ništa poput spavanja. Oni će pitati kad se mama ili tata vraćaju. Takođe mogu misliti da je nešto što su uradili ili nisu uradili, možda prouzrokovalo smrt, na primjer, to što nisu dali roditelju igracku, crtež, poklon i sl. Dijete treba biti uvjereni da to nije tako.

Morate blago objasniti da je mama ili tata umro i da se neće vratiti. Budite uvjerljivi. Pobrinite se da djeca znaju da ćete se brinuti o njima i da će porodica ostati na okupu.

Šest do osam godina

Na ovom uzrastu djeca će i dalje imati poteškoća u razumijevanju stvarnosti smrti. Ozbiljna bolest ili smrt roditelja mogu udaljiti djecu od drugara.

Djeca će se susreti s dodatnim stresom kroz suočavanje sa pitanjima o smrti od drugara iz razreda kada se vrate u školu. Pripremite djecu za pitanja. Recite im da jednostavno kažu: "Moja mama / tata je umrla/o." Takođe im trebate reći da ukoliko ne žele ne moraju govoriti o detaljima smrti. Neka dijete odluči kome se želi otvoriti. Zamolite učitelja da vam javi ako vaše dijete ima bilo kakvih problema u školi.

Kao i kod mlađeg uzrasta, djeca se trebaju uvjeriti da postoje i drugi ljudi koji će brinuti o njima i biti tu. Pokažite im da ih volite. Možete s njima razgovarati o pozitivnim i posebnim stvarima koje su radili sa svojim roditeljem koji više nije tu. Pazite da ne kažete djeci da je Bog 'odveo' roditelja da živi na nebu. Ako se djeca ljuta na druge (doktor, medicinska sestra, Bog), optužujući ih za smrt, pomognite im da razumiju situaciju. Ovaj bijes je normalan na tom uzrastu.

Preadolescent (9 - 12 godina)

Opšta prepostavka je da djeca uzrasta 8 do 9 godina imaju zreo koncept smrti.

Žaljenje u ovoj fazi može dovesti do osjećaja bespomoćnosti – što je kontradiktorno naporu da se bude nezavisan na ovom uzrastu. Ova djeca mogu razviti problem identiteta. Djeca na ovom uzrastu mogu po-

kušati preuzeti ulogu majke ili oca. To se ne bi trebalo podsticati, ali budite svjesni da se porodična struktura promijenila i da članovi porodice koji su ostali moraju preraspodijeliti i razjasniti svoje uloge.

Tinejdžeri

Za ove mlade ljude, suočavanje sa smrću može biti zastrašujuće.

Nije neuobičajeno da se tinejdžeri povjeravaju ili pronađu pomoć za njihovu bol, izvan kuće. Kao preostali roditelj, ne biste smjeli osjećati da je to odraz vaše nemoći. Neki mlađi ljudi se mogu povući jer osjećaju da ih prijatelji izbjegavaju ili se osjećaju neugodno i ne znaju što da im kažu. Možda će sve to uticati na postignuće u školi. Tinejdžer se može ponašati neuobičajeno. U ekstremnim slučajevima oni mogu patiti od depresije, pobjeći od kuće, mijenjati prijatelje, korištiti droge, postati seksualno promiskuitetni ili čak suicidalni. Ako ste na bilo koji način zabrinuti, odmah potražite stručnu pomoć.

Iako tinejdžeri mogu sakriti svoja osjećaja, ove emocije i dalje mogu biti intenzivne. Recite im da je u redu da su uzrujani i da plaču. Tinejdžeri mogu pokušati zaštiti roditelje krijući svoja osjećanja; možda im je potrebno dati dozvolu da izraze ono što misle i osjećaju. Moraju znati da je u redu razgovarati o preminulom roditelju i da mu preostali roditelj može pomoći.

Tinejdžerima ne bi smjeli saopštiti da će u porodici zauzeti mjesto roditelja koji je umro, već im trebate pomoći da se usresrede na svoje planove za budućnost, poput obrazovanja ili sposobljavanja za rad. Međutim, opet je prirodno da se preostali članovi porodice ponovno grupišu i podijele odgovornosti.

VAŠE POTREBE

Vaše su potrebe jednako važne kao i potrebe vaše djece. Pa ipak, uz vašu duboku tugu, morate se nositi s tugom vaše djece. Vi ste najvažnija osoba u njihovom životu. Da biste se lakše nosili s dodatnom odgovornošću, nemojte izbjegavati ponude za pomoć od porodice i prijatelja. Održavajte kontakt s porodicom, prijateljima i grupama za podršku koje razumiju vaše potrebe. Ti ljudi mogu pomoći i vama i vašoj djeci tokom žalovanja.

Ako je religija važan dio vašeg života, podijelite svoja uvjerenja sa svojom djecom. To im može pružiti odgovore koji će vam pomoći u budućnosti.

KAKO REĆI DJETETU TUŽNU VIJEST?

- Moram ti reći nešto strašno tužno. Dogodila se nesreća i ... je poginuo/la.
- Znaš da je mama/tata bio/la puno, puno bolesan/a. Dugo se liječio/la, ali bio/la baš bolesan/a i nisu mu joj pomogli lijekovi. Moram ti reći nešto tužno – umro/la je.

NIKAKO NE GOVORITE:

- Tata je zauvijek zaspao. (Djeca se mogu bojati spavanja nakon toga.)
- Mama se razboljela i umrla. (Većina djece je često bolesna. Bolje je reći : Mama je bila puno, puno, više nego što smo mi ikada bili?)
- Ljudi koju umru idu na dugo putovanje. (I djeca i roditelji idu na putovanja često.)
- Bog je uzeo tvog tatu. (Dijete može misliti da Bog može uzeti vrlo brzo i njega i da nije sigurno. Ako želite podijeliti s djetetom vjerska osjećanja bolje recite : Bog će se brinuti za njega.)
- Otišla je u bolnicu i umrla. (Dijete može misliti da je odlazak u bolnicu uzrok smrti.)

Nikako ne govorite:

- Ja neću nikada umrijeti. (Ne dajte djetetu ovakva obećanja, dijete zna da to nije istina.)
- Nije ništa, odrasli ne bi smjeli plakati. (Dijete zna da ste i vi tužni, zna kad ne govorite istinu.)
- Nemoj biti tužan. Ljudi koji umru su sretni i na nebu. (Na ovaj način djetetu govorimo da su njegovi osjećaji potpuno neprikladni.)

PRAVO NA PORODIČNU PENZIJU

Zakonom o penzionalno invalidskom osiguranju, pravo na porodičnu penziju mogu ostvariti članovi porodice:

- 1) umrlog osiguranika koji je navršio najmanje pet godina staža osiguranja ili najmanje deset godina penzijskog staža ili ispunio uslove za starosnu ili invalidsku penziju;
- 2) umrlog korisnika starosne ili invalidske penzije. Ako je smrt osiguranika, odnosno lica iz čl. 14 i 15 ovog zakona nastala kao posledica povrede na radu ili profesionalne bolesti, članovi njegove porodice stiču pravo na porodičnu penziju, bez obzira na dužinu penzijskog staža osiguranika, odnosno tog lica.

Prava za slučaj invalidnosti i tjelesnog ošte-

ćenja ostvaruju osiguranici i lica koja pretrpe povredu na radu, a članovima porodice umrlog osiguranika smatraju se bračni drug, djeca (rođena u braku ili van braka ili usvojena i pastorčad koje je osiguranik, odnosno korisnik prava izdržavao).

Pravo na porodičnu penziju može ostvariti i razvedeni bračni drug, ako mu je pravnosnažnom presudom dosuđeno pravo na izdržavanje. Udovac, odnosno udovica stiče pravo na porodičnu penziju, ako je:

- 1) do smrti bračnog druga navršio/la 52 godine života;
- 2) do smrti bračnog druga ili u roku od jedne godine od dana smrti bračnog druga postao potpuno nesposoban/a za rad;
- 3) poslije smrti bračnog druga ostalo jedno dijete ili više djece koja imaju pravo na porodičnu penziju po tom bračnom drugu, a udovac, odnosno udovica obavlja roditeljsku dužnost prema toj djeti.

Udovac, odnosno udovica kod koga, u toku trajanja prava po tom osnovu, nastupi potpuna nesposobnost za rad, zadržava pravo na porodičnu penziju dok postoji ta nesposobnost. Udovac, odnosno udovica koji, u toku trajanja prava na porodičnu penziju navrši 52 godine života trajno zadržava pravo na porodičnu penziju.

Pravo na porodičnu penziju ima i udovica kod koje je utvrđena trudnoća, kao i udovica koja je dijete umrlog osiguranika, odnosno korisnika prava rodila poslije njegove smrti i to pravo joj pripada od dana smrti osiguranika, odnosno korisnika prava. Ako je dijete mrtvo rođeno ili ako umre prije nego što navrši šest mjeseci života, udovici pripada pravo na porodičnu penziju do isteka šest mjeseci poslije porođaja.

Dijete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada do navršenih 19 godina života. Poslije navršenih 19 godina života dijete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada do završetka školovanja, ali najkasnije do navršenih 24 godine života, ako pohađa fakultet. Izuzetno, ukoliko dijete pohađa fakultet čije je trajanje duže od četiri godine porodična penzija mu pripada do navršenih 25 godina života.

Pravo se može koristiti do okončanja osnovnih studija. Magistarske i doktorske studije su postdiplomske studije, te ne mogu biti obuhvaćene ovom odredbom.

Dijete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada dok traje nesposobnost za samostalan život i rad, nastala do uzrasta do koga se djeci obezbjeđuje pravo na porodičnu penziju. Dijete stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada dok traje nesposobnost za samostalan život i rad, nastala poslije uzrasta do koga se djeci obezbjeđuje pravo na porodičnu penziju, a prije smrti osiguranika, odnosno korisnika prava, pod uslovom da ga je osiguranik, odnosno korisnik prava izdržavao do svoje smrti.

Invalidno dijete, u skladu sa propisima o razvrstavanju djece sa invaliditetom, stiče pravo na porodičnu penziju i ona mu pripada od prestanka zaposlenja, odnosno obavljanja samostalne djelatnosti.

Djetetu kome je školovanje prekinuto zbog bolesti pravo na porodičnu penziju pripada i za vrijeme bolesti do navršenih godina života iz st. 2 i 3 ovog člana, kao i iznad tih godina, ali najviše za onoliko vremena koliko je zbog bolesti izgubilo od školovanja. Porodična penzija određuje se od starosne ili invalidske penzije koja bi osiguraniku pripadala u času smrti, odnosno od penzije koja je korisniku pripadala u času smrti, u procentu koji se utvrđuje prema broju članova porodice koji imaju pravo na tu penziju, i to:

- za jednog člana 70 %;
- za dva člana 80 %;
- za tri člana 90 %;
- za četiri ili više članova 100 %.

Ako pravo na porodičnu penziju imaju bračni drug i razvedeni bračni drug umrlog osiguranika, odnosno korisnika prava, određuje se jedna porodična penzija u visini koja pripada za jednog člana porodice i dijeli se u jednakim iznosima. Kao najmanji osnov za određivanje porodične penzije uzima se starosna penzija umrlog osiguranika određena za penzijski staž od 20 godina.

Djeci bez oba roditelja, pored porodične penzije po jednom roditelju, pripada i porodična penzija po drugom roditelju, i to:

- za jedno dijete 20%;
- za dva djeteta 40%;
- za tri djeteta 60%;
- a za četvoro ili više djece 100% starosne ili invalidske penzije iz člana 47 stav 1 ovog zakona.

Penzija se određuje kao jedna penzija, čiji iznos ne može preći iznos najviše starosne penzije za penzijski staž od 40 godina. Kada je izdržavanje uslov za sticanje prava na porodičnu penziju, smatra se da je umrli osiguranik, odnosno korisnik prava na penziju izdržavao člana porodice, ako sopstveni prosječni mjesecni prihod člana porodice u prethodnoj godini ne prelazi iznos od 25% prosječne mjesecne zarade u Crnoj Gori u prethodnoj godini.

U te prihode ne spadaju novčana davanja po osnovu socijalne i dječje zaštite; novčana naknada za pomoć i njegu; novčana naknada za tjelesno oštećenje; primanja po osnovu nagrada; otpremnina zbog odlaska u penziju, kao i primanja po osnovu učeničkog i studentskog standarda.

Kada je školovanje uslov za korišćenje prava na porodičnu penziju, pod njim se ne smatra školovanje koje dijete nastavi u školi istog ili nižeg ranga od one koju je već završilo. Porodična penzija isplaćuje se kao jedna penzija i kada je određena za više korisnika, ako korisnici ne zahtijevaju da im se penzija isplaćuje odvojeno. Ako porodičnu penziju koriste dva ili više članova porodice, pa nekom od njih prestane pravo na penziju, ostalim članovima koji imaju pravo na porodičnu penziju ponovo se određuje visina penzije. Tako određena visina penzije pripada od dana kada je korisniku prestalo pravo na penziju. Ako se isplata porodične penzije

obustavi ili ako pravo koje pripada pojedinom članu porodice miruje, porodična penzija se ponovo ne određuje. Ako se korisniku porodične penzije, zbog zaposlenja, odnosno obavljanja samostalne djelatnosti ili korišćenja starosne ili invalidske penzije, ne isplaćuje porodična penzija koja mu pripada, ostalim članovima porodice isplaćuje se za to vrijeme porodična penzija u visini koja se određuje kao da korisnik penzije nije imao pravo na porodičnu penziju.

Član porodice nema pravo na porodičnu penziju, ako je pravnosnažnom presudom osuđen za krivično djelo čija posledica je smrt lica od koga se izvodi pravo na porodičnu penziju. Ostvareno pravo prestaje danom pravosnažnosti presude. Pravo na porodičnu penziju prestaje članu porodice koji uslijed nastale promjene više ne ispunjava uslove za sticanje i korišćenje tog prava. Ukoliko je iznos penzije preminulog viši od iznosa penzije udovca ili udovice, a kako bi se ostvarila mogućnost primanja višeg mjesecnog iznosa potrebno je da se u područno odjeljenje Fonda PIO koje je donijelo rješenja preda izvod iz knjige vjenčanih i knjige umrlih, kopije rješenja o penziji i zahtjev. Na osnovu zahtjeva donosi se novo rješenje, kojim se ostvaruje pravo na porodičnu penziju.

U trenutku smrti, udovica ili udovac ukoliko nije imao pravo na ličnu starosnu penziju, ostvario je pravo na porodičnu. Ako se vremenom ispuñe uslovi za ostvarivanje lične starosne penzije udovica ili udovac ima pravo da bira koju penziju će ubuduće primati. Prema Zakonu o penzijskom i invalidskom osiguranju, porodična penzija se određuje u odnosu na iznos penzije umrlog osiguranika ili korisnika prava, u času smrti. Za jednog člana porodice ona iznosi 70% od cijelokupne penzije, pa ukoliko se udovica ili udovac odluče na porodičnu penziju, ona bi iznosila kao i do tada, 70% od ukupne penzije.

Izvor: Umrli.me

GDJE POTRAŽITI POMOĆ?

Osnovni sud Podgorica

Služba za besplatnu pravnu pomoć

Tel: +382 20/ 481 285

Osnovni sud Bar

Tel. centrala: +382 30/313 980

Osnovni sud Kotor

Tel: +382 (0) 32 325 566

Osnovni sud Danilovgrad

Tel: +382 20 811 305

Osnovni sud Herceg Novi

Tel. centrala: +382/31-324-111

Osnovni sud Nikšić

Tel. centrala:

+382 40 244-852

+382 40 244-862

Osnovni sud Ulcinj

Tel. centrala: 030/412-026

Osnovni sud Cetinje

Tel: +382(0)41-231-933

Osnovni sud Bijelo Polje

Tel. centrala: +382-50-432-935

Osnovni sud Berane

Tel: +382-51-233-344

Osnovni sud Žabljak

Tel. centrala:

+382 52 361 463

+382 52 361 979

Osnovni sud Kolašin

Tel. centrala: +382-20-865-820

Osnovni sud Plav

Tel. centrala: +382-51-251-061

Osnovni sud Pljevlja

Tel. centrala:

+382(0)52 322 704

+382(0)52 321 051

Osnovni sud Rožaje

Tel: +382 51 271-595

Roditeljska SOS linija:

Tel/Fax: +382 22 10 00

Ombudsman (Zaštitnik ljudskih prava)

Kabinet Zaštitnika:

+382 20 241 642

+382 20 241 717

Savjetnici: +382 20 225 395

Centrala: +382 20 225 395

Centar za posredovanje Crne Gore Podgorica

Tel:

+382 20 265 349

+382 20 265 359

Policija 122

Centar za socijalni rad za Glavni grad Podgorica

Tel/fax: +382 (20) 230-570;

+380 (20) 230- 572

Područna jedinica Golubovci

Tel/fax: +382 (20) 226 590

Područna jedinica Tuzi

Tel/fax: +382 (20) 875 579

Centar za socijalni rad Danilovgrad

Tel/fax: +382 20/ 812-584

Centar za socijalni rad u Plavu

Tel/fax: +382 (51) 255-075
+382 (51) 251-450

Područna jedinica Gusinje

Tel/fax: +382 (51) 251-450

Centar za socijalni rad Pljevlja

tel. +382 52/301-264, fax:301-265

Žabljak - područna služba

tel/fax: +382 52/360-150

Centar za socijalni rad za opštine Bar i Ulcinj

Tel: +382 30/313-336,312-610 centrala
dežurni telefon: 067/214009

Područna jedinica Ulcinj

Tel: +382 30/412-205 centrala
dežurni telefon: 067/027975

Centar za socijalni rad Bijelo Polje

tel. +382 50/432-024,

Centar za socijalni rad Herceg Novi

tel.fax: +382 31/321-187/322-293 ; 322-578

Centar za socijalni rad Nikšić

tel: +382 40/215-192

Šavnik - područna služba

tel/fax: +382 40/266-142

Plužine - područna služba

tel/fax: +382 40/271-144

Centar za socijalni rad Berane

Telefon : +382 51/230-128

Područna jedinica Andrijevica

Telefon : +382 51/230-920

Područna jedinica Petnjica

Telefon : +382 51/230-238

Centar za socijalni rad Rožaje

tel. +382 51/271-009

Centar za socijalni rad Mojkovac

Telefon: + 382 50 472 101

Područna jedinica Kolašin

tel/fax: +382 20/ 865-645; 864-645

Centar za socijalni rad Kotor

tel/fax 032/322-622; 322/624

Područna jedinica Tivat

tel/fax 032/ 674 646

Područna jedinica Budva

tel/fax 032/ 452 887

Centar za socijalni rad Cetinje

kontakt telefon/fax: 041 231 890, 067 625 232

PRIMJER TUŽBE

PREDLOG ZA SPORAZUMNI RAZVOD BRAKA

OSNOVNI SUD U _____

PREDLAGAČ I REDA: _____ iz _____, sa prebivalištem na adresi: _____

PREDLAGAČ II REDA: _____ iz _____, sa prebivalištem na adresi: _____

PREDLOG ZA SPORAZUMNI RAZVOD BRAKA

Predlagači su zaključili brak dana _____. godine, pred nadležnim organom _____.

Dokaz: Izvod iz matičnog registra vjenčanih

Bračni odnosi bračnih supružnika su ozbiljno i trajno poremećeni, a uslijed različitih očekivanja i navika kod supružnika i nesaglasnih naravi, tako da je dalji zajednički život supružnika postao nemoguć.

U braku je rođeno _____ dijete/djece, i to: _____, dana _____.

Dokaz: Izvod iz matičnog registra rođenih

Predlagači su postigli sporazum u pogledu vršenja roditeljskog prava i doprinosa na ime izdržavanja.

Dokaz: nesporno, a po potrebi saslušanje predlagača; Sporazum _____

Imajući u vidu sve gore navedeno predlagači sporazumno predlažu da Osnovni sud u Podgorici, kao stvarno i mjesno nadležan, nakon zakazivanja glavne rasprave provođenja predloženih dokaza, doneće sledeću:

PRESUDU

I Razvodi se brak _____ i _____, zaključen dana _____. godine u _____.

II Mldb. _____, rođen/a _____, povjerava(ju) se _____ (*određeni roditelj*), _____ (*ime i prezime*), na dalje staranje, brigu, čuvanje i vaspitanje, gdje će biti i njegova/njena adresa stanovanja, te se obavezuje _____ (*određeni roditelj*), _____ (*ime i prezime*), da doprinosi izdržavanju mldb. _____, svakomjesečno u iznosu od ____ eura, i to uplatom navedenog iznosa na žiro račun _____ (*određeni roditelj*) najkasnije do _____. u mjesecu za tekući mjesec.

III Lični odnosi mldb. _____ sa _____, održavaće se na sljedeći način:

- svakog drugog vikenda, počev od dana donošenja presude, tako što će _____ (*određeni roditelj*), mldb. _____ preuzimati od _____ (*određeni roditelj*), u petak u ____h u/ispred _____ (*odrediti mjesto*), i vratiti ga _____ (*određeni roditelj*) u nedjelju u ____h u/ispred _____ (*odrediti mjesto*).

- svake srijede, tako što će _____ (*određeni roditelj*) mldb. _____ preuzimati od _____ (*određeni roditelj*) u ____h u/ispred _____ (*odrediti mjesto*), preuzimati mldb. dijete _____ od _____, i vratiti ga _____ (*određeni roditelj*) istog dana u ____h u /ispred _____ (*odrediti mjesto*);
- dio ljetnjeg raspusta, i to svake godine od 13.06. od ____h do 20.07. u ____h, na način što će (precizirati ko i gdje preuzima, odnosno vraća djecu); dok će ostatak ljetnjeg raspusta provesti sa _____ (*određeni roditelj*);
- dio zimskog raspusta, i to 20__. godine od 04.01. do 14.01., a 20__. godine od 14.01. do 24.01. i takvim redoslijedom naizmjenično, na način što će (precizirati ko, kada i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu), dok će ostatak zimskog raspusta provesti sa _____ (*određeni roditelj*);
- svakog drugog državnog, vjerskog i drugog praznika, koji su propisani Zakonom o državnim i drugim praznicima i Zakonom o svjetkovljaju vjerskih praznika, pri čemu će:
 - za Novu godinu od 31.12. od ____h do 04.01. do ____h djeca biti kod _____ (*određeni roditelj*), onda kad su djeca od 04.01. do 14.01. sa _____ (*određeni roditelj*), na način što će _____ (*precizirati ko i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu*);
 - ostalih praznika u toku godine, kada dijete/djeca treba da budu sa _____ (*određeni roditelj*), na način što će _____ (*precizirati ko i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu*);
 - svake krsne slave _____ (*određeni roditelj*), na način što će (precizirati ko, kada i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu);
 - svakog drugog rođendana djeteta/djece, na način što će _____ (*precizirati ko, kada i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu*).

IV Svaka stranka snosi svoje troškove postupka.

U prilogu: pisani dokazi kao u tekstu

U _____, dana _____. godine

PREDLAGAČI:

Kontakt podaci (za oba roditelja):

Napomene:

- Predlagači mogu postići sporazum o zajedničkom vršenju roditeljskog prava.
- U svakom konkretnom slučaju može se predložiti telefonsko čujanje djece sa drugim roditeljem, kao i da sud dozvoli izdavanje putne isprave za dijete i putovanje djeteta, bez saglasnosti drugog roditelja.
- Model održavanja ličnih odnosa zavisi od brojnih faktora, pa isti treba prilagoditi u svakom konkretnom slučaju.

PRIMJER TUŽBE

TUŽBA ZA RAZVOD BRAKA SA PRIVREMENOM MJEROM

OSNOVNOM SUD U _____

Tužilac/lja: _____ iz _____, sa prebivalištem na adresi: _____

Tuženi/a: _____ iz _____, sa prebivalištem na adresi: _____

TUŽBA
sa predlogom za određivanje privremene mjere

I ČINJENIČNO STANJE

Tužilac/lja i tuženi/a su zaključili brak dana _____. godine, pred nadležnim organom _____.

Dokaz: Izvod iz matičnog registra vjenčanih

Bračni odnosi bračnih supružnika su ozbiljno i trajno poremećeni, a uslijed različitih očekivanja i navika kod supružnika i nesaglasnih naravi, tako da je dalji zajednički život supružnika postao nemoguć.

U braku je rođeno _____ dijete/djece, i to: _____, dana _____.

Dokaz: Izvod iz matičnog registra rođenih

Ovdje parnične stanke ne mogu postići dogovor oko vršenja roditeljskog prava i ličnih odnosa djeteta/djece sa roditeljem sa kojim ne živi/žive, kao ni u pogledu davanja izdržavanja, uslijed čega nalazim da je nužno da sud doneše rješenje kojim se određuje privremena mjeru, koja će biti na snazi do pravosnažnosti presude.

II STARANJE

Imajući u vidu uzrast djeteta/ce, obaveze i potrebe, tužilac/tužilja smatra da je za dijete/dječu najbolje da bude povjeren/a _____ na dalje staranje, brigu, čuvanje i vaspitanje, gdje će biti i adresa stanovanja djeteta/djece, te da se lični odnosi maloljetnog djeteta/djece sa _____ održavaju svakog drugog vikenda, i svake srijede.

III IZDRŽAVANJE

U pogledu izdržavanja djeteta/djece, tužilac/lja predlaže da tuženi/a svakog mjeseca uplaćuje iznos od _____ eura na ime doprinosa za izdržavanje mldb. _____ i to do ___. u mjesecu za tekući mjesec, na žiro račun tuženog/tužene.

IV PETITUM

Na osnovu svega prednjeg rečenog, predlažemo da naslovjeni sud, po završetku glavne rasprave, donese sledeću:

PRESUDU

I Razvodi se brak _____ i _____, zaključen dana _____. godine u _____.

II Mldb. _____, rođen/a _____, povjerava(ju) se _____ (*određeni roditelj*), _____ (*ime i prezime*), na dalje staranje, brigu, čuvanje i vaspitanje, gdje će biti i njegova/njena adresa stanovanja, te se obavezuje _____ (*određeni roditelj*), _____ (*ime i prezime*), da doprinosi izdržavanju mldb. _____, svakomjesečno u iznosu od ____ eura, i to uplatom navedenog iznosa na žiro račun _____ (*određeni roditelj*) najkasnije do _____. u mjesecu za tekući mjesec.

III Lični odnosi mldb. _____ sa _____, održavaće se na sljedeći način:

- svakog drugog vikenda, počev od dana donošenja presude, tako što će _____ (*određeni roditelj*), mldb. _____ preuzimati od _____ (*određeni roditelj*), u petak u ____ h u/ispred _____ (*odrediti mjesto*), i vratiti ga _____ (*određeni roditelj*) u nedjelju u ____ h u/ispred _____ (*odrediti mjesto*).

- svake srijede, tako što će _____ (*određeni roditelj*) mldb. _____ preuzimati od _____ (*određeni roditelj*) u ____ h u/ispred _____ (*odrediti mjesto*), preuzimati mldb. dijete _____ od _____, i vratiti ga _____ (*određeni roditelj*) istog dana u ____ h u / ispred _____ (*odrediti mjesto*);

- dio ljetnjeg raspusta, i to svake godine od 13.06. od ____ h do 20.07. u ____ h, na način što će (precizirati ko i gdje preuzima, odnosno vraća djecu); dok će ostatak ljetnjeg raspusta provesti sa _____ (*određeni roditelj*);

- dio zimskog raspusta, i to 20___. godine od 04.01. do 14.01., a 20___. godine od 14.01. do 24.01. i takvim redoslijedom naizmjenično, na način što će (precizirati ko, kada i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu), dok će ostatak zimskog raspusta provesti sa _____ (*određeni roditelj*);

- svakog drugog državnog, vjerskog i drugog praznika, koji su propisani Zakonom o državnim i drugim praznicima i Zakonom o svjetkovaju vjerskih praznika, pri čemu će:

- za Novu godinu od 31.12. od ____ h do 04.01. do ____ h djeca biti kod _____ (*određeni roditelj*), onda kad su djeca od 04.01. do 14.01. sa _____ (*određeni roditelj*), na način što će _____ (*precizirati ko i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu*);

- ostalih praznika u toku godine, kada dijete/djeca treba da budu sa _____ (*određeni roditelj*), na način što će _____ (*precizirati ko i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu*);

- svake krsne slave _____ (*određeni roditelj*), na način što će (precizirati ko, kada i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu);

- svakog drugog rođendana djeteta/djece, na način što će _____ (*precizirati ko, kada i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu*).

IV Svaka stranka snosi svoje troškove postupka.

V PRIVREMENA MJERA

U konačnom, podsjećam da je dužnost suda da se u svim aktivnostima – spornim situacijama u kojima odlučuje o pravu djeteta upravo rukovodi najboljim interesom djeteta, u smislu odredbe člana 5 stav 1 Porodičnog zakona, te je nesumnjivo neizbjegna ključna uloga suda u praćenju i realizaciji zaštite prava djeteta.

Stoga, predlažem da sud, u roku od tri dana, shodno članu 317 stav 6 Porodičnog zakona, donese sljedeće:

RJEŠENJE

I USVAJA SE PREDLOG ZA ODREĐIVANJE privremene mjere, pa se mldb. _____, rođen/a _____, povjerava(ju) se _____ (*određeni roditelj*), _____ (*ime i prezime*), na dalje staranje, brigu, čuvanje i vaspitanje, gdje će biti i njegova/njena adresa stanovanja, te se obavezuje _____ (*određeni roditelj*), _____ (*ime i prezime*), da doprinosi izdržavanju mldb. _____, svakomjesečno u iznosu od ____ eura, i to uplatom navedenog iznosa na žiro račun _____ (*određeni roditelj*) najkasnije do ___. u mjesecu za tekući mjesec.

II ODREĐUJE SE održavanje ličnih odnosa mldb. _____ sa _____ (*određeni roditelj*), na sljedeći način:

- svakog drugog vikenda, počev od dana donošenja presude, tako što će _____ (*određeni roditelj*), mldb. _____ preuzimati od _____ (*određeni roditelj*), u petak u ____h u/ispred _____ (*odrediti mjesto*), i vratiti ga _____ (*određeni roditelj*) u nedjelju u ____h u/ispred _____ (*odrediti mjesto*).
- svake srijede, tako što će _____ (*određeni roditelj*) mldb. _____ preuzimati od _____ (*određeni roditelj*) u ____h u/ispred _____ (*odrediti mjesto*), preuzimati mldb. dijete _____ od _____, i vratiti ga _____ (*određeni roditelj*) istog dana u ____h u / ispred _____ (*odrediti mjesto*);
- dio ljetnjeg raspusta, i to svake godine od 13.06. od ____h do 20.07. u ____h, na način što će (precizirati ko i gdje preuzima, odnosno vraća djecu); dok će ostatak ljetnjeg raspusta provesti sa _____ (*određeni roditelj*);
- dio zimskog raspusta, i to 20__ godine od 04.01. do 14.01., a 20__ godine od 14.01. do 24.01. i takvim redoslijedom naizmjenično, na način što će (precizirati ko, kada i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu), dok će ostatak zimskog raspusta provesti sa _____ (*određeni roditelj*);
- svakog drugog državnog, vjerskog i drugog praznika, koji su propisani Zakonom o državnim i drugim praznicima i Zakonom o svjetkovljaju vjerskih praznika, pri čemu će:
 - za Novu godinu od 31.12. od ____h do 04.01. do ____h djeca biti kod _____ (*određeni roditelj*), onda kad su djeca od 04.01. do 14.01. sa _____ (*određeni roditelj*), na način što će _____ (*precizirati ko i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu*);

- ostalih praznika u toku godine, kada dijete/djeca treba da budu sa _____ (*određeni roditelj*), na način što će _____ (*precizirati ko i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu*);
 - svake krsne slave _____ (*određeni roditelj*), na način što će (*precizirati ko, kada i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu*);
 - svakog drugog rođendana djeteta/djece, na način što će _____ (*precizirati ko, kada i gdje preuzima, odnosno vraća dijete/djecu*).

III Privremena mjera će biti na snazi do pravosnažnog okončanja predmetnog parničnog postupka.

U prilogu: pisani dokazi kao u tekstu

U _____, dana _____. godine

Tužilac/tužilja

Kontakt podaci (za oba roditelja):

Napomene:

- U svakom konkretnom slučaju možete tužbom i predlogom za određivanje privremene mjere predložiti telefonske razgovore djece sa drugim roditeljem u određenom vremenskom periodu, kao i da sud dozvoli izdavanje putne isprave za dijete i putovanje djeteta, bez saglasnosti drugog roditelja.
- Model održavanja ličnih odnosa zavisi od brojnih faktora, pa isti treba prilagoditi u svakom konkretnom slučaju.

PRIMJER TUŽBE

TUŽBA ZA IZMJENU STARATELJSTVA

OSNOVNI SUD U _____

Tužilja: _____ iz _____, sa prebivalištem na adresi: _____, sa JMBG: _____, koju, po punomoćju iz priloga tužbe, zastupa punomoćnik _____, advokat iz _____.

Tuženi: _____ iz _____, sa prebivalištem na adresi: _____, sa JMBG: _____.

TUŽBA

_____ u četiri primjerka
radi: izmjene pravosnažne presude

Pravosnažnom Presudom Osnovnog suda u _____ posl.oznake P.br. _____ od _____.godine (u daljem tekstu: „Presuda“), razveden je brak Tužilje i Tuženog, koji je zaključen dana _____.godine, pred matičarem grada _____, zaveden pod tekućim brojem _____ za _____.godinu.

Presudom je određeno da će Tužilja i Tuženi zajednički vršiti roditeljsko pravo na mldb. kćerkom _____, rođenom dana _____.godine, s tim da će adresa prebivališta mldb. _____ biti na adresi majke - ovdje Tužilje, a kontakt oca - ovdje Tuženog, sa mldb. _____ uređen je na sledeći način:

- tokom radne nedelje mldb. _____ će boraviti kod Tužilje, a po dogovoru i kod Tuženog,
- tokom vikenda mldb. _____ će boraviti kod Tuženog, s tim što će preciznije detalje predлагаči, ovdje Tužilje i Tuženi međusobno dogovorati,
- tokom zimskog i ljetnjeg raspusta mldb. _____ će polovinu raspusta boraviti kod Tuženog, a drugu polovinu kod Tužilje, o čemu će se predlagači međusobno dogovorati.

Presudom je Tuženi obavezan da doprinosi izdržavanju mldb. _____ na način što će svakog mjeseca, a najkasnije do desetog u mjesecu, za prethodni mjesec, uplaćivati iznos od _____ EUR na žiro - račun Tužilje, broj _____ kod _____ banke, počev od dana presuđenja, pa dok za to budu postojali zakonski uslovi.

Tužilja i Tuženi su prednje navedeni parnični postupak pokrenuli pred Centrom za posredovanje dana _____ godine, kada su postigli sporazum o razvodu i pravnim posljedicama razvoda braka, na način što su se usaglasili da nad mldb. _____ zajednički vrše roditeljsko pravo modelom koji je određen dispozitivom Presude, pri čemu su ostali i na ročišu glavne rasprave, koje je održano dana _____ godine pred Osnovnim sudom u _____.

Dokaz: - Presuda Osnovnog suda u _____ broj _____ od ____ godine.

Od dana zaključenja glavne rasprave, do dana podnošenja ove tužbe Sudu, okolnosti kod i između parničnih stranaka su se promijenile u znatnoj mjeri, usled čega Presuda nije primjenjiva u praksi.

Naime, u vrijeme kada su se razvodili Tužilja i Tuženi su bili u korektnim odnosima i uspješno su se dogovorali oko vršenja svih prava i dužnosti iz sadržine roditeljskog prava nad mldb. _____.

Danas Tuženi odbija svaki kontakt sa Tužiljom. Tužilja je više puta kako telefonom, tako i pisanim putem pokušala da ostvari kontakt sa Tuženim, cijeneći da je isto u najboljem interesu njihovog mldb. djeteta, što je Tuženi uporno odbijao. Tuženi odbija da poštije i izvršava Presudu na način koji je predviđen izrekom iste, već se lični kontakt mldb. _____ sa roditeljima održava na način koji su parnične stranke praktikovale, prije nego što je došlo do poremećaja u odnosima između njih dvoje. Da Tuženi neće i ne želi da poštuje Presudu, govori i činjenica da već duže vrijeme ne doprinosi izdržavanju svoje mldb. kćerke uplatom alimentacije koja je određena u Presudi. Da su se okolnosti na strani Tuženog promijenile govori činjenica da se Tuženi opet oženio i da čeka još jedno dijete.

Dokaz: saslušanje Tužilje i Tuženog u svojstvu parničnih stranaka.

Budući da je najveći dio Presude koji se odnosi na vršenje roditeljskog prava parničnih stranaka nad mldb. _____ baziran na dogovoru između Tužilje i Tuženog, koji sada svakako da nije moguć ni u jednom pogledu iz prednje navedenih razloga, Tužilja smatra da je u najboljem interesu mldb. _____ da se Presuda izmijeni i da se način održavanja ličnog kontakta mldb. _____ sa svojim ocem - Tuženim, precizno definiše.

Zbog svega prethodno navedenog, a u smislu odredbe člana 5 stav 1 člana 357 stav 1 Porodičnog zakona Crne Gore ("Službeni list RCG", br. 1/2007), te sadržine Konvencije o pravima djeteta, Osnovnom судu u _____ predlažemo da, uz prethodno pribavljeno stručno mišljenje Centra za socijalni rad Podgorica, donese sledeću

PRESUDU

Usvaja se tužbeni zahtjev Tužilje, pa se mijenja pravosnažna presuda Osnovnog suda u _____ posl. oznake P.br.. _____ od_____. godine u stavu drugom, odnosno u dijelu odluke o zajedničkom vršenju roditeljskog prava, na sledeći način:

VRŠENJE RODITELJSKOG PRAVA da se brine o ličnosti, pravima i interesima mldb. kćerke _____, rođene dana _____. godine, povjerava se majci, odnosno Tužilji - _____, kod koje će mldb. _____ imati prebivalište.

Lični kontakt oca, odnosno Tuženog - _____, sa mldb. _____ vršiće se na sledeći način:

- svaki drugi vikend, tako što će Tuženi mldb. _____ preuzimati od Tužilje u petak u 17,00h i vratiti je Tužilji u nedelju u 17,00h,

- polovicu ljetnjeg raspusta, odnosno svake godine od 13.06. od 17,00h do 20.07. u 17,00h, uz obavezu Tuženog da preuzima i vraća mldb. _____ Tužilji,

- polovicu zimskog raspusta, i to 2018.godine od 04.01. do 14.01., a 2019.godine od 14.01. do 24.01. i takvim redosledom za sve naredne godine, uz obavezu Tuženog da navedenih datuma preuzima u 17,00h i vraća u 17,00h mldb. _____ Tužilji,

-svaki drugi državni i vjerski praznik: Nova godina od 31.12. od 10h do 04.01. do 17h, kod tužioca kad je od 04.01. do 14.01. sa tuženom, svaka krsna slava oca 21.11. kod tužioca od 10h do 20h itd...

-svaki drugi rođendan mldb._____, dok za to budu postojali zakonski uslovi, ____ i to 2018. kod tužene, 2019. kod tužioca i tako naizmjenično.

Kod prednje izloženog činjeničnog stanja, Tužilja je mišljenja da su se stekli uslovi za određivanje privremene mjere u smislu odredbi člana 63 i 357 Porodičnog zakona, budući da Tuženi odbija svaki kontakt sa Tuženom, a Presudom je određeno da se zajedničko roditeljsko pravo nad mldb._____ vrši po dogovoru ovde parničnih stranaka, te kod činjenice da mldb._____ ima prebivalište kod Tužilje, predlažemo da Osnovni sud u Podgorici donese sledeće

RJEŠENJE

ODREĐUJE SE privremena mjera održavanja ličnog kontakta mldb. _____ sa ocem - Tuženim _____ na sledeći način:

- svaki drugi vikend, tako što će Tuženi mldb._____ preuzimati od Tužilje u petak u 17,00h i vratiti je Tužilji u nedelju u 17,00h,

- polovinu ljetnjeg raspusta, odnosno svake godine od 13.06. od 17,00h do 20.07. u 17,00h, uz obavezu Tuženog da preuzima i vraća mldb._____ Tužilji,

- polovinu zimskog raspusta, i to 2016 godine od 04.01. do 14.01., a 2017.godine od 14.01. do 24.01. i takvim redosledom naizmjenično, uz obavezu Tuženog da navedenih datuma preuzima u 17,00h i vraća u 17,00h mldb._____ Tužilji,

-svaki drugi državni i vjerski praznik: Nova godina od 31.12. od 10h do 04.01. do 17h, kod tužioca kad je od 04.01. do 14.01. sa tuženom, svaka krsna slava oca 21.11. kod tužioca od 10h do 20h itd...

-svaki drugi rođendan mldb._____, dok za to budu postojali zakonski uslovi, ____ i to 2018. kod tužene, 2019. kod tužioca i tako naizmjenično.

Privremena mjera će biti na snazi do pravosnažnog okončanja predmetnog parničnog postupka.

U _____, _____.godine za Tužilju

PUNOMOĆNIK

PREDLOG ZA IZVRŠENJE PRIVREMENE MJERE I PRESUDE

OSNOVNOM SUD U _____

IZVRŠNI POVJERILAC: _____ iz Podgorice, sa prebivalištem na adresi: _____

IZVRŠNI DUŽNIK: _____ iz Podgorice, sa prebivalištem na adresi: _____

Na osnovu odredbi *Zakona o izvršenju i obezbjeđenju* podnosim sljedeći

PREDLOG ZA IZVRŠENJE

Rješenja/Presude Osnovnog suda u _____ P.br. _____ od _____. godine

Pred Osnovnim sudom u _____ u toku je postupak po tužbi za razvod braka, vršenje roditeljskog prava i zakonsko izdržavanje, u kom postupku je sud, u cilju zaštite najboljih interesa mldb. djeteta/ce, dana _____ donio Rješenje o određivanju privremene mjere, kojim se uređuje privremeni model vršenja roditeljskog prava nad mldb. djetetom/djecom, na način _____, sve do pravosnažnog okončanja predmetnog parničnog postupka. (VARIJANTA kada je donijeto rješenje o određivanju privremene mjere)

Pred Osnovnim sudom u _____ pravosnažno je okončan postupak po tužbi za razvod braka, vršenje roditeljskog prava i zakonsko izdržavanje, u kom postupku je sud, u cilju zaštite najboljih interesa mldb. djeteta/ce, dana _____ donio Presudu, kojim se uređuje privremeni model vršenja roditeljskog prava nad mldb. djetetom/djecom, na način _____. (VARIJANTA kada je donijeta pravosnažna presuda)

Dokaz: Rješenje Osnovnog suda u _____ P.br. _____ od _____. godine./
Presuda Osnovnog suda u _____ P.br. _____ od _____. godine

Međutim, ovdje izvršni dužnik, ne postupa po Rješenju/Presudi Osnovnog suda u _____ P.br. _____ od _____. godine. (dodatno obrazložiti činjenično stanje, u zavisnosti od konkretne situacije)

Na osnovu svega naprijed iznijetog, te dokaza priloženog uz ovaj predlog, izvršni povjerilac, predlaže da sud, donese sljedeće:

RJEŠENJE

USVAJA SE predlog za izvršenje, i **NALAŽE SE** izvršnom dužniku, da u roku odmah postupi po Rješenju/Presudi Osnovnog suda u _____ P.br. _____ od _____. godine, na način što će omogućiti izvršnom povjeriocu da ostvari svoje pravo i dužnost da sa mldb. _____ održava neprekidne lične kontakte na način _____, (sve do pravosnažnog okončanja parničnog postupka P.br. _____ koji se vodi pred Osnovnim sudom u Podgorici), pod prijetnjom izricanja novčane kazne.

U _____, dana _____. godine

Izvršni povjerilac,

Kontakt podaci:

PRIMJER TUŽBE

KRIVIČNA PRIJAVA ZA ALIMENTACIJU

CB Podgorica
Ekspozitura za dežurstvo

Datum: _____

Broj: _____

Dana _____ pristupio/la je:

Ime i prezime _____ JMBG _____, mjesto prebivališta _____, adresa
_____, broj telefona _____

PRIJAVA

Podnositelj prijave je upozoren na posljedice lažne prijave.

Dana _____ sam se razveo/la od _____ sa kojim sam bio/la u braku _____. Rješenjem broj
_____ od dana _____ Osnovnog suda u _____ donijeto je rješenje da je _____ u oba-
vezni da uplaci iznos od _____ eura na ime izdržavanja zajedničke djece, _____. Uplate su
vrđene na žiro račun broj _____ kod _____ banke.

Kako je poslednja uplata bila _____, za koju dostavljam i izvod bankovnog računa, a nakon nje
ukupno ____ mjeseci nije bilo uplate, za mjesecu _____, i ukupna su dugovanja _____ eura, molim
da postupite po hitnom postupku i preduzmite potrebne mјere, kako egzistencija naše zajedničke malo-
ljetne djece ne bi bila ugrožena.

_____ je ne/zaposlen/a u _____ iz _____.

Podnositelj prijave je istu pročitao i nema primjedbi.

Podnositelj prijave

JMBG

Napomena: Navedene forme služe kao primjer i svaku je moguće prilagoditi konkretnoj porodičnoj stvari, a posebno uvažavajući prava, interes i potrebe djeteta.

PREPORUKE ZA RODITELJE

Ponuđene preporuke su tu da vas upute kako da pomognete svom djetetu prilikom promjena u porodici. Dok vašem bivšem partneru ili supružniku može biti teško da se drži ovih preporuka, **zapamtite da odgovarajuće ponašanje jednog roditelja može imati ključni uticaj u životu vaše djece.**

ŠTA DA RADITE:

1. Odgovarajte iskreno na pitanja i nedoumice vaše djece i izbjegavajte davanje bespotrebnih detalja o drugom roditelju.
2. Uvjerite svoju djecu da ona nisu kriva za vaš razlaz sa drugim roditeljem.
3. Obavještavajte drugog roditelja o zdravstvenim problemima djece, školskim aktivnostima i važnim do-gađajima iz njihovog života.
4. Uvjerite svoju djecu da ćete ih voljeti i brinuti o njima.
5. Budite dosljedni i tačni kad dolazite po djecu da provedete vrijeme sa njima. Izbegavajte odlaganja ili otkazivanje djetetovih posjeta osim ukoliko nije apsolutno neophodno. Kada roditelji često propuštaju da provedu vrijeme sa svojom djecom, to djecu povrjeđuje. Ukoliko se vaši planovi promijene, javite drugom roditelju najranije što možete.
6. Budite odgovorni i pravovremeno plaćajte alimentaciju za vašu djecu. Studije su pokazale da djeca čiji roditelji na vrijeme plaćaju alimentaciju postižu bolje rezultate u školi, lakše se prilagođavaju i emotivno su zdravija.
7. Obezbijedite dva doma za djecu gdje će se osjećati udobno i sigurno.
8. Razradite izvodljiv plan koji će vašoj djeti omogućiti da imaju kontakt sa oba roditelja, ukoliko je bez-bjedno.
9. Dozvolite vašoj djeti da imaju zadovoljavajući odnos pun ljubavi sa drugim roditeljem, ukoliko je bez-bjedno.
10. Utješite vašu djecu ukoliko im nedostaje drugi roditelj.

ŠTA DA NE RADITE:

1. Nemojte se svađati ispred djece.
2. Nemojte ispitivati djecu o drugom roditelju ili im tražiti da špijuniraju drugog roditelja.
3. Nemojte govoriti loše stvari o drugom roditelju ili dozvoljavati drugima da to čine u prisustvu djece.
4. Nemojte obeshrabrivati kontakt djece sa drugim roditeljem i kritikovati njegove posjete i izbor zajedničkih aktivnosti, jer dijete drugi put možda neće željeti dijeliti.
5. Nemojte stavljati djecu između vas i drugog roditelja i tražiti im da zauzmu stranu.
6. Nemojte razgovarati o problemima u vezi sa alimentacijom sa djecom.
7. Nemojte koristiti djecu kao oružje protiv drugog roditelja.
8. Nemojte odbijati plaćanje alimentacije ili braniti viđanje djeteta kako biste se osvetili drugom roditelju. Ovo će samo povrijediti i vas i vaše dijete.
9. Nemojte tražiti od djeteta da prenosi poruke koje se tiču vremena viđanja i alimentacije. O ovim stvarima se dogovarajte sa drugim roditeljem.
10. Nemojte se takmičiti sa drugim roditeljem tako što ćete dijete obasipati poklonima.
11. Ne kritikujte drugog roditelja pred djetetom, jer tako narušavate njegovo samopouzdanje.

UKOLIKO STE RODITELJ SA KOJIM DIJETE ŽIVI:

1. Pobrinite se da vaša djeca imaju broj telefona i adresu drugog roditelja.
2. Ohrabrite djecu da telefoniraju, pišu e mailove ili pisma drugom roditelju.
3. Podsjetite djecu da pozovu drugog roditelja na posebne događaje, ukoliko bezbjednost nije problem.
4. Napravite kalendar gledanja tako da vaša djeca znaju raspored. Podsjetite djecu da se spreme 30-45 minuta prije nego drugi roditelj dođe po njih kako ne bi kasnili.
5. Ne prijetite i ne ucjenjujte drugog roditelja, uslovljavajući viđanje plaćanjem alimentacije.

UKOLIKO STE RODITELJ SA KOJIM DIJETE NE ŽIVI:

1. Na vrijeme dolazite po svoju djecu. Izbjegavajte otkazivanje gledanja sa djecom. Javite unaprijed ukoliko ćete zakasniti ili ukoliko niste u mogućnosti da dovedete dijete kod sebe.
2. Neka vaš dom postane i dom vaše djece tako što ćete držati poznate fotografije i druge poznate predmete u kući, stavite njihove crteže na vidljivo mjesto. Napravite mjesta za njihove stvari. Ukoliko je moguće, omogućite im da imaju svoju sobu.
3. Izbjegavajte da ostavljate djecu na čuvanje prijateljima ili rođacima dok su kod vas. Djeca žele sa da budu sa vama.
4. Popričajte o kućnim pravilima i o očekivanjima koja bi se mogla razlikovati od pravila drugog roditelja.
5. Prošetajte po naselju kako biste ih upoznali sa komšilukom i kako bi pronašli djecu svog uzrasta.
6. Budite upoznati sa školskim i vannastavnim aktivnostima vaše djece. Pokušajte da prisustvujete aktivnostima u kojima učestvuju vaša djeca.
7. Izbjegavajte kupovanje dječje pažnje izigravajući "vikend Djeda Mraza". Većina roditelja koja ne živi sa djecom uglavnom se rekreiraju sa djecom, posjećuju parkove i igrališta. Ohrabrite djecu da ponesu knjige sa sobom da biste mogli da im pomognete oko zadataka.
8. Održavajte redovan kontakt sa svojom djecom. Telefonirajte, pišite e mailove i poruke što češće možete, ali imajte i razumijevanja za djetetove dnevne obaveze i raspoloženja, kada nije u mogućnosti ili želi razgovarati i odgovarati.
9. **Budite svjesni da će vaša djeca kako budu odrastala htjeti više vremena da provode sa svojim prijateljima.** Budite spremni da nađete način da nastavite vaš odnos poštujući njihove potrebe, npr. ponudite im prevoz do prijatelja ili do mesta gdje idu i kontaktirajte dijete redovnije preko telefona ili mejla.
10. Plaćajte alimentaciju na vrijeme. Zadovoljavajuća finansijska situacija je veoma značajan činilac u privikavanju djece na novu porodičnu situaciju. Roditelj sa kojim dijete živi neće osjećati frustraciju zbog zvanja i traženja novca, tenzije neće eskalirati i okolina vašeg djeteta će biti stabilnija.

IZVORI:

1. Centar za Socijalni rad Podgorica
2. Vrhovni sud Crne Gore
3. Centar za posredovanje, posredovanje.me
4. Džuli Lin Evans: *Razvod, a šta sa decom?* Psihopolis institut, Novi Sad, 2010.
5. Philipp Wendl: *Kriteriji za odlučivanje i tipični problemi u postupcima za reguliranje skrbi o djeci i kontakata sa njima nakon rastave* (poglavlje iz knjige *Partnerske krize i rastava, uzroci, posljedice i prorada sa psihološkog i sudačkog gledišta* Andreja Brajša-Žganec, Josip Lopjić, Zvjezdan Penezić: *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*, Hrvatsko psihološko društvo/NAKLADA SLAP, 2014.
6. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/14644059>
7. Nevenka Žegarac, *Od problema do prilika u vođenju slučaja*, Kancelarija Programa Ujedinjenih nacija za razvoj u Crnoj Gori, 2015.
8. Rejčel Moris, *Priručnik za samohrane roditelje*, Kreativni centar, 2010.
9. <https://www.karenwoodall.com/>
10. Nataša Jelača, *Trebaju li zlostavljana djeca kontakt s roditeljem zlostavljačem?* Centar za socijalnu skrb Zagreb, Ured Susedgrad, 2002.
11. *Separation and divorce, Helping parents to help children*, Resolution, 2015
12. *Parenting After Separation, A Handbook for parents*, British Columbia, 2016, <https://www.clicklaw.bc.ca/resource/1527>
13. *Kako pomoći tugujućem djetetu* <http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/kako-pomoci-tugujucem-djetetu/>
14. *Healthy divorce: How to make your split as smooth as possible* (APA Help Center) <http://www.apa.org/helpcenter/healthy-divorce.aspx>
15. Parenting Plan, <https://www.cafcass.gov.uk/grown-ups/parents-and-carers/divorce-and-separation/parenting-plan/>
16. Parent's Handbook, *PARENT EDUCATION FOR SEPARATING OR DIVORCING PARENTS*, New York state, PARENT EDUCATION and Awareness program, 2016, <https://www.nycourts.gov/IP/parent-ed/pdf/ParentsHandbook.pdf>
17. *Parenting plan: Putting your children first* A guide for separating parents, <http://stepfamily.ca/BSTW/bstw/wk5/Parenting%20Plan.pdf>
18. Pravo na porodičnu penziju, Umrli.me

udruženje

Roditelji

je neprofitno, nestranačko i nezavisno udruženje koje je osnovano 22. jula 2011. godine u cilju promocije i poboljšanja prava roditelja i njihove djece u Crnoj Gori.

Osnovni cilj udruženja Roditelji je ostvarivanje i unaprjeđivanje prava roditelja i njihove djece u Crnoj Gori, ali i uključivanje roditeljske zajednice u aktivno mijenjanje i uticanje na te procese.

Radimo na postizanju boljih uslova života roditelja, djece, porodica, trudnica, porodilja, dojilja, zaposlenih majki i očeva, saradnjom sa obrazovnim i zdravstvenim institucijama i ustanovama, organima državne i lokalnih uprava, medijima...

VIZIJA

Društvo koje aktivno i efikasno radi na ispunjavanju potreba, zaštiti i ostvarivanju prava roditelja, djece i porodice u cjelini.

MISIJA

Unapređivanje prava roditelja i njihove djece u Crnoj Gori uz aktivno učešće roditeljske zajednice u tim procesima, kroz javno zagovaranje i promovisanje, edukaciju, informisanje i saradnju sa institucijama sistema

Udruženje Roditelji

Vuka Karadžića 2/3

udruzenje@roditelji.me

tel/fax: +382 (0)20 22 10 00

www.roditelji.me

www.facebook.com/roditelji.me

www.facebook.com/igrackotekairazvojnicentar

www.twitter.com/roditeljime

www.youtube.com/user/roditeljime

ISBN 978-9940-646-03-5

9 789940 646035 >

